This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT
Digitized by Google

Digitized by Google

Ar. 3218.

Digitized by Google

DE BIJENKORF

DER

H. ROOMSCHE KERKE.

Digitized by Google

EIGENDOM.

Digitized by Google

DE WERKEN

VAN

PH. VAN MARNIX

van Sint Aldegonde.

DE BIJENKORF

DER H. ROOMSCHE KERKE,

MET INLEIDING EN VARIANTEN.

TWEEDE BOEKDEEL.

BRUSSEL,
TER DRUKKERIJ VAN FR. VAN MEENEN,
NIEUWE PACHECO-STRAAT, 34.

1858

Digitized by Google

Digitized by Google

NU VOLGT DE UYTLEGGINGHE

OP HET DERDE STUCK DES SENDTBRIEFS GENTIANI HERVET :

Daer in gehandelt wordt van de Oorbiechte, ende van de Sacramenten des Houwelijcx, des Vormsels, ende des heyligen Olysels.

DAT EERSTE CAPITTEL.

Van de Oorbiechte ende hare nutticheyt, ende bevestinghe des selfs uyt de Schrift.

Nu volght dan het derde stuck des Briefs meester Gentiani : aldaer hy seer verwondert is, dat dese nieuwe evangelische predicanten willen de Oorbiechte af setten. Gans muysenesten, hoe soude dat toe gaen?

*Daer onse h. Moeder soo scherpelijck bevolen heeft, op straffe van de eeuwighe verdoemenisse, dat een yeghelijck die van beyde natueren is, (dat is, die half manneken, half wijfken is) soo haest als hy tot jaren der discretie * ghecomen is, sal ten minsten eenmael int jaer, alle sijne zonden aen sijnen*

* Var. Van discretie.

Digitized by Google

eyghen priester biechten. Verstaende dat nochtans alleen op de dootzonden, soo als den glose op den text uytleght : midts dat de dagelijcksche oft verghevelijcke zonden met een Pater noster, *oft met een quispel wywaters reyn afghevaeght worden* (1).

Hoe souden doch dese Ketters * hier teghen willen spreken? Ware dat niet effen alsoo ** veel, als oft sy onse Moeder de h. Kercke beyde de oogen uyt het hooft wilden steken? Want dese Oorbiechte is haer ontwijffelick een paer ooghen weerdt : namelijck de eene, daer mede sy alle de secreten ende verborgen aenslaghen aller coninghen ende vorsten des weerelts can sien ende verstaen : waer door sy gheraeckt is tot een vredelijck posses ende besittinghe van het regiment aller landtschappen ende coninckrijcken; ende de andere, daer mede sy tot in den diepsten boesem der jonge meyskens ende bedruckte vroukens sien ende tasten can, om hare secreten te verstaen : ende haer alsulcke lieve penitentien op te legghen, dat hare benaude conscientien vertroostet werden, ende hare herten grootelijcx verlichtet. Och hoe menichmael hebben de h. Papen ende Monicken den bedroefde onvruchtbare vroukens goeden raedt ghegheven in de Oorbiechten, waer door sy blijde moeders gheworden zijn, ende hebben nae dier tijdt hare heylighe biechtvaderen eene inwendighe liefde toeghedraghen, als of het hare eyghen mans gheweest waren.

Jae daer is noch op desen dach een goet heylich graubroeder te Brugge, met naem B. *** Cornelis de geesselaer, die door 't middel van dese heylige Oorbiechte, eenen grooten hoop vroukens hare vleesch alsoo plach leeren af te sterven ende te verootmoedigen, *dat sy om hare opgeleyde penitentie te voldoen, ende absolutie haerder zonden van hem te ontfanghen, heel moedernaeckt op der aerden met handen* [en] *met voeten*

* Var. De ketters. — ** Var. Soo. — *** Var. Broeder.

(1) Dit zijn de eyghene woorden des Paus Innocentii des 3. in een generael concilie besloten, ende ghestelt in de decreten, cap. *Omnis utriusque sexus. De penitentiis et remissionibus.*

Digitized by Google

voor den heylighen biechtvader seer ghewillichlijk ginghen cruypende : ende soo hy merckte dat het vleesch niet wel afghestorven en was, soo hadde hy een roede in de handt, ende cappitteldese van achter, tot dat sy volcomene penitentie ghedaen hadden.

Derhalven hy noch op deser uren wordt ghenoemt, broer Cornelis de geesselaer; [ende al ist dat hy om de selve oorsake van der overheyt eenmael uyt de stadt ghebannen is gheweest, nochtans heeftmen hem weder-roepen], ende is seer geacht in de stadt van Brugge, daer de vroukens seer devoot zijn tot alsulcke penitentien. Siet doch, so de h. Oorbiechte afghestelt ware gheweest, hoe soude hy de vroukens tot alsulcke devotie ende afstervinghe hebben connen brenghen? [Hoe souden oock de andere orderen van monnicken konnen het exempel van S. Dominicus navolghen, sonder de gelegentheydt van de Oorbiechte?] Hoe soude oock onse lieve Moeder de h. Kercke connen die schoone lieffelijcke gemeynschap der vrouwen, die de Paus Clemens bevolen heeft, te weghe brenghen, sonder dese Oorbiechte? Derhalven soo hadde Nectarius de Bisschop van Constantinopolen voorwaer groot onrecht, dat hy de biechte ginck afsetten, alleen om datter een Diaken was die een vrouwe onder de cleederen ghebiecht hadde (1). Was dat niet een groote sake? Hy moeste gants muysenesten een Lutheriaen oft Hughenoos wesen, dewijle hy sijns l. Moeders der h. Kercken instellinghen niet meer en achtede. Het gaet nu voorwaer wel anders toe. Wat soude hy dan ghedaen hebben, soo hy broer Cornelis de gheesselaer ende andere diergelijcke gasten ghesien hadde? Hy soude voorwaer de biechte met alle den bras onder de galghe ghejaeght hebben, nae dat hy met eene soo gheringhe sake alsoo balde ontsettet werde. Maer wy willen hem het goetjaer laten hebben. Ende of schoon Chrysostomus van het selve ghevoelen is gheweest, ende de heymelijcke biechte gants verworpen heeft (2), wy en hebben daer mede

(1) Int Jaer 395. Dit beschrijvet de hist. tripartita, int 9. boeck, cap. 35. — (2) Chrysostom. op den 51. Ps. ende in de 3. Homel. op 't 12. cap. Hebr. ende in de Homel. vande penitentie, etc.

Digitized by Google

niet [met] te doen, wy willen onse Oorbiechte behouden, jae, al souden alle de Doctoren der Kercken uyt hare Spiritus moeten gaen. Want alst al geseyt is, het ware bynae soo goet dat de Misse afgestelt ende in der eeuwicheyt begraven ware, als datter gheene Oorbiechte meer en soude wesen. Daer sal sich onse lieve Moeder de h. Kercke wel van wachten, dat sy soude eene soo nutte ende bequame sake afsetten, om deser Ketters wille : in sonderheyt, daer sy soo wel uyt der Schrift can beweert worden, als eenich ander der voorghemelder stucken : ghelijck als men oock hier uyt meester Gentiani bewijs claerlijck sien mach.

Staet daer niet gheschreven (segt hy) : wiens zonden ghy vergheeft, dien sullense vergheven blijven (1)? Nu en can men ymmers niet vergheven, ten zy dat men kennisse van de sake draeght ; ende de sake en can tot gheender kennisse comen sonder biechte, het zy int openbaer oft int heymelijck. Ende nu is ontwijffelijck (segt hy) de heymelijcke oorbiechte ghevoeghelijcker dan de openbare biechte.

Siet, lieve leser, hier is de sake soo claer, dat se een blindt man soo wel int duyster sien soude, als sonder keersse. Want al ist sake dat onse Heere aldaer spreeckt van de bedieninghe ende predicatie des Evangeliums, waer door dat de verghevinghe der zonden vercondicht wordt den ghenen die het ghelooven : ghelijck als hy het selve uytleght, segghende dat Paulus (2) de oogen der blinden op doen sal, op dat sy haer van de duysternisse bekeeren tot het licht, ende van de macht des Duyvels tot Godt, ten eynde dat sy vergheving he der zonden ontfangen, ende deel onder de ghene die door den gheloove in Christo gheheylicht zijn ; waer op Paulus claerlijck seght, dat hy dit * ghebodt naeghecomen heeft, niet met de vroukens in de oore te biechten, maer met het Evangelium ende de vergheving he der zonden te prediken ende te vercondighen : ende dat het Chrysostomus, jae alle oude Vaderen also hebben uyt-

* Var. Het.
(1) Joan. 20. 23. — (2) Act. 26. 18.

Digitized by Google

ghelegt (1); nochtans, sichtent dat de heylighe Kercke de Bisschoppen, ende Priesteren oft ouderlinghen ende opsienders der Kercken van den last des predikens * ontslagen heeft, ende heeft het den stommen beelden ende blocksanten bevolen, dat sy souden der leecken boecken ende Predicanten wesen, soo is de tijdt al seer verandert, ende de Papen hebben in de heymelijcke biechte begonnen smaeck te vinden, sy hebben dese verghevinghe der zonden in de ooren gheblasen, sy hebben de absolutie met een cruys ghegheven, ende op sulcken verstandt de voorseyde woorden Christi Jesu uytghelegt. Derhalven het gheen wonder is, dat onse Gentianus op desen text alsoo snorckt, ende wil daer mede de oorbiechte claerlijck bewijsen. Hoe wel nochtans dat de heylighe Kercke noch veel andere clare schriften heeft, om de selve sterck te bevestighen.

Als by exempel, dat de Heere Jesus Christus tot den melaetschen man seght, nae dat hy hem heeft ghesont ghemaeckt (2): Gaet henen, ende vertoont dy den priesteren, ende offert dijne offerhande, soo als Moses bevolen heeft. Want dat en is anders niet te segghen dan : gaet henen ende biecht dy aen dijnen eyghen Pape, ende doet de penitentie die hy dy oplegghen sal (3). Ende diesghelijcx als Jacobus seght: biecht malcanderen uwe zonden (4); daer mede en heeft hy anders niet willen segghen dan : Soeckt ergens een Monick of een Paep, dien ghy uwe saken verclaert, ende van stuck tot stuck alle uwe vrome feyten vertelt : hy sal u wel haest absolutie gheven, by dien slechts, dat ghy hem een stuck gelts sien laet. Want malcanderen, is soo vele te segghen by onse l. Moeder de heylige Kercke, als de Papen ende Monicken alleen. Ende daerom als Jacobus op de selve plaetse terstont daer by voeght : ende bidt voor malcanderen; soo moghen

* Var. Prekens.

(1) Chrysostom. op 't 23. cap. Matth. in sijn 44. Homil.—(2) Matth. 8. 4.—Marc. 1. 44 — Luc. 5. 14.— (3) Dese getuygenisse wort van Eckio, jae van alle catholijcksche schrijvers op desen handel voortghebracht. — (4) Jac. 5. 26.

Digitized by Google

wy dat oock also verstaen, als of hy segghen wilde : Bidt alleen voor de Monicken ende Papen, dat de weerelt daer van gesuyvert mach werden, ende het Vaghevyer vervult.

Daer zijn noch alsoodanighe schriften meer, daer de Oorbiechte door bevesticht wordt : [als daer gheschreven is, dat Joannes de Dooper doopte de gene die hare sonden bekenden : (want men moet dencken dat hy op een stoel ginck sitten, ende hoorde in d'oore wat de vroukens hem vertelden van hare mans, enz.)] maer die mach men gaen soecken by Eckium, of Ruardum Tappaert, of andere dierghelijcke veghers. Wy willen ons met de voorghehaelde laten verghenoeghen, op dat wy het niet al te bondt en maken, soo dat het ten laetsten niet met allen en deughe.

Digitized by Google

DAT II. CAPITTEL.

Van het Sacrament der seven Ordenen, des Houwelijcx ende des heylighen Olysels : ende van het ghetal der seven Sacramenten.

Daer nae comt m. Gentianus op de andere Sacramenten, ende seght aldus : Aengaende de seven Ordenen, is daer niet een uytgedruckt woordt van in mijn heer S. Paulus, daer hy seght (1) : Versuymt de gave niet die in dy is, welcke dy ghegheven is door de Prophetie, met opleigginghe der handen des priesterschaps? Want dat is effen alsoo veel te segghen, als (2) : Siet wel toe dat ghy geen priester en wordt om Misse te singhen, eer ghy deurwaerder, keersdragher, sangher, of *Acolutus,* onderdiaken ende diaken gheweest zijt. Want dat dit alles voor gaen moet, soo het ander volghen sal, hebben wy hier boven uyt der Schrift verclaert.

Voorts bewijst hy, dat het Houwelijck oock een Sacrament is, om datter geschreven staet : Dit is een groote verborghentheyt, ick segghe in Christo Jesu ende in de ghemeynte (3). Maer hier mochte ick wel lijden dat hy sijnen beck toe ghehouden hadde, ende alsulcx nemmermeer gheschreven. Het is wel waer, dat onse l. Moeder hier voortijdts dese ghetuyghenisse plach te ghebruycken, doe de ghemeyne man de [heylighe]

(1) Tim. 4. 14. — (2) Siet het 18. capitt. des 2. stucks. — (3) Ephes. 5. 32.

Digitized by Google

Schrift noch niet ghelesen en hadde; maer nu en ist gheene tijdt meer, dat men het volck britten voor turven telle, ende wijs make dat de catten gansen eyeren legghen. Want een yeghelijck wilt nu selve weten watter in de weerelt omme gaet : daerom hadde hy hier beter ghesweghen. Want ten eersten soude een schaep mercken, dat Paulus aldaer van het houwelick niet en spreect, maer van de vereeninge die daer is tusschen Christum ende sijne ghemeynte : welcke [hebbende vergeleken by den bandt die daer is tusschen man ende wijf] hy noemt een groote oft diepe verborghentheyt te wesen, die aller menschen verstandt verre te boven gaet. Daer nae sullen de ketters m. Gentiano noch een paer ooren willen aen naeyen, dewijle hy niet ghemerckt en heeft, dat hy hier tegen sich selven ende teghen onse l. Moeder de heylige Kercke spreeckt, welcke heeft opentlijck besloten, dat het Houwelijck is een vleeschelijcke onreynicheyt ende ontheyliginghe : ende derhalven heeft sy het den Papen verboden (1) : soo dat het gheen h. Sacrament wesen [en] can, of men moeste segghen dat de Papen niet weerdichen zijn een soo heyligen Sacrament te ghenieten. Daerenboven sullen sy hem een bril op de neuse willen setten, op dat hy sien ende mercken mach, dat so de houwelijcke staet een Sacrament is, veel meer sal dan de maechdenstaet een h. Sacrament moeten zijn, welcken onse l. Moeder veel heyliger ende weerdiger achtet : ende soo sullender acht Sacramenten wesen; jae der weduwen staet sal oock een Sacrament willen zijn : ende so sal men noch ten laetsten alle staten ende beroepinghen der menschen, int register der Sacramenten moeten opschrijven. Waer uyt sal volghen, dat onse l. Moeder de h. Kercke gedwaelt heeft, seggende, datter maer seven Sacramenten en zijn, ten ware by avonturen, dat sy het ghetal van seven, voor een oneyndelijcke ghetal wilde ghenomen hebben. Ghelijck als het oock schijnt uyt Gentiani reden : want nae dat hy argueert, soo

(1) Siet het 17. cap. des 2. stucks.

Digitized by Google

souder uyt volghen moeten, dat al waer de Schrift dit woordeken *Mysterium*, dat is te segghen, een verborghentheyt of gheheymenisse, is ghebruyckende, dat moeste van stonden aen voor een Sacrament gheachtet worden : ende alsoo souden het rijck des Antichrists ende de Beeste met seven hoofden oock moeten Sacramenten wesen : ende ten laetsten souden wy soo veel Sacramenten hebben, datmender gheenen wegh mede en soude weten, oft men moestese met wannen in de sonne gaen draghen, of met een hollandtsche hulcke in Noorweghen seynden : het welcke ware ontwijffelijck seer ongheschickt, ende mochte de schamelheyt onses Moeders der h. Roomscher Kercke voor alle de weerelt ontdecken, dewijle sy doch onwederroepelijck besloten heeft, datter maer seven Sacramenten en moghen zijn. Dwelck sy oock met hare allegorische oft anagogische sleutel uyt de schappraye der Schriften ghelanghet heeft (1). Want daer zijn seven dootzonden (seght sy) ergo soo moetender ooc seven Sacramenten zijn, die dese zonden verdrijven ende overwinnen. Item, daer is oock van seven segelen ghesproken, daer het boeck des Ouden Testaments mede verseghelt is gheweest. Item, daer zijn seven pilaren, daer de Kercke mede ondersettet wordt : hoenae sullen dit de seven voornemelijckste nieuwe Bisschoppen zijn in de Nederlanden? Namelijck de Cardinael Granvella, de President Viglius, Franciscus Sonnius, Petrus Curtius, Joannes Lindanus de Castro, ende Pater Knijf, die doch de h. Roomsche Kercke als vaste pilaren ende stijlen ophouden, datse niet in d'asschen en valle.

Daer nae wordter oock van seven afwasschingen vermeldt (2) daer Naaman mede van sijne melaetsheyt ghereyniget is geworden; item, van seven basuynen, die de Sone des menschen in sijne rechte handt hiel; van VII. brooden, daer Christus de scharen mede spijsde; van seven ommeganghen, door de welcken de stadt van Jericho ommeviel; van seven ooghen

(1) Siet het 1. cap. des 2. stucx.— (2) Henricus de Urimaria, op den 4. boeck der Sententien, dist. 1.

Digitized by Google

op eenen steen; ende ten laetsten, van seven keerssen, die op de kandelaer des Tabernakels ghestelt werden. Want door alle dese dingen, segt onse lieve Moeder de h. Kercke, dat het afghebeeldet ende ghefigureert is, als dat de seven doctoren der Roomscher Kercken, namelijck de vier hoofden der scholastische theologie, Thomas de Aquino, Joannes Scotus, Albertus Magnus, ende Occan, met de twee diepsinnighe uytlegghers der Missen, namelijck Rabanus ende Durandus, ende de meester der Sententien, ghenaemt Petrus Lombardus, die effen seven maken, souden oock seven Sacramenten in de Roomsche Kercke oprichten.

Men mochte noch wel andere veel figueren bybrenghen, om het ghetal der seven Sacramenten te bevestighen : als namelijck de seven Psalmen, die de zielkens int Vaghevyer voor seven Sacramenten dienen; item, de seven Duyvelen die het huys comen besitten als het ledich staet (1); de seven vrije consten; item de seven vijf sinnen van onse Doctoren van Loven, daer mede sy alle de scherpsinnicheyt der Apostelen ende Propheten verre voorby seylen, ende andere diergelijcke dinghen meer. Maer de h. R. Kercke is met de voorghehaelde exempelen ende figueren te vreden. Hoewel dat ick achten soude (nochtans onder correctie ende verbeteringe van onse Meesters van Loven) dat dit getal der VII. Sacramenten noch opt alderduydelijckste wordt afghebeeldet in de Openbaringhe Joannis met de (2) Beest met seven hoofden : want, soo als hier vooren geseyt is, Ireneus selve heeft dese Beeste op de Roomsche Kercke uytgheleght; ende het ghetal van zes hondert sessentsestich (3) welck is het ghetal der Beeste, comt seer wel overeen met dese Griecsche woorden (4) : EKKLHZIA ITALIKA, ECCLESIA ITALICA, dat is te segghen, de *Italiaensche of Roomsche Kercke*. Ende daer wordt oock merckelijk uytghedruckt (5) van het character oft merckteecken

(1) Matth. 12. — Luc. 11. — (2) Apoc. 13. 1. — (3) Apoc. 13. 18. — (4) Want elcke letter int Griecx maect een ghetal. E 5, K 20, K 20, L 30, H 8, Z 200, I 10. A 1, I 10, T 30, A 1, L 30, I 10, K 20, A 1. Dit maeckt t'samen 666. — (5) Apo. 13. 17.

Digitized by Google

des Beestes : ende nu seght onse l. Moeder de h. Kercke [(behalven dat de calculatie ende het getal des tijdts seer wel mede accordeert)] datter oock een character of merckteecken in de Sacramenten is. Ende ten laetsten wordt daer duydelijck ghesegt (1), dattet is een *Mysterium*, namelijck de groote Babylon; ende nu wil onse Moeder de h. Kercke besluyten, soo als ghesien is, dat het Houwelijck is een Sacrament, om datter dit woordeken *Mysterium* uytgedruckt staet : soo volgt daer dan noodtsakelijck uyt, dat hier oock van Sacramenten vermeldet moet worden, dewijle dit woordeken hier oock ghesettet is, ende soo sal de Beeste met seven hoofden, de Roomsche Kercke met hare seven Sacramenten, ende met hare character ontwijffelijck bedieden, ende merckelijck afbeelden. Soo dat meester Gentianus hier niet te straffen * en is, dat hy dit argument ghebruyckt heeft van den naem *Mysterium*, om te bewijsen dat het Houwelijck een Sacrament is, dewijle onse Moeder de h. Kercke dat selve tot hare sterckste bolwerck gebruyckt, ende altijt in den mont heeft. Maer hier mochte evenwel noch groote swaricheyt ontstaen, namelijck : Hoe comt het dat men maer seven Sacramenten en telt, daer nochtans onse l. Moeder de h. Kercke noch by de LXXVII. Sacramenten inghestelt heeft, die onder dese ** seven niet begrepen en staen? Want op den Paesch-avondt, als men de Paesch-keersse ghebenedijdt, soo offert de heylighe Kercke dat vyer Gode den Vader voor een groot gheschenck ende heylich Sacrament, segghende aldus :

Te in tuis operibus invocantes in hac sacratissima noctis vigilia de donis tuæ suppliciter offerimus Majestati non adipe carnis pollutum, non prophana unctione viciatum, non sacrilego igne contactum, sed cera atque stuppa constructum, in tui nominis honorem succensum ignem, obsequio religiosæ devotionis offerimus. Magnum igitur Mysterium, et noctis

* VAR. Bestraffen. — ** VAR. De.
(1) Apoc. 17. 5.

Digitized by Google

hujus mirabile Sacramentum, dignis necesse est laudibus cumulari.

Dat is te segghen :

Wy offeren dijne Majesteyt van dese gaven seer ootmoedelijck, ende met een ghediensticheyt der h. devotie, aenroepende dy in dese h. nacht, namelijck een vyer, het welcke met gheene vetticheyt van vleesch besmettet is, noch met eenighe onreyne salvinghe verdorven, noch met godloose vyer aengheroert: maer slechts van wasch ende werck opghestockt, ende aenghesteken tot dyns Naems eere ende lof. Derhalven soo ist wel noodich, dat wy dit groote Mysterium oft verborghentheyt, ende het wonderlijcke Sacrament deser nacht, met weerdighe lofsanghen prijsen ende groot maken, etc.

Siet, hier wordt dit h. vyer, oft ymmers de nacht selve niet alleen een mysterium, maer oock een * wonderlijck Sacrament ghenoemt, ende Gode opgheoffert voor een groot present, daer mede hy sich (soo het ten laetsten besloten wordt), grootelijcx verheught.

Item de figure des Cruyces wordt oock een Sacrament ghenoemt. Want op den dach ghenaemt *Inventio sanctæ Crucis*, wordt alsoo van onse Moeder de h. Kercke in een sequentie ghesonghen :

Non sunt nova Sacramenta, nec recenter est inventa Crucis hæc Religio. Ista dulces aquas fecit : Per hanc Silex aquas jecit Moysi officio. Nulla salus est in domo, nisi Cruce munit homo superliminaria.

Dat is te segghen :

Ten is gheen nieuwe Sacrament
Dat nu maer onlancx is bekent :
Maer tis van d'oude tyden :

* Var. Maer een.

Digitized by Google

't Cruys is desen dienst al ghewent
Van aen dat Oude Testament :
Dat moet men doch belijden.
't Cruys maeckte t'bitter water soet :
Wt den steen gaft in overvloet
Water door Mosis handen.
Ten baet gheluck, heyl noch voorspoet
Soo doch een Cruys niet en behoet
Het Huys van schade end' schanden, etc.

Soo is dan het teecken des Cruyces oock ontwijffelijck een h. Sacrament. [Ja oock sulcks datmen sonder 't selve niet en kan salig zijn noch bewaert werden.]

Desghelijcken oock als men het Wywater maeckt, soo wordter alsoo ghebeden :

Deus qui ad salutem humani generis maxima quæque Sacramenta in aquarum substantia condidisti, adesto propitius invocationibus nostris et elemento huic multimodis purificationibus præparato virtutem tuæ benedictionis † infunde : ut creatura Mysterii tui tibi serviens ad abjiciendos dæmones morbosque pellendos divinæ gratiæ sumat effectum, etc.

Dat is te segghen :

*Ó Godt die du allerley groote Sacramenten heeft in de substantie der wateren gheschapen, wilt onse ghebeden bystaen,ende desen elemente, welck met velerley reyningen * toebereydet is, de cracht dijner benedictie † instorten : op dat de creatuere dijns Sacraments oft Mysterie, dy dienende, een ghenadighe cracht ontfanght, tot verjaginge der duyvelen, ende verdrijvinge der kranckheyden, etc.*

Hier wordt het water oock ghenoemt *Creatura mysterii :* [ende wort geseyt dat Godt in 't water velerley Sacramenten tot des menschen saligheyt geschapen heeft :] (1) soo dat het

* Var. Veelderley reyniginghen.
(1) De meester der Sententien int 1. cap. der 1. dist. int 4. boeck.

ontwijffelijck een Sacrament moet wesen, dewijle doch een Sacrament anders niet en is, dan een heylich teecken van eenich heylich'dinck, of een sichtbare gedaente ende gestaltenisse van eenighe onsichtbare ghenade. Soo dat men te recht segghen mach : *Accedat verbum ad elementum, et fiet Sacramentum;* dat is te segghen : *Soo het woordt by het element comt, soo wordt het een Sacrament.* Ende nu is hier ontwijffelijck een element, namelijck het water ; ende daer op comen de woorden der Papen, waer door het een ghenadige cracht ontfanght, om een onsichtbare gave den menschen mede te deylen, soo wel als het h. Olysel, oft eenighe andere Sacrament der * h. Kercke. Ergo, soo ist oock een Sacrament. Ende hier uyt volght voorts, dat oock de heylighe asschen, item der Papen seever, item de palmen, de wassen keerssen, ende alle andere elementen, die onse l. Moeder de h. Kercke oock zeghent ende ghebenedijdt, om eenighe inwendige cracht den mensche te verleenen, oock alle ghelijck Sacramenten sullen wesen (1). Rekent dan toe, oft wy niet een grooten hoop Sacramenten sullen hebben. Want dat sommighe hier op willen seggen, als datter een onderscheydt soude zijn tusschen dese ende de seven Sacramenten, voor alsoo veel als de seven Sacramenten niet alleenlijck beteeckenen, maer oock selve gheven de ghenade, ende de andere gheene ghenade uyt haer selven en connen gheven noch veroorsaken, is opentlijck gheblasphemeert teghen de h. Kercke : also men merckelijck sien mach uyt alle de belesinghen (2) ende conjuratien die sy over de selve elementen doet. Waer door sy ten minsten eene alsulcke cracht crijghen, als eenich der seven Sacramenten, soo als men in het Misboeck ghenoechsaem sien can. Of anders moeste men segghen, dat alle hare belesinghen ende besweeringen onnut, crachteloos ende te vergeefs souden wesen : dwelck is een blasphematie. Ende dat men oock seggen

* Var. Inde.

(1) Henricus de Urimaria, op den voorschreven text der Sententien. — (2) Siet de 12. 13. ende 14 bladeren van desen.

wil, dat alle dese cleyne Sacramentkens begrepen zijn onder het Sacrament der Penitentie, dewijle onder de Penitentie wordt begrepen de satisfactie oft voldoeninghe, ende dat dit alle te hoop, zijn dinghen daer men voor de zonde mede ghenoech doen ende betalen can, so dat sy onder de satisfactie vervaet zijn, en can oock niet wel hotten : want altijdt soude men hier teghen mogen werpen, dat de Doop, ende het h. Olysel, ende het Vormsel, met alle de andere Sacramenten, oock alsoo onder de Penitentie vervatet worden, dewijle sy alle ghelijck, soo hier boven ghesegt is, den mensche rechtveerdich maken *ex opere operato*, oft uyt de verdienste des wercks, ende voor goede betalinghe ende satisfactie gherekent worden. Daerom moeten wy hier op besluyten, dat dit enckelijck bestaet in de wille ende goetduncken onser Moeder der h. Kercken : soo dat sy soo veel Sacramenten mach oprichten als haer int hooft schiet, ende daerentusschen ons wijs maken, datter maer seven en zijn. Ende also soude men niet qualijck seggen, dat het ghetal van seven, wordt hier voor een oneyndelijck ghetal genomen, soo als hier vooren vermeldet is.

Soo veel alst h. Olysel belangt daer men de krancken mede smeert, als sy veegh beginnen te zijn, Gentianus bevesticht het seer rustich uyt de Schrift, als namelijck, daer Jacobus seyt : Is yemandt onder u kranck, dat hy de ouderlingen der gemeynte ontbiede, ende dat sy over hem bidden ende hem salven met olye in den naem des Heeren; ende 't ghebedt des gheloofs sal de siecke helpen, ende de Heere sal hem op helpen : ende ist dat hy ghesondight heeft, het sal hem verghe-ven worden. Daer onse h. Moeder by verstaet, dat so yemant veeg is, daer gheen hope des levens meer aen en is, de Papen sullen hem met ghewijde olye smeeren, met cruyskens wel seghenen, ende met sekere woorden belesen, soo en can die man in de Helle niet comen : want alle de Duyvels sullen voor de cruyskens wech loopen, als een hondt voor een broodt-korf : ende derhalven sal hy int voorborch der Hellen of int Vaghevyer moeten herbergen, aldaer hy de huyshuere ende

Digitized by Google

de berninge om niet sal hebben, tot der tijdt toe dat hy met zielmissen ende aflaets-bullen in den Hemel erghens een leeghe werf coope, om een huys der verdiensten ende goede wercken daer op te timmeren. Ende dese olye is soo crachtich, dat ons alle onse zonden daer door vergheven worden, naevolgens 't gene datter de Papen van mompelen, segghende (1) : *Per istam sanctam unctionem et piissimam suam misericordiam indulgeat tibi Deus, quidquid peccasti per visum, per auditum, odoratum, tactum et gustum, etc.*

Dat is te segghen :

Door dese h. Salvinghe, ende door sijne barmhertighe ghenade, wil dy Godt vergheven alle dijne zonden, die du met dijne vijf sinnen gesondicht hebst : als namelijck, met sien, met hooren, riecken, tasten ende smaken, enz.

Siet, wat souden wy meer connen verwachten van dat vergoten bloedt Christi Jesu des Soons Gods, dan het ghene dat ons hier de papen uyt cracht van hare olye voorhouden? De Ketters moghen sich dan aen de offerhande des lichaems ende des bloedts Christi houden soo sy willen : maer de goede catholijcksche ondersaten der h. Kercken willen dese h. Olye gheensins derven. Wy hebben liever Christum selve orlof te geven, dan dat wy een alsoo schoone sake ons souden uyt den handen laten rucken. Het is wel waer, dat de Ketters hier met onse l. Moeder de h. Kercke wederom spotten, seggende dat de papen rechte apen zijn, die alle dinghen willen nae doen, daer sy verstandt noch bescheyt van en hebben. Ende dit bewijsen sy daer uyt, om dat Marcus ghetuyght (2) dat de Apostelen een gave des h. Gheestes ontfangen hadden, als dat sy de krancken conden ghesont maken met het ghebedt, ende met salvinghe, oft met oplegginghe der handen, oft eenigh ander uytwendigh teecken. [Welcke kracht heeft noch daer na een lange tijdt gheduert in de eerste gemeynte der Christenen,

(1) In de Misboeck. — (2) Marc. 6. 13.

Digitized by Google

tot bevestinge des Evangelii onder de heydenen.] So het oock uyt Paulo blijcken can (1), welcke onder anderė sichtbaerlijcke gaven des h. Gheestes, vermeldt ooc dese gave der gesontmakinge : ende heeft selve over de dooden een uytwendich teecken ghebruyckt (2), vallende op het doode lichaem, ende omhelsende het : ghelijckerwijs als wy lesen van Elizeo de Propheet (3), dat hy sich over het doode kindt met handen ende met voeten streckede, ende sijne mondt op des dooden mondt, ende sijne ooghen op des dooden oogen voeghde : ende alsoo met dit uytwendighe teecken, t' samen met het crachtighe ghebedt, weckede hy dat doode lichaem op. Maer nu, dewijle datter alsulcke gaven in de ghemeynte niet meer en zijn (midts nu de predikinghe des Evangeliums gheene nieuwe bevestinghe der teeckenen ende mirakelen meer is behoevende) soo willen dese ketters segghen, dat het enckel aperije is, dat men de uytwendighe teeckenen wil ghebruycken daer men de inwendige cracht niet en heeft, die met dat teecken aenghewesen wordt. Of anders moesten de Papen oock aller blinde liedens ooghen met slijck ende speecksel besmeeren, ende over alle doode lichamen sich uytstrecken : het welcke ware enckele mallicheyt, naedemael sy de cracht niet en hebben om de blinden siende te maken, noch de dooden te verwecken. Alsoo connen sy oock met hare olye geene krancken gesont maken, ende derhalven behoorden sy de olye in hare lampen te bernen, [om haer selven te lichten in de diepe duysternissen daer sy in wandelen;] of hare leersen daer mede te smeeren, [om haer ergens te gaen bergen,] liever dan dat sy alsoo met Godt ende met Gods woordt souden guychelen ende spotten. Dit segghen de ketters vast als sy by malcanderen zijn : maer wy en passen niet een hayr daer op. Want soo wy yemandt vinden die sijne schoenen met dit h. Olysel smeeren wil, jae die het niet en wilt aenbidden, ende met voetvallinge vereeren, als oft Godt selve ware, die

(1) 1. Cor. 12. 28. — (2) Act. 20. 10. — (3) 2. Reg. 4. 34.

Digitized by Google

branden wy in stede van olye, ende makender goet vyer van. Want wy houden ons aen de woorden Jacobi, ende het exempel der Apostelen, oft wy schoon de cracht der ghesontmakinghe hebben oft niet, wy gaender mede deur : effen ghelijck als wy de kinderkens oock met speecksel ende slijck smeeren, al hebben wy schoon gheene cracht om de blinde siende te maken, jae al en zijn de kinderkens ooc niet blindt. Het is slechts al ghenoech, dat het onse lieve Moeder de heylighe Kercke aldus gheordoneert heeft. Hoewel dat hier oock grootelijcx te bemercken is, dat Gentianus sijne verontschuldinghe hier op ghedaen heeft, segghende dat hy dit maer by maniere van exempel, ende ghelijck de kinderen pleghen te seggen, al kackemick voortgebracht en heeft : want anders, soo het in ernsten ware, hy soude wel andere pijlen uyt sijnen koker halen, ende soude wel soo vele connen segghen, dat hy de ketters de mondt balde gestopt soude hebben. Ghelijck als men lichtelijck vermoeden mach uyt sijne welsprekentheyt ende hooghgheleertheyt, die hem aen allen canten uytbreeckt.

Digitized by Google

NU VOLGHT DE VERCLARINGHE

OP HET VIERDE STUCK DES SENDBRIEFS GENTIANI HERVET :

Handelende van de Aenbiddinghe der Beelden, soo als sy in de Roomsche Kercke ghehouden ende gheordonneert wort; item, van den naem *Idololatræ;* van de Afgoderije der Heydenen ; van de aenbiddinghe der Sancten ende Sanctinnen, ende des Sacraments, ende andere diergelijcke stucken.

DAT EERSTE CAPITTEL.

***Van den naem* Idololatræ, *ende dat men de beelden aenbidden moet, met de selve aenbiddinghe die den afghebeelden dinghen toecomt; ende van het goet verdrach ende overeencominghe die de Joden met de Roomsche Kercke hebben; ende van de ghewijde* Agnus Dei.**

Het vierde stuck (1) is een seer sware sake, die meester Gentiano een ongheruste becommernisse* des herten aenjaeght, soo als hy seght : als namelijck, dat dese ketters sich niet en

* VAR. Bekommeringhe.

(1) Van de aenbiddinge der Beelden. Siet voor het 23. bladt ende cap. 13. des 2. stucx.

Digitized by Google

untsien de oude ende devote catholijcksche mannen voor afgoden-bidders ende beelden-dienaers te schelden, ende noemense *idololatras*. Eylacen, is dat niet een groot verdriet? Ende hebben sy niet [een] groot onrecht? Daer onse Moeder de heylighe Kercke desen naem ende tittel doch gheensins lijden noch luchten en can : ende heeft eens voor allen besloten, bevolen ende gheordoneert (1), op straffe van verbannen, vervloeckt, ghe-excommuniceert ende gheanathematiseert te zijn :

Dat men hare Sancten niet en sal noemen met dat Griecxsche woordeken Idola, *d'welck soo vele te seyghen is, als beelden ende ghelijckenissen. Jae heeft plat uyt ghewilt, dat dit woordeken nu voortaen niet meer en soude enckelijck beteeckenen de beelden ende ghelijckenissen die men tot yemandts eere opricht, soo als het t'allen tijden by de Griecken ende Latijnen oyt ende oyt beteeckent heeft, maer soude nu anders niet beduyden, dan slechts der heydenen oft der Joden afgoden, ende de beelden die sy in hare tempelen hier voortijdts hebben opghericht, soo dat de natuerlijcke ende eygentlijcke beduydenisse van dit woordeken, gantschelijck ghetranssubstantieert is, dat is, in een ander ghestaltenisse ende wesen verandert.*

Derhalven soo hebben dese ketters groot onrecht, dat sy onse hertlieve Moeder wederomme op een nieu met dit woordeken *Idola* comen plaghen, ende segghen, dat de goede catholijcksche mannen ende ondersaten der h. Roomsche Kercken, zijn rechte Idololatren, om dat sy de beelden van onse Liefvrouwe, ende van alle de lieve Sancten ende Sanctinnen in grooter eeren ende weerdicheyt houden, de selve cussen ende lecken, met schoone rocken ende juweelen behanghen, met bernende keerskens lichten, dewijle sy sonder keersse doch niet sien en willen, met welrieckende wieroock, brandtofferen, hare lofsanghen devotelijck singhen ; dat syse op de schouderen draghen, daer sy doch selve niet gaen en connen; ende vallender op de knyen voor, ende segghen tot haer *onse Va-*

(1) Int 2 concilie van Niceen, in de 1. Sessie, in de 2. Anathematismo.

Digitized by Google

der die du bist * *in de Hemelen*. Sy stellense op altaren, sy gaen tot haer te bedevaerde, om ghesontheyt ende voorspoet te crijghen, ende doen haer alle de eere aen, die de oude Romeynen ende Griecken, oft oock de Israeliten [Egyptenaers ende Assyriers] haren afgoden deden.

De ketters segghen, dat sy daer in seer qualijck doen, ende bewijsen met der daedt, dat sy zijn rechte Idololatren oft afgodendienaers. Maer sy en sien niet dat onse beelden gheene Afgoden en zijn, maer Sancten ende Sanctinnen, die groote ende veel mirakelen connen ghedoen. Sy en willen oock niet verstaen, dat onse l. Moeder de helsche Kercke ons alsoo bevolen heeft te doen. Want alle de h. catholijcksche leeraers, hebben seer lieflijck ende eendrachtelijck besloten, dat men alle beelden moet eeren met de selve eere, daermen mede eeret het gene dat door alsulcke beelden beteeckent wort, ghelijck als de h. Thomas de Hacquino uytdruckelijck heeft gheschreven. Jae om dat hy dese sake soo wel ghetreffet hadde, daeromme heeft een Crucifix tot hem ghesproken in de stadt van Napels, segghende : (1) *Lieve Thomas, du hebst soo wel ende recht van my geschreven, wat loon wilstu doch ontfanghen? Daer op hy antwoorde tot het Crucifix : Ick en begeere anders niet dan dy te hebben.*

Oft nu het Crucifix van gout oft van silver was, dat hy dat boven alle dinghen ter weerelt alsoo vrijde, en weet ick niet. Dat wete ick ymmers, dat hy tot eere ende lof der beelden wonderlijcken wel gheschreven heeft, ende is derhalven oock van den Paus Joanne den 21. ghecanoniseert gheworden. Want hy heeft besloten (2) (waerinne hem onse lieve Moeder de h. Kercke oock naevolght), *dat dewijle Christus wordt*

* Var. Die daer zijt.

(1) Dese historie wordt beschreven in de gulden Legenden ; item int boeck van broeder Leandro Alberti van Bolognien,dat hy ghenoemt heeft *De beschrijvinghe van Italien*,int 164. blat des boecx,ghedruckt int jaer M. D. L;item wordt beschreven van Vincentio Lirinensis ; ende voorts van broeder Bernard van Lutzenburg doctoor in de Sotheyt, int 11. stuck des 4. boecx, ghenaemt *Catalogus Hæreticorum*.— (2) Thomas, *part*. 3. *qu*. 15. *Artic*. 8.

Digitized by Google

aenghebeden met Latria, *dat is te seggen, nae hare uytlegginghe, in den gheest als Godt, soo sal men oock sijn beeldt dat op een muer ergens met een cole oft met een pinceel afgemaelt is, met* Latria *aenbidden, ende als God selve eeren : by dien slechts dat het met lanck hayr, ende met een ronde telgioer achter 't hooft ende met twee opgesteken vingeren geschildert stae, ende de gecruyste weerelt in de hant hebbe. Want alsulcken ghesel is de rechte* * Salvator mundi.

Dit bevestight oock de eerweerdighe Bonaventura (1). Jae alle de sentencischrijvers hebben dit alsoo ghelijckerhandt besloten ende geordoneert : soo dat het de ketters nu niet meer in twijffel en moghen stellen. 't Is wel waer, dat het Durandus niet en heeft willen aennemen, jae heeft opentlick versaeckt, dat de beelden met de selve eere souden moeten aenghebeden worden, als het ghene dat sy afbeelden. Maer alle de andere hebben hem hier in ghestraft, om dat hy der h. Kercken authoriteyt niet en heeft willen volghen. Ende moghelijck, hadde hy sulcx niet gheschreven, hy ware oock alsoo wel ghecanoniseert gheweest, als Thomas de Hacquino. Hoewel dat hem een Spaengiaert ghenaemt Perez (2), hierin heeft naeghevolght, seggende, *dat de steenen ende blocken niet en mogen met* Latria *aenghebeden ende gheeert worden als Godt, gemerckt dat sy altijts steenen ende blocken blijven, hoe seer oock datmense wijen ende belesen can.*

Maer daer in heeft hy groot onghelijck. Want in den eersten weten wy, dat S. Thomas de Hacquino van S. Peter ende S. Pauwels is onderwesen gheweest (3), soo dat hy niet en heeft connen feylen; ende daer nae heeft onse l. Moeder sijn ghevoelen voor het alderbeste aenghenomen. Ende waeromme niet? Want soo een slecht Pape met vijf woordekens, van een stuck deechs een Godt can ghemaken, waeromme en soude

* Var. Het woord *rechte* ontbreekt in de tweede redaktie.

(1) *Bonaventura super sentent. Lib.* 3. *Dist.* 9. *Quæstione* 2. — (2) Perezius in het boeck genaemt, *De traditionibus*. — (3) Dit wordt verhaelt van broeder Bernard van Lutzenbourg, ende van Leander Alberti, ende andere meer.

Digitized by Google

een bisschop oft suffragaen van een schoon vergulden beeldt ooc niet connen een Godt maken? Dat ware voorwaer onse hertlieve Moeder de h. Kercke al te nae ghesproken. Daerom soo moeten wy. op de ghemeyne opinie oft gevoelen der h. Roomscher Kercken blijven. Somma sommarum, de ketters hebben groot onrecht, dat sy ons noemen afgodendienaers, ende beeldenbidders, oft *Idololatras*, ghelijck als de Joden doen, die ons oock gheenen eerlijcker naem en weten te gheven. Ende daerom segt hier Gentianus, dat sommighe goede liedens die de sake dieper insien, vermoeden dat dese ketters eenich heymelijck verdrach met den Joden sullen* hebben, jae souden in hare soudije oft besoldinghe zijn, om vriendelijcke ghemeynschap met haer te houden : doch voeght hy daer by, dat hy van sijnent weghen sulcx niet en ghelooft. Waer in het soude moghen schijnen, dat hy hen hier in smeecken wil, ende honich om den mondt smeeren, om haer te ghelieven. Maer het en is alsoo niet. Want hy spreeckt hier van, als een goet, vroom ende catholijcx ondersaet der h. Roomscher Kercken betaemt : daerenteghen soude hy den ketters al te groote eere gedaen hebben, soo hyse in eenen waghen ghespannen hadde met de natie der Joden, welcke (soo als wy hier boven claerlijck bewesen hebben (1)) is jae de beste fondatersse ende voornemelijcste fonteynader ende springhende bornput aller ceremonien ende aenghevinghen der h. Roomscher Kercken.

't Is wel waer, datse onse Moeder verbetert heeft, ende op een schoonder ploye gebracht, overmidts dat hare wijsheyt ende verstandt, dat verstandt Mosis ende Aaronis verre te boven gaet, ende daerom in stede van een tempel Salomonis, heeft zijder meer dan hondert duysent op alle hooghe plaetsen ende heuvelen ghetimmert; in stede van dry oft vier altaren, heeft zijder met alsulcke hoopen opghericht, datmense binnen tseventich jaren niet en soude al connen getellen. Doch

* Var. Souden.
(1) Fol. 98. int 8, cap. des 1. stucx.

Digitized by Google

evenwel, soo als boven ghenoech ghewesen is, het stael ende patroon is van den Joden ontleent gheweest : welcker schaduwen ende figueren sy seer neerstelijck naeghevolghet heeft.

Daeromme dat de ketters willen met den Apostel tot den Hebreen beweeren (1), dat alle de figueren ende schaduwen des Ouden Testaments, met de toecomste Christi vergaen ende verdwenen zijn, ende moghen niet meer gebruyckt worden, is groote ketterije. Ende voorwaer, sy bewijsen ghenoech daer in, dat sy met den Joden gheen verdrach noch int wit noch int swert en willen hebben. Want de Joden houden dit voor het neghende artijckel ende fondament haers gheloofs, als dat de wet Mosis met alle hare ceremonien ende figueren, nemmermeer en sal te niete ghedaen noch verandert worden, maer sal eeuwelijck in hare wesen * blijven, soo als het blijckt by haren leeraer ghenaemt Rabbi Moses Ben Maimon, die een boecxken van de derthien ** artijckelen haers gheloofs gheschreven heeft.

Dit strijdt doch reghel-recht teghen den Lutherianen ende Zwinglianen leere : welcke willen goetrondt beweeren, dat men gheene ceremonien meer houden en mach, anders dan die Jesus Christus met sijne Apostelen selve heeft inghesteldt. Ende derhalven en willen sy in hare tempelen gheene altaren, gheene vergulden beelden, noch eenighe andere dierghelijcke cieraetselen hebben, maer willen slechts, dat soo wanneer men byeen comt, anders niet en sal voortghebracht worden, dan ghelijck als Paulus voorgheeft (2) nae dat een yeghelijck heeft eenen psalm, oft leeringhe, oft sprake, oft openbaringhe, oft wtlegghe, ende alles tot stichtinghe; oft ghelijck hy elders seght (3) : 't ghene dat wy van den Heere ontfanghen hebben. Ende zijn soo plomp, dat sy niet en mercken, dat sulckx was in *Illo Tempore*, dat is te segghen : In dien tijden, doe de kelcken van hout waren, ende de priesters van goudt; maer

* Var. In wesen. — ** Var. Veerthien.

(1) Heb. 9. doorgaens. — Col. 2. 17. 18. — Gal. 4. 9. 10. ende voortaen. — (2) 1. Cor 14. 26. — (3) 1 Cor. 11. 2. 25.

Digitized by Google

nu (als de martelaer Bonifacius ende nae hem Durandus gheseght hebben) is het blaeyken omgekeert, *ende de priesters syn van hout, ende de kelcken van gout* (1). Want nu is de eerlijckheyt der Kercken ende de dienst Gods al vele beter gheworden, dan hy in de tijden der Apostelen was. Derhalven heeft sich de h. Kercke met den Joden vele beter connen verdraghen, verbiedende wel uytdruckelijck dat men gheene Misse meer doen en sal in houten kelcken, op dat Godt niet vertoornt en worde in een dinck daer hy behoorde met goudt ende silver in versoent te worden : soo als het in de Concilien Triburensi ende Remensi is besloten, ende in de Decreten ghestelt gheweest (2). Want sy wilt nae der Joden exempel, haren godsdienst met gout ende met silver costelijck vercieren : jae hoe meer dat de religie ende het Evangelium toeneemt, hoe meer sy de Joodtsche ciraetselen ende ceremonien wil ghebruycket hebben (3). Derhalven soo soude M. Gentianus groot ongelijck hebben, soo hy de Hughenoosen ende Calvinisten by de Joden wilde verghelijcken, die met onse l. Moeder de h. Kercke so wel overeen comen, dat sy al * uyt eenen carn boter carnen, ende hebben al in een schole gelegen. Maer dese Hughenoosen willen alle dinck op haer eygen handt nae het Evangelii gereformeert hebben, als het in de tijden der Apostelen was. Daeromme willen wy hen het goetjaer laten hebben, ende houden het met den Joden. Want selve onse h. Vader de Paus heeft de Joden seer liefghetal, ende bewijst hen alle vriendschap daer hy can ende mach. Hy houdtse in sijne stadt van Romen, ende gunt haer een oft twee van de beste straten die daer zijn. Jae hy is te rechte in hare besoldinghe : want van elck een Jode die een synagoghe in sijn huys hebben wil, ontfanght hy voor sijn soldt dertich

* Var. Als.

(1) Dit staet in de Decreten, cap. *Vasa. De consecr. Distinct.* 2. Ende was het spreeckwoordt Bonifacii des Martelaers ende bisschops. — (2) Siet t'voorseyde cap. *Vasa.* In de Decreten ende de naevolghende ende het Concil. Triburen. Can. 9. — (3) Siet de gheheele eerste dist. *de consecrat.* in de decreten.

Digitized by Google

ponden tournoys (1), seven ducaten, ende ses carlijnen; ende soo sy willen orlof hebben om een nieuwe synagoge int openbaer op te richten, soo is sijne besoldinghe in de Apostolische reken-camer ghetaxeert ende gheset op tsestich ponden tournoys, ende vijfthien ducaten. Siet, wat een grouwelijcke blasphemie soude het dan wesen, dat men segghen wilde, dat de Hughenoosen in der Joden besoldinghe oock waren : want daer uyt moeste volghen, dat sy des h. Vaders des Paus broeders ende metghesellen souden wesen. Neen neen voorwaer, hy comt al veel beter over een met den Joden, jae met den Turcken ende heydenen, dan met dese Hughenoosen, die sijnen h. Stoel willen gaen reformeren nae het Evangelium : hy en canse noch riecken noch luchten, ende soo verre ist, dat hy hen souden willen vergaderinghen ende t'samencomsten gunnen, gelijck als hy den Joden doet om eenen cleynen penninck, dat hyse al te samen verbrant daer hyse crijghen ofte becomen can *.

't Is wel waer, dat de Joden ons oock noemen afgoden-dienaers ende Idololatren, dat is te segghen, beelden-aenbidders: ende comen hierinne met den Hughenoosen overeen. Maer dat is hen te vergheven. *Want sy hebben het van oudts her uyt haren Bybel also gheleert, ende uyt hare Propheten die noch niet een beet enwisten van de lieve ende helsche ordonantien (heylighe wil ick segghen) der Pausen van Romen; ende en verstonden niet, dat alle beelden behooren met de selve eere ende aenbiddinghe vereert te wesen, daer men de afghebeelde dinghen mede eert*** [*sonder datmen daeromme afgoderye pleget.*]

Want S. Thomas de Aquino, die hemelsche oft enghelsche leeraer, en was noch niet opghestaen om sulcx te leeren. Oock hadde sy noch gheene tijdinghen ghehoort van onse Sancten ende Sanctinnen, ende van alle de mirakelen die sy

* Var. Mach. — ** Var. Vereert.

(1) Dese taxatie heeft plaetse buyten Italien, maer binnen Italien worden de ponden tournoys in pondengroot verandert.

Digitized by Google

doen. Ende de lieve Keyserinne Irene hadde haren sone de ooghen noch niet uytghecrabt (1), om den dienst der beelden met hulpe des tweeden Concilii van Niceen op te richten. Ende derhalven en verstonden sy noch het onderscheydt niet datter is tusschen *Latria*, *Dulia* ende *Hyperdulia;* ende daeromme scholden sy alle de ghene die eenighe beelden aenbaden, voor afgoden-dienaers, sonder eenich onderscheydt te maken tusschen de Catholijcken ende heydenen.

Ende nu, als de Joden dat lesen, sy meynen dat de Propheten op onse l. Moeder de heylighe Kercke soo wel ghesproken hebben, als op hare voorvaderen. Ende het ghene dat Jeremias segt, dat men der Coninginne der Hemelen koecken opoffert (2), dat (meynen zy) is op de ghene ghesproken, die onse l. Vrouwe noemen de Coninginne der Hemelen, ende offeren * haer koecken, vlaeyen ende taerten, ende alderhande lieflijckheyt sonder verdriet. Maer dese ketters weten wel bet, jae hare oude schoenen wetent wel, dat de Propheten hebben den Joden aenghesproken, ende niet ons, want wy noch niet gheboren en waren, ende daerom en mogen wy het ons niet aentrecken : want die niet schorft en is, wat behoeft hy sich te clouwen? Nochtans ghelaten sy sich, oft sy nergens van en wisten, ende houden niet op, ons voor afgoden-dienaers ende Idololatren te schelden. Daerom en moghen sy met den Joden niet vry gaen, ende en is gheensins te vermoeden, dat sy met den Joden eenich heymelijck verdrach souden hebben, ghelijck als het meester Gentianus seer wijsselijck ingesien ende gemerckt heeft. Doch daer in heeft hy sich wat plompelijck vergrepen, dat hy den Joden hare gulden kalf soo spijtich verwijt, segghende, dat onse heylighe Moeder de Roomsche Kercke sich noyt tot alsulcke dwaesheyt en heeft laten verleyden. Indien voorwaer dat dit hem uyt eenen goeden slechten ende catholijckschen ijver niet en ware afghenomen, men

* Var. Opofferen.
(1) Siet het 13. cap. des 2. stucx. — (2) Jere. 7, 17.

Digitized by Google

soude het bynae * voor een blasphemie ende ketterije moghen aensien.

Want al ist schoon soo, dat de heylighe Kercke gheen gulden kalf en heeft, nochtans soo en heeft sy daer om niet vergheten, het originael ende de voetstappen der Joden, hare goede schoolmeesters, hier in nae te volghen. Want in stede dat Aaron de hooghepriester het gulden kalf eenmael wijede, heeft sy gheordonneert ende inghestelt, dat de Paus van Romen, welcke is ontwijffelijck in Aarons plaetse inghetreden, sal alle jaren wijen ende ghebenedijen een seker ghetal van wasse lammerkens, die hy noemt *Agnus Dei,* dat is te segghen, *het lam Gods*, oft *de Sone Gods*, die de zonden des weerelts wechgenomen heeft, ende zijnde als een lam voor ons gheslachtet, heeft ons van de slavernije des Duyvels verlost, effen ghelijck als Aaron ende de Joden haer kalf noemden : *de Godt diese uyt de slavernije des Egypten-landts verlost hadde.*

Ende al ist schoon, dat een kalf beter is dan een lam, ende het goudt costelijcker dan wasch, nochtans onse heylighe Vader de Paus weet daer toe een alsoo aerdighe conste ende alchimye, dat hy van dese lammerkens wel goede vette ossen in de keucken crijght, ende clompen gouts, die niet veel min weerdt en zijn, dan het gulden kalf der Joden. Want de cracht van dese lammerkens is alsoo groot, dat het niet te segghen en is. Ende dat mach men hooren uyt de Latijnsche clippelveerskens, (1) die de Paus Urbanus eenmael aen den Keyser van Griecken-landt, t'samen met vijf alsulcke *Agnus Dei*, tot een groot ghescheuck sonde. Welcke luyden aldus :

Balsamus et munda cera, cum chrismatis unda
Conficiunt Agnum, quod munus do tibi magnum :
Fonte velut natum, per mystica sanctificatum :

* Var. Men soude het voorwaer voor een. .
(1) Int boeck ghenaemt *Ceremoniale Rom. Eccl.*

Fulgura desursum depellit et omne malignum,
Peccatum frangit, ut Christi sanguis et angit.
Prægnans servatur, simul et partus liberatur,
Dona defert dignis, virtutem destruit ignis,
Portatus mundè, de fluctibus eripit undæ.

Dat is te segghen :

Balsem ende oly soet, met maeghde-was wel reyn,
Maken dat heylich lam, dat u hier wordt ghesonden :
Belesen end' becruyst, end' claer als een fonteyn.
Ontfangt dit groot geschenc. Hier mede hout ghy gebonden
Der booser gheesten macht; dit breect oock alle zonden,
Effen als Christi bloedt; ende verjaeght seer fijn
Donder ende donderslach; hier door heeft men bevonden
De craemvrouwen verlost van alle smert end'pijn,
End' haer vrucht bewaert; noch wil ick u verconden,
Soo wie dit draeght, die can noch int groot noch int cleyn,
Van water noch van vyer gheensins beschadicht zijn.

Ghesellen, wat is dat voor stercke mostaert? Laet ons sien of het gulden kalf der Joden oock alsulcke cracht ende gheweldt hadde. Dat was verre van huys. [Want het werde korts daer na tot asschen verbrant ; ende dese *Agnus Dei* breeckt ende blust alle de hitten des vyers.] Oock en schreven hem de Joden sulcx niet toe; maer dachten slechts, dewijle Moses wech was, soo moesten sy een sichtbare teecken hebben, daer aen sy souden moghen ghedencken der verlossinge Godes, ende derhalven noemden sy het, de Godt diese uyt Egypten-landt geleydt hadde, ghelijck als onse lieve Moeder de heylighe Kercke van eenen ouden verrotten block oock gemeynlijck segt : siet, daer is uwe Godt, die voor u ghecruycet is gheweest; of : daer is onse lieve Vrouwe, die mirakel ghedaen heeft. Soo en was dan hare kalf met onse *Agnus Dei* niet eens te verghelijcken [noch van dienst noch van profijts weghen.] Doch, dewijle dat de Joden dit niet en weten,

Digitized by Google

noch en verstaen oock niet wat cracht dat hier in gheleghen is, daerom souden sy met recht moghen dencken, dat het al eens moeders kindt ware, hare gulden kalf, ende onse *Agnus Dei*. Derhalven soo hadde meester Gentianus beter gedaen (onder correctie) dat hy hen dit alsoo trotselijck ende schamperich niet en hadde verweten : op dat sy niet en segghen, dat de pot den ketel verwijt dat hy becruyst is.

Digitized by Google

DAT II. CAPITTEL.

Dat het Sacrament des Altaers moet aenghebeden worden, of Christus en ware gheen Godt.

Aengaende nu voorts de slotreden, die meester Gentianus hier by hangt (1), die is voorwaer wel aerdich ende spitsinnich, ende is een bewijs-rede die de pedagogisten te Loven noemen *argumentum cornutum*, dat is te segghen, *een argument met hoecken ende met hoornen;* midts dat hy alle de Hughenoosen hier mede alsoo verre omme stoot, als een vriesschen os S. Rombouts toren met de hoornen soude connen omme stooten. Siet, dit is sijn bescheyt : *Soo het heylighe Sacrament des Altaers niet en werde aengebeden, soo en ware Christus gheen Godt. Ende nu is Christus ontwijffelijck Godt. Ergo soo moeten dese Hughenoosen verdoemelijcke Samosatenen zijn, die de Godtheyt Christi verloochenen.*

Dat sluyt ghelijck ses vingheren in een handtschoen. Want [siet, dit neemt M. Gentianus voor een gewis ende ontwijffelijck hooft-punct, datter geene Christus anders en is, dan de gene die hy ende sijns ghelijcken met vijf woorden uyt een stuck deechs gemaeckt hebben. Ende inder waerheyt] de h. Kercke heeft eens voor allen onwederroepelijck besloten, dat het broodt des Sacraments is het rechte wesentlijcke lichaem Christi, so lanck ende soo breedt als het hingh aen de

(1) Siet oock de 4. 5. ende 6. cap. des 2. stucx.

Digitized by Google

galghe des cruyces. Daer volght dan noodtsakelijck uyt, dat soo wie het niet en ghelooft, die en ghelooft oock met eenen niet, dat Christus Godt is : oft anders soude men moeten segghen, dat de Roomsche Kercke ghedwaelt hadde, het welck ware wel also grouwelick, dat het een wildt swijn het hayr te berghe soude doen staen. 't Is wel waer, dat onse Heere niet bevolen en heeft dat men het soude aenbidden, dan heeft slechts geseyt : neemt etet, etc. Ende S. Paulus noch niemandt onder de Apostelen en hebben van gheene aenbiddinghe gheweten. Maer wat is daer mede te doen? Dewijle dat men ghenoechsaem bericht is, dat sy doe de macht noch niet en hadden, om schoone costelijcke ciborien, oft monstrancien ende Sacrament-huyskens te maken, om hem daer in te leggen, ende somwijlen in de processie onder een zijden-laken tabernakel omme te draghen; het vervolgh was doe noch al te groot, sy en hadden de moeyte noch de stade niet. Oock en was die alderliefste ende eerstgheborene dochter ons l. Moeders der heyliger Roomscher Kercken noch niet geboren, namelijc de *Transsubstantiatie* (1). Maer so haest als die edele creatuere op de werelt quam, door het middel ende goede getrouwe hulpe der vroevrouwe ghenaemt *Theologia Sophistica,* ende werdt met de soete melck van hare lieve Moeder, ende voester-vrouwe * *Concomitantie* opghevoedt, soo is oock met eenen, de aenbiddinghe des Sacraments in den voorschijn ghecomen; ende men heeft de lieve Godt in de halve mane geherbergt, ende in een schoon verguld en casken ofte ciborie opghesloten, teghen dat hy sich soude in den ommeganck met den rosbayaert gaen vertreden, om zijn hertken wat te vermaken, ende dan soudemen met pijpen ende trommelen de bruydt voor danssen. Daerom soo blijft dese bewijsreden ende argument M. Gentiani soo vast ende onbeweghelijck, als een riedt dat met alle winden ommewaeyt.

* Var. Hare lieve minne ende voestersse, vrouwe.

(1) Siet het 4. cap. des 2. stuex.

Digitized by Google

DAT III. CAPITTEL.

Van de aenbiddinghe der beelden, ende in sonderheyt des Cruyces, ende van de groote cracht ende voordeel des Cruyces.

Daer nae, van de aenbiddinghe des geschapene Godes (1), valt hy wederom op de aenbiddinge der figueren ende des Cruyces, dat is van den os op den ezel. Doch heeft hy het seer wijsselijck voor, daer hy seght, dat men het Cruyce * gheensins aen en bidt als een creatuere oft schepsel, want daer was noyt mensche op aerden soo dol ende sinneloos, die eenich dinck ter weerelt in de stede Gods wilde aenbidden, als een bloote ende slechte creatuere. Jae de Joden selve (soo wy ghesien hebben) doe sy het gulden calf aenbaden, deden dat niet ter eeren van die gulden creature, als creatuere, maer tot [een] memorie ende ghedachtenisse des ghenen die se uyt Egypten gheleydt hadde : ghelijck als sy selve ghetuyghden, noemende het met den naem des ghenen die sy daer mede wilden afbeelden. Insghelijcx hebben oock alle [de] heydenen ymmermeer ghedaen; ende dieshalven hebben sy hare beelden *Idola* oft *Simulachra* ghenoemt, dat is te segghen, *ghelijckenissen*, oft *afbeeldingen*, om dat sy haer de cracht Gods waren afbeeldende. Ende derhalven aenbaden de Egyptenaers alsoo-

* VAR. Een cruyce.

(1) Hier van siet oock het 1. cap des 2. stucx.

danige creatueren, daer sy de cracht Gods ende sijne goede geneghentheyt tot den menschen aldermeest in conden ghespeuren, als ossen ende koeyen, sonne ende mane, ende andere creatueren, daer sy eenighe sonderlinghe hulpe ende bate aen vonden : ghelijck als men sien mach by Justinum, Athenagoram, Arnobium, Augustinum, Lactantium, Eusebium, Orosium ende andere dierghelijcke, die teghen haer gheschreven hebben; ende seer merckelijck uyt Esaia (1), de welcke sprekende teghen de Joden, ende segghende dat Godt door sijne eeuwighe ende onbegrijpelijcke cracht hemel ende aerde gheschapen hadde, vraeght hen ten laetsten : wien wilt ghy dan Godt ghelijck maken, oft waer mede wilt ghy hem afbeelden? Ghevende merckelijck te kennen, dat sy de steenen ende blocken niet aen en baden als enckele creatueren, maer om dat sy door alsulcke ghelijckenissen, dachten eene afbeeldinghe ende derhalven eene vermaninghe Godes te hebben, effen ghelijck als meester Gentianus hier oock voorwerpt; ende is oock aldus besloten gheweest int 2. Concilie van Niceen (2). Want voorwaer, een kalf soude dat wel mercken, dat onse l. Moeder de h. Kercke dese discretie soo wel heeft, als de afgodische Joden ende heydenen gehadt hebben. Het mach wel gheschieden, dat sommighe slechte liedens ende oude devote wijfkens den block of den steen selve (soo als hy daer staet) voor een rechte Godt aensien, in sonderheyt soo wanneer hy hen begint toe te lachen, of bittere tranen te schreyen uyt groote medelijden. Doch dat heeft sijn bescheyt in hare goede intentie ende devote meyninghe, welcke de h. Kercke ten besten duydet. Evenwel en is hare eygentlijcke gront anders niet, dan de gront der voorghenoemde Joden ende heydenen gheweest is. Wtghenomen nochtans ende wel verstaen *, dat het beeldt des Cruyces een sonderlinghe voordeel heeft buyten alle andere beelden ende ghelijckenissen.

* Var. Verstaende.

(1) Esaie. 40. — (2) Siet het 13. cap. des 2. stucx.

Want sy slacht des costers koe, ende daerom heeft sy twee wittebrooden meer dan een ander, ende wordt van onse l. Moeder met drydobbelde devotie aenghebeden.

Want op dat ick verswijghe het aflaetcruys, dat men in de kercken opricht, soo wanneer daer eenighe nieuwe bullen ende aflaets-brieven van Romen afgecomen zijn : het welcke even alsulcke cracht heeft (soo men des Paus legaten niet en wil tot logenaers maken) als de offerhande des lichaems ende des bloedts Jesu Christi, aen het hout des Cruyces voor onse zonden opgheoffert (1); noch moet men daerenboven alle slechte Crucifixen met *Latria,* dat is te seggen, *met de eere die Godt alleen toecomt, vereeren ende aenbidden,* naevolghens de ghemeyne reghel haerder scholen, hier boven van ons verhaelt (2). Daer nae soo moet men noch het waerachtige hout des Cruyces dat van Jerusalem ghecomen is, ende daer onse Heere aen ghehangen heeft, als een creatuere, uyt hare eygene weerdicheyt eeren ende aenbidden met *Hyperdulia,* dat is, *met de eere die de Maghet Maria toegeschreven is :* aengesien in sonderheyt het groote mirakel dat daer aen gheschiet, als dat het alsoo vermenichvuldight ende ghewassen is, datmender wel seven hulcken soude mede connen gheballasten. Ende ten laetsten ter eeren van dat oprechte h. Cruys, soo moet men noch voort aenbidden alle andere figueren ende teeckenen des Cruyces. Waer in onse lieve Moeder, het heylich Cruyce groot voordeel doet, buyten alle andere reliquien ende costelijckheyden. Want het is wel waer, dat sy seer devotelijck aenbidt een hoop lancien, daer Christus zijde mede doorsteken wert, een dozijne twee of dry van de oprechte nagelen daer onse Heere mede aent Cruyce ghenaghelt is gheweest; jae sy heeft oock eenen heylighen dach inghestelt tot haerder eeren, ende heeft haer een bysonderde Misse toegheeyghent, namelijck *In festo Lanciæ et Clavorum Domini,* ende dan groet sy

(1) Joannes Tekel des Paus Legaet, ende daer nae Bisschop van Mentz heeft dit gepredickt tot Francfort, int jaer 1517. — (2) Siet de Sentencyschryvers die alle gelijck alsoo besloten hebben.

Digitized by Google

de selve seer vriendelick, met een liedeken daer sy aldus seght :

Ave ferrum triumphale, intrans pectus tu vitale, cœli pandis ostia. Fœcundata in cruore, fœlix hasta nos amore per te fixi saucia, etc., met het ghene datter nae volght; het welck men in onse sprake alsoo mochte verduytschen :

O Yser triumphant, weest nu van ons ghegroet :
Du hebst de heylighe borst des levens soo ontmoet,
Dat men met eenen sach des Hemels deure opbreken,
Doe du gheheel besprenght werdest met Christi bloet.
O lancy vol ghelucx, doorwondt ons herten soet,
Met de liefde desselfs, welcken du hebst doorsteken, etc.

Daer nae * heeft sy oock wel vier oft vijf van de rechte spongien, daer Christus in sijnen dorst met edick mede ghelaeft werde, die sy seer devotelijck leckt ende kust, ende voor een sonderlinge heylichdom bewaert; item, sy heeft oock wel de rechte natuerlijcke steert des ezels daer hy op rede, ende de rechte kribbe daer hy in lach, daer sy veel feestes van maeckt.

Maer wat heeft dat ** al te beduyden, by de eere die sy den h. Cruyce bewijst? Want of sy schoon een, vijf of ses lancien, ende sommighe naghelen aenbidt, nochtans en wil sy daerom niet voort aenbidden alle de lancien die men in de crijch voert, noch alle de naghelen die in de ysersmissen ghesmedet worden, noch oock alle de spongien die op de zee wassen, noch alle de steerten daer de ezels haren aers mede bedecken, noch oock alle de kribben daer de paerden uyt eten (ghelijck als sy alle de cruycen laet aenbidden die men maken can) want dat ware oock die gheck *** al te nae gheschoren. Ende nochtans mochte het yemandt vreemdt geven, of alle de andere reliquien ende heylichdommen tegen de mane gepist hebben, daerom dat sy oock alsulcke voordeel niet en moghen ghenie-

* Var. Daer heeft sy. — ** Var. Het. — *** Var. De geck.

Digitized by Google

ten. Want alle de roeden mochten het selve privilegie wel van rechts weghen eysschen, ter eeren van de roede daer Christus mede ghegheesselt werde; ende alle de coorden, ter eeren der coorde daer hy mede ghebonden werdt; ende alle de haeghdoornen, ter eeren van de doornen daer hy mede ghecroont werde; [ende alle de Judas-monden, ter eeren van den mondt die hem kussede; ende alle silveren penningen, ter eeren den genen daer hy om verkocht werde.] Maer sy behooren sich met hare portie te vreden te houden, want sy doch wel gedeylt zijn. Ende soo de h. Kercke het Cruyce eenich voordeel gunt, dat comt uyt hare enckele mildicheyt her, ende uyt de sonderlinghe liefde die sy tot het Cruys is draghende. Het welcke sy dieshalven hooger eert dan het lichaem Christi selve, dwelck aen het Cruyce ghehanghen heeft, oft dan sijn bloedt, dat hy aent Cruyce vergoten heeft. Want men siet jae niet, datmen ter eeren van het lichaem Christi, alle lichamen, ende veel min alle afbeeldinghen oft ghelijckenissen eens lichaems aenbidt ende vereert. Ghelijck als men niet alleen alle cruycen, maer oock alle figueren ende afbeeldingen des Cruyces vereert, aenbidt, cust ende lect, ter eeren van dat eenich Cruyce, daer sijn lichaem aen ghehangen heeft. Maer het heeft onse l. Moeder de h. Kercke alsoo ghelieft; doch niet sonder groote, sware, ende ghewichtige oorsaken : want de figuere des Cruyces heeft ontwijffelijck alsulcken cracht, dat het de Duyvel voor een bommelaer of bybetau * aensiet, ende loopter voor wech, effen ghelijck als een hondt voor een stuck specks : soo men claerlijck sien mach in de gulde legende van sinte Christoffel, jae ooc in hondert andere legenden, daer hy bynae t'elckens sijn broeck bedreten heeft, soo balde als men een cruys maecktede. Ende het is oock de stoc daer hy eenmael mede gheclopt is gheweest, soo als men merckelijck sien mach in alle altaren ende processien, daer onse Heere afghebeeldt wordt, cloppende met een cruyce voor de poorte der Hellen,

* Var. Bitebau.

Digitized by Google

ende daer loopen alle de duyvels wech, als of sy beseten waren.[Ja selve onse heylighe Vader de Paus van Romen, als hy sijn indulgentien ende aflaten wil uyt deylen, insonderheyt ten tijden van den grooten Jubile, so neemt hy een schoon vergult cruys, ende klopt voor de muer van S. Pieters kercke te Roomen, om aldaer in de Helle te gaen sijn bullen halen; ende de Papen aen d'ander zijde, die de duyvels representeren, maken hem terstont den inganck, slaende met de handen de muer in stucken, ende daer heten sy hem willekom met menighte van Alleluya die sy daer huylen.] Jae het is oock het teecken, daer Godt hemel ende aerde mede geschapen heeft : want soo als men in alle kercken ende altaren sien mach, hy hief dry vingeren op, ende maeckte een cruys, doe hy alle dinghen schiep. Ende dat is 't ghene dat Esaias segghen wil, nae de uytlegginge onser Moeder der h. Kercken (1), daer hy segt : Wie is de ghene die de wateren met de vuyst gemeten heeft, ende de hemelen met der handt gecompast? Wie heeft het stof der aerden met een drylingh vervatet, ende de bergen in een knipwage gewogen, ende de heuvelkens in een weeghschale? Dat is te seggen, dat Godt met dry vingheren een cruys ghemaeckt heeft, doe hy hemel ende aerde schiep. Jae de h. Kercke segt ooc, dat Moses met een figuere des cruyces, in de woestijne de bitterheyt der wateren benomen heeft, ende water uyt een steenrotse doen loopen. Want al ist sake dat de Schrift van gheen cruyce en meldet, dan slechts van een roede, daer Moses mede sloech, nochtans onse l. Moeder de h. Kercke heeft dit alsoo uytghelegt, meynende dat Moses den Bisschoppen slachtede, die met haren staf een cruys maken, ende den volcke alsoo de benedictie gheven [met drie ghescheydene vingeren, waer van den eenen met eenen gouden rinck verciert is, ende met eenen kostelijcken steen.] Sy heeft oock versiert, dat de ghene die met het bloedt des Paeschlams hare dorpelen bestreken, ende een figuere des cruyces daer op

(1) *Durandus in Ration.divin.offic.lib.* 5 *Rubr. Quid sit officium.*—Esai.40.

Digitized by Google

maecten, dat de slaende Enghel om des cruys wille voorby ginck : ghelijck als wy uyt hare Sequentien (die sy op de Cruysdaghen *, genaemt *Inventio sanctæ Crucis* (1), singet) hier boven verhaelt hebben. Daer beneven, het ghene dat Ezechiel vermeldt (2) van het Tau (3), dat is te seggen, van het teecken oft zeghel dat op der wtvercorenen voorhooft ghedrucket werde ['t gene nu naderhant S. Joannes in sijn Openbaringe oock getuyget heeft], daer heeft sy oock een cruyce van ghemaeckt. Want al ist dat de letter Tau, de figuere des cruyces niet meer en gelijckt, dan een kat een eyntvoghel, want het eene wordt aldus gheschreven T ende het andere alsoo †, nochtans sy en nemet soo nauwe niet : men moet het de boeren door een horde siften, ende met een groven doorslach henen laten loopen, sy moghent dan backen soo sy willen. Soo veel ist ymmers, dat men alle besweeringen ende belesinghen, alle wyinghen ende ghebenedijdinghen, alle mysterien ende consecratien met cruycen maken moet.

De h. Misse is oock vol cruycen, van d'een eynde tot het andere (4); somwijlen met twee tseffens, om beyde, de ziele ende het lichaem, te bewaren, of oock om beyde, het broodt ende de wijn, te veranderen; somwijlen met dry te ghelijcke, ter eeren des Vaders, des Soons, ende des h. Gheestes; somwijlen met vijf te gader, ter eeren van de vijf wonden Christi Jesu. Het h. wywater wordt met cruycen ghemaeckt. De wassen keerssen, het sout, de h. olye, de palmen, de Agnus Dei, de h. asschen, ende alle de huysraet der Papen worden al met cruycen ter weerelt ghebracht. Jae de Papen selve connen sonder cruycen gheene Papen werden. In alle processien moet het cruyce voorgaen. Op alle ciborien, monstrancien

* Var. Op hare Cruysdaghen.

(1) Int 2. cap. des 3. stucx.— (2) Ezec. 9. 4.— (3) Tau is in Hebreeusch soo veel te segghen, als met ons een teecken : want dat Ezech. een Tau noemt, dat legt Joannes op een zegel uyt. — Apoc. 7. 3. — (4) Thom. de Aquin. in de uytlegginge der Missen. — Guido de monte Rocherii, int boeck genaemt *Enchirid. sacerd.* Oft het hantboec der priesteren, in den titel *De Sacrament. Euch. cap.* 10. — Siet oock Durandum ende Innocentium die legghen dese cruycen oock alsoo uyt.

Digitized by Google

ende sacramenthuyskens moeten cruycen staen, op datter de duyvel sijnen neus niet en come insteken; jae op alle auwelkens ende grouwelkens, op alle torens ende kercken [capellen, autaren], ende oock op het ghelt, ende op *Mammona iniquitatis* moeter een cruyce proncken.

Somma sommarum, het cruyce is een rechte Lijsken albedrijf, ende de roervinck in alle de ceremonien der h. Roomscher Kercken. Daer en gheschiet niet, of sy moet over al mede int spel wesen. *Jae een Bagijn en soude nauwelijcx derven vijsten, of sy moeste haer met het heylich cruyce zegenen; ende de Papen ende Monicken en zijnder nemmermeer soo qualijck aen, dan als sy gheen cruycen in hare borse hebben.*

Daerom en ist sonder groote ghewichtighe oorsake niet, dat onse l. Moeder het Cruyce in alsulcker eeren houdt, soo dat sy om harent wille dry oft vier heylige daghen ingestelt ende geboden heeft, als namelijck, *Inventio Crucis*, *Rogationum*, *Exaltatio Crucis*, ende andere dierghelijcke. Sy heeft oock een bysonderde Misse, ter eeren van het h. Cruyce, die sy noemt *Missa de sancta Cruce*, ende eenen dienst, ghenaemt *Officium de sancta Cruce* (1), ende daerenboven heeft sy noch gheordonneert ende bevolen, dat men soude op den goeden Vrydach nae den witten Donderdach, het Cruyce devotelijck ende statelijck, al cruypende lancx der aerden, op de bloote knyen aenbidden, ende doen aldaer een goede [deel] vette offerhande ende milde handtreyckinghe, tot profijt ende nutticheyt van de arme Papèn, op dat sy oock met cruycen in hare borsen, voor den vyandt moghen bewaert worden. Daer toe heeft sy eenen grooten hoop aflaten geschonken, den ghenen die het wel devotelijck doen. Want sy acht ende gelooft, dat het Cruyce gheen minder cracht en heeft, dan het bloedt Christi Jesu des Soons Godes. Want siet, dit zijn de woorden, daer sy het Cruyce mede laet consacreren oft wijen.

(1) Siet het 16. cap. des 2. stucx.

Digitized by Google

Oremus te Domine sancte Pater, etc. ut digneris benedicere hoc lignum Crucis tuæ, ut sit remedium salutare generi humano, sit soliditas fidei, bonorum operum profectus, et redemptio animarum; sit solamen et protectio, ac tutela contra sæva jacula inimicorum, etc.

Dat is te segghen :

Wy bidden dy, O Heere Godt heylighe Vader, dat du dit hout dijnes Cruyces alsoo zegenen wilt, dat het zy een heylsame hulpe des menschelijcken gheslachtes, een vasticheyt des gheloofs, toeneminge in goede wercken, ende verlossinghe der zielen; dat het zy onse troost, onse schutscherm ende bewaernisse teghen de schadelijcke pijlen der vyanden, etc.

Wat soude men Christo Jesu den Sone Godes meer connen toeschrijven, tot hulpe ende vertroostinghe der menschen, dan onse lieve Moeder de heylige Kercke den Cruyce hier toeschrijft? Jae al wat Christus oyt ghedaen heeft, ende al wat men goets verdencken can, dat heeft sy te gelijck den figuere ende teecken des cruyces toegheeyghent. Want dit zijn hare woorden :

Ista suos fortiores, semper facit et victores, morbos sanat et languores, reprimit dæmonia. Dat captivis libertatem, vitæ confert novitatem, ad antiquam dignitatem. Crux reduxit omnia. O Crux lignum triumphale, mundi vera salus vale, inter ligna nullum tale, fronde, flore, germine. Medicina Christiana, salva sanos, ægros sana; quod non valet vis humana, sit in tuo nomine, etc.

Dat is te segghen :

Dit Cruys maeckt ons sterck ende fris,
End' overwinners wel ghewis
Van alle die ons quellen.
Het gheneest sieckte end' commernis,
End' het verjaeght (al waer hy is)
De Duyvel van der Hellen.

Digitized by Google

Dit Cruys ghevangnen doet vry gaen,
End' gheeft een leven van nieus aen,
Een leven vol van jeuchde.
Al wat te niete was ghegaen,
Dat stelt het weer van stonden aen
In eeren end' in vreuchde.
O Cruys, O Hout seer triumphant,
Weest wilcom hier in onse landt :
Des weerelts heyl warachtich.
Daer werde noyt sulck hout gheplant,
Van loof end' bloemen soo playsant,
End' van vruchten soo crachtich.
Bewaert ons die wy zijn ghesont,
Gheneest die kranck zijn oft ghewont,
Der Christen medecijne.
Want dat een mensch tot gheener stondt
Soud' connen doen, doet hy terstont
Met een Cruys, sonder pijne, etc.

Siet, hier condt ghy sien dat Christus Jesus van sijnen ampt afgeset is, ende dat het selve een houten cruyce is opghe-leght, soo dat het niet sonder oorsake en is, dat de catholijcke kinderen onser Moeder der heyligher Kercken, sich noemen dienaers ende slaven des Cruyces, singhende aldus : *Servi crucis, crucem laudent, qui per crucem sibi gaudent, vitæ dari munera. Dicant omnes, dicant singuli : Ave salus totius sæculi, arbor salutifera.*

Dat is te segghen :

Dienaers des Cruyces, prijst het Cruys boven al :
Want door het Cruys ontfanght ghy doch het leven.
Een yeder roepe ende singhe met gheschal :
O Boom, du bist des weerelts heyl verheven :
Daerom moet dy de Heer goet gheluck gheven.

Derhalven soo en ist oock geen wonder dat sy het soo de-

Digitized by Google

votelijck aenroept, ende bidt dat het ons van alle teghenspoet wil bewaren, roepende met luyder stemmen : *Ecce lignum crucis, venite adoremus;* dat is te segghen : *Siet, hier is het hout des Cruyces; comt laet het ons aenbidden.* Item, *O crux spes unica, auge piis justitiam, dona reis veniam.*

Dat is te segghen :

O heylich Cruyce, onse eenighe hope ende toeverlaet, vermeerdert doch den godtsalighen hare gherechticheyt, ende gheeft den sondaren ghenade ende vergheving he haerder schulden.

Ten is oock gheen wonder, dat sy het soo vriendelijck toesmeeckt ende troetele, gelijck [als] een ape hare jongskens troetelt met allerley lieflijckheyt. Jae sy spreect het aen ende prijst het, effen als of het groot verstandt hadde. Want dit is het ghene dat sy seght : *Dulce lignum, dulces clavos, dulcia ferens pondera : Quod solum fuisti dignum, sustinere Regem cœlorum et Dominum.*

Dat is te segghen :

O ghy Hout lieflijck ende soet,
Die ghy soo soete naghelen loedt,
End'soeten last vol van ghenaden,
Weest nu van ons vriendelijck ghegroet,
Ghy waert alleen weerdt end'goet
Den hemelschen Coninck te laden.

Met andere liedekens meer, die al op den selven toon gaen, welcke sy in de Cruysdaghen devotelijck singht. Ende op dat sich niemandt dies en verwondere, soo bewijst hier m. Gentianus, dat dit alles op de Schrift gefondeert is. Het welc hy met dese woorden Pauli bevestighet (1) : verre zy van my, dat ick elders in roeme, dan alleenlijck in het Cruyce Christi; want by dit Cruyce en verstaet hy niet de versoeninghe ende

(1) Galat. 6. 14.

Digitized by Google

de salicheyt die ons is vercreghen door de doot ende dat lijden onses Heeren Christi Jesu (want dat is een Hugenoosch ende Lutersch verstandt), maer slechs de figuere ende afbeeldinghe des Cruyces, ghelijck als het onse lieve Moeder de heylighe roomsche Kercke heeft uytgheleght, bevelende ende ordonnerende, dat men dese woorden Pauli op den dach ghenaemt *Inventio sanctæ Crucis*, met opene kele over de figuere ende afbeeldinghe des Cruyces singhen sal. Ende het is oock wel te vermoeden, dat dit de rechte sin Pauli gheweest zy : want anders, soo hy het verstaen hadde, ghelijck als het dese ketters hebben willen uytlegghen, wat souder doch hebben connen uyt volghen, anders dan allerley verdriet ende droeffenisse, vervolgh ende tribulatie, welck al te samen afghebeeldet wordt met het Cruyce Christi Jesu? Dwelck was een maniere van een schandelijcke ende vervloeckte doot, ghelijck als de galghe met ons is (1). Voorwaer meester Gentianus, noch de Prelaten der heyligher Kercken en hebben gheen hooveerdije in alsulck een Cruyce : maer sy laten het den ketters ende Hughenoosen geerne over, tegen de welcke sy ghemeynlijck roepen : *Crucifige, crucifige, Hanghen, hanghen.* Maer de figuere ende het heylige teecken des Cruyces in goudt oft in silver beslaghen, is de eenighe hope, troost, ende toeverlaet der heyligher Roomscher Kercken, ende alle hare goede ondersaten. Want het brenght haer goede renten in, ende maeckt altijdt een warme keucken, ende een volle tafel. Daerom moet men Paulum ontwijffelijck alsoo verstaen, op dat sijne text met het voorseyde lofsanck der h. Kercken overeen come.

Maer aengaende dat meester Gentianus hier toornich wordt, ende buldert tegen de ketters, segghende, dat het een duivelsche spotterije is, dat de ketters sich niet [en] ontsien te vraghen, of men de vlieghen wil verjagen, soo wanneer men een teecken des cruys met dry vingheren maeckt; daer in en heeft hy,

(1) Gal. 3. 13. — Deut. 21. 23.

Digitized by Google

mijns dunckens *,gheen groot recht,om sich alsoo te ontsetten. Want soo men met het teecken des Cruyces de duyvelen wel wech drijft, wat wonder ist, dat men daer mede oock de vlieghen can verjaghen, die doch onghelijck soo boos niet en zijn als de duyvelen? Hoewel dat sy menichmael ** het sacramenthuysken, jae den Godt selve die daer in woont, seer onschamelijck beschijten, ende beletten oock wel dickmael de devotie der Papen,als sy in hare *Memento* ende Secreten staen slapen. Doch dat en heeft by de duyvels niet te ghelijcken; maer de ijver heeft onsen Gentianum alsoo doen spreken. Ende van de vlieghen comt hy wederom op de beelden vallen, die en can hy doch niet vergheten; ende wilse uyt het tweede Concilie van Niceen beweeren. Maer om dat wy daer van hier boven ghenoechsaem ghesproken hebben, soo willen wy den leser hier mede niet meer moeyelijck vallen.

* Var. Daer in heeft hy by mijns dunckens. — ** Var. Dickmael.

Digitized by Google

DAT IV. CAPITTEL.

Van de aenbiddinghe der Sancten ende Sanctinnen, ende hoe dat hare ampten ende officien ghedeylt zijn, ende in sonderheyt van onse Liefvrouwe van Lorretto, ende voorts van de overeencominghe ende verscheydenheyt welcke is tusschen de Catholijcken ende de heydenen.

Voorts van de beelden, valt hy op de aenbiddinghe der Sancten ende Sanctinnen, dat is, der verstorven heyligen die in den Hemel zijn, ende segt, dat sy van onse l. Moeder de heylighe Kercke niet en worden aenghebeden als Goden ;maer men bidtse * slechts, dat sy voor ons willen verbidden. Want al ist sake dat S. Paulus seght, (1) datter maer eene Godt en is, ende maer eene middelaer tusschen Godt ende de menschen, namelijc [de mensche] Jesus Christus; nochtans dat moet verstaen worden van dien tijden, doe de h. Vader de Paus van Romen gheene Sancten noch en hadde ghecanoniseert, noch gheboden, dat men haer soude kercken ende altaren oprichten, Missen ende offerhanden plegen, ende door hare verdiensten om verghevinghe der zonden bidden. Want sichtent dien tijdt heeft de h. Kercke in veel Concilien besloten (2), dat sy oock souden onse middelaers ende tusschensprekers oft advocaten wesen, ende dat wy tot hen souden

* Var. Bidt.

(1) 1. Tim. 2. 5. — (2) Int 2, Concil. van Niceen. — Int Concilie van Trenten. — Petrus Lombard.int 4.boeck der Sentent.dist.45.—*Bonaventur.dist.eadem.art.2.*

Digitized by Google

roepen om hulpe in alle onsen noodt. Jae sy heeft eenen yegelijck sijn ampt ende officie voorgheschreven, gelijck men op de dry Conincx avondt eenen yeghelijcken sijn ampt ende officie met briefkens uytdeylt. *Onse l. Vrouwe heeft de boone uyt de koeck ghecreghen, ende is de Coninginne der Hemelen, hare hope, hare toeverlaet, de poorte des Hemels, de Coninginne ende Moeder der barmherticheyt, Moeder der ghenaden, haer leven, hare soeticheyt, ende hare sonderlinghe advocateresse ende middelaresse.*

In somma, daer en is geene andere troost noch hope voor handen, dan sy alleene : ghelijck als sy met uytgedructe woorden in hare lofsangen ende gebeden dagelijcx singen, als namelijck, in hare *Christi virgo dilectissima,* in hare *Ave maris stella, O intemerata, Stabat mater*, ende meer andere schoone lieflijcke praetkens *, die de h. Vaderen ende Pausen van Romen selve gemaeckt hebben, ende met vele aflaten behanghen ende verciert; maer in sonderheyt in hare *Salve Regina;* jae sy biddense in eene van hare ghebeden, die sy noemen *Prosas*, dat sy haren Sone Christo Jesu, den waren ende eeuwigen Godt, [ende sone Gods] van moederlijck rechts weghen ghebieden wil, ende bewijsen met der ** daet, dat sy de moeder is (1). Voorts bidden sy haer oock, dat syse wil ontfangen ende aennemen in de laetste ure haers doodts, ende van hare vyanden verlossen, int ghebedeken genaemt *Maria mater gratiæ, etc.* Daer nae, al wat in het hooghe liedt Salomonis ghenaemt *Cantica canticorum*, van Christo den Sone Gods ende van sijne lieve bruydt, namelijck de ghemeynte der gheloovigen ghesproken wordt; oock al wat Esaias ghepropheteert heeft, van de scheute die uyt de stamme Jesse voortcomen moet, ende van de ghene die de oude cromme slanghe morselen sal, dat legghen sy t'samen al op haer uyt; jae selve

* Var. Schoone praetkens. — ** Var. Metter daet.

(1) Siet het kerckliedeken, beginnende, *Ave præclara maris stellis.* — Item, siet de misboecken, ende de officien of diensten Marie, hare *Rosarium : Hortulus animæ :* de 7. getijden, ende andere Papen boecken, die vol van alsulcke gruwelen steken.

Digitized by Google

oock de eerste belofte die Godt onsen voorvader Adam dede, segghende dat het zaet der vrouwen soude morselen den cop des serpents, dat heeft onse lieve Moeder de heylighe Kercke op *Mariam* voornemelijck uytgelegt. Ende daerom, in stede datter stondt, *hy sal morselen*, heeft sy geset, *sy sal morselen*, als ghesproken wesende, niet van Christo Jesu den Sone Gods, maer van Maria selve, die het beloefde zaet soude wesen.

In somma, alle de eere die Christo Jesu den eeuwighen sone Gods in de Schrift werdt toegheeyghent, die heeft sy onse Liefvrouwe ghegunt. Ende daerom wil sy, beneven soo veel heylichdagen die tot haerder eere inghestelt ende ghebo-den zijn, dat men noch den saterdach in haren name sal vyeren ende heylighen, op dat sy ten minsten soo veel voordeels hebbe, als hare sone Jesus Christus, den welcken de sondaghen werden toeghekent * [tot gedenckenisse van sijne opstandinge.] Hoewel nochtans, dat oock op de sondagen dat *Officium beatæ Mariæ*, dat is, *den dienst die men tot haerder eeren doet*, niet en wordt vergheten.

Ende hier uyt ist, dat eens te Venegien groote swaricheyt ontstonde (1) : want doe de Minnebroeders op S. Franciscus dach gepredickt hadden die uytnemende groote aflaten ende verdiensten die men alle jaer conde gewinnen, soo men in hare kercke dien dach quame vyeren, met Misse te hooren ende goede offerhande te offeren, soo dat sy hier door veel gelts te hoop creghen; de Vrou-broeders dit benijdende, bestonden te prediken, dat het niet noodich en was een jaer lanck te toeven na S. Franciscus dach om aflaten te winnen, dewijle mense alle saterdach conde beteren coop ghecrijghen, soo men tot hare patronersse, namelijc onse l. Vrouwe [(van de-welcke sy sich noemen broeders te zijn)], alle weken quame, ende tot haerder eeren, in hare clooster sijne devotie dede. Waer door sy soo veel maeckten, dat het volck S. Franciscum

* Var. Toe-gerekent.

(1) Dit verhaelt Bernardinus Ochinus in sijne Apologie.

Digitized by Google

gantschelijck verliet, ende begaf * sich tot onse Liefvrouwe, ende de Vroubroeders begonden hier door heel rijck te worden, ende vette soppen te maken. Maer doe de ** Cruysbroeders dit benijdende, oock wilden prediken dat men den volcomen aflaet, niet alleen van weke tot weke, maer oock van daghe te daghe conde ghewinnen, in alle overvloedicheyt, soo men het Cruyce Christi in hare clooster daghelijcx quame vyeren, dewijle Christus door sijn Cruys ende lijden, eenen sulcken aflaet van alle zonden den menschen verworven hadde, dat men niet en behoefde nae saterdagen, ende veel min nae S. Franciscus dagen te wachten, noch oock eenighe Sancten nae te loopen, daer men uyt de fonteyne selve conde ghescheppen; daer werden alle die Monicken te ghelijck alsoo boos, dat sy van stonden aen verworven by de Signorie van Venegien, dat men dese Cruysbroeders soude muylbanden, ende verbieden alsulcks meer te prediken, als wesende tot grooten naedeel der Sancten ende Sanctinnen, ende in sonderheyt der schoone lieve Moeder Gods, die van de Catholijcken wordt aenghebeden; welcke seer bedroeft was, datmense verliet, om haren Sone na te loopen. Soo dat het niet sonder oorsake en is, dat onse lieve Moeder de heylighe Kercke hier in seer wijsselijc voorsien heeft, schickende dat sy ten minsten also *** veel devotien ende vereeringhe soude beuren, als Jesus Christus selve.

Want dese hare Liefvrouwe is seer eergierich, ende verleckert op alsulcke devotien : het welcke merckelijck blijckt aen hare camerken, daer sy in geboren ende opghetogen is geweest. Want doe de Joden het Mahometische geloove aenveerdden (raedt wanneer dat dit was?) soo beschickte sy, dat de Engelen hare camerken uyt Nazareth van de fondamenten souden afnemen, ende voeren het door de locht henen int landt van Slavonien. Maer doe sy vermerckte datmense aldaer niet genoechsaem en eerde, soo als sy wel begeert hadde, soo

* Var. Gaf — ** Var. Doe dese. — *** Var So.

Digitized by Google

dede sy wel floecx het selve camerken van de Enghelen op eenen bergh voerèn, int landt van Recanati, in een bosch, dat eener goede vrouwe toe quam, genaemt Lorretta (1) : waer van sy noch heden ten dage genoemt wordt, onse Liefvrouwe van Loretten; hoewel dat sy 't aldaer niet langhe en conde geherden, om datter (overmidts den grooten toeloop des volcx) veel moorden ende rooverijen geschieden : derhalven so verhuysde sy wederom, ende liet haer camerken op eenen anderen bergh voeren, die twee ghebroeders toebehoorde; welcke om dat groot ghewin dat sy daer van creghen, werden twistich onder malcanderen, ende knabbelden als honden ende catten : so dat sy op een nieu wederom wilde verhuysen, ende schene rechtevoort, dat sy de crevel hadde, ende en conde op een plaetse niet blijven. In somma, de Enghelen voerden dit camerken wederom van daer, ende brochten het op een ghemeyne wegh, daert noch op deser uren staet, sonder eenige grontslach oft fondamenten, midts dat de fondamenten te Nazareth ghebleven zijn. Ende nu ist met stercke bolwercken ende mueren rondtsom bewaert, welcke nochtans de h. camer niet en derven naken, uyt groote reverentie ende eerbiedinghe die sy haer toedraghen.

Ende dat dit also waer zy, blijckt ten eersten daer uyt, dat onse Liefvrouwe in eenen droom verschenen is eenen devoten man, ende heeft hem alle dese dinghen gheopenbaert; ende de selve heeft het den borgheren van Recanati aengegheven, welcke daer op van stonden aen hebben xvi. uytghelesene mannen nae Jerusalem ghesonden, om nae de waerheyt te vernemen. Int corten, sy hebben de fondamenten des camers aldaer noch gevonden, soo datter gheen twijffel meer aen [en] is (2).

Ten tweeden soo heeft een goet h. cluysenaer (ontrent twee

(1) Dese historie vindt ghy beschreven in de kercke van Loretto ende bevestige in de Historie van Leander Alberto van Bolong. genaemt *De beschrijvinge van Italien*, daer hy van Recanati is schrijvende. — (2) Dese bewijsinge is oock in de kercke van Loretto beschreven, ende wordt van Leandro Alberto verhaelt.

Digitized by Google

uren voor den dach) ghesien, datter een groot licht, als een vyer van den Hemel neder afdaelde * op de kercke, ende dit licht was XII. voeten lanck, ende VI. voeten breedt : soo dat het ontwijffelijck onse Liefvrouwe moeste wesen, die hare feeste ende kermis quam besien : want dit gheschiedde op den dach haerder geboorte, den achtsten in septembri **, in dien tijden doe de beesten spraken ende de huysen vloghen. Ende doe craeyde de haen, ende het werde dach.

Ten laetsten, men mach het merckelijck afnemen, uyt soo menige ende menige schoone mirakelen die sy aldaer ghedaen heeft, over den ghenen diese in haren noodt hebben aengeroepen; uyt so veel schoon tafereelen ende andere costelijcke cieraten, die van Keyseren, Coningen ende Vorsten, ende van allerley menschen, in de kercke tot een eeuwige memorie gehangen zijn. Het en is voorwaer geen jock, want de Paus van Romen plach alle jaren by de hondert duysent ducaten hier van te crijgen (hoewel dat nu dese rente *** seer afgeslagen is.) Ende daerom ist dat hy 't soo neerstich laet bewaren, ende so sterc bemueren, ende stelter altijdt een Cardinael toe, tot een beschermheer, ende ontrent vier of vijf dozijnen canonicken ende capellanen, die haren dienst devotelijck pleghen, ende bewarense van de dieven ende roovers, van spinnecoppen, van vliegen, motten, ende andere hare vyanden. Het welcke alsoo waer is, dat soo wie daer over slechs eens twijffelen derf, die wort voor een ketter gheachtet ende aengegeven : ghelijck als het blijckt uyt het exempel Petri Pauli Vergerii, die om dier oorsaken halven, in der Inquisiteuren handen eenmael ghecomen was.

Waer uyt men claerlijck ende ghenoechsaem mercken can, dat dese Liefvrouwe seer eergierich is, ende begeert voor de Coninginne der Hemelen aengesien ende aengeroepen te wesen, ende hebben het voordeel over alle Sancten ende Sanctinnen des Paradijs. Want sy is

* VAR. Neder-daelde. — ** VAR. Den achtsten septembri. — *** VAR. De religie.

Digitized by Google

al van een anderen aert, dan de heylighe Maghet Maria, de Moeder Jesu Christi gheweest is, welcke sich bekende een arme dienaresse Gods te zijn (1), ende wees den ghenen die eenich dincks behoevelijck waren, aen haren Sone Jesum Christum (2). Maer dese staet met goudt ende met silver behanghen, als een Coninginne, ende wil dat men hare cleederen ende juweelen, hare kercken ende capellen, hare vergulde cassen ende anderen huysraet, sal aenbidden, in stede des eeuwigen ende levendigen Godes. Somma sommarum, de heylighe Kercke heeftse de Coninginne ghemaeckt*.

Daer nae, heeft sy voort alle andere Sancten ghemonstert, ende eenen yeghelijcken sijn ampt ende officie bevolen. Een yeghelijck heeft sijnen heylighen dach, sijne bysonderde collecten, hymnos ende prosen; een yegelijck weet over wat ambacht, over welcke kranckheyt, over welcke stadt ende kercke hy patroon, beschermheer ende baal ghestellet is. De Duytschen staen onder de beschuttinge van S. Joris. De Borgoengnons hulden S. Andries voor haren patroon. De Fransoysen, S. Michiel. De Spaengiaerts, S. Jacob. Ende voorts soo

* Var. Daerom gesellen siet toe, ghelooft het, ende en twijffelt niet, want 't is beter te ghelooven dan te gaen besien. ofte int vyer te danssen ; aengaende my, ick en vinde in my selven niet dat daer teghen strijdt. Soo vele ist immers dat dese lieve Vrouwe ghenoech blijcken doet dat sy groote lust heeft van wel ghe-eert te worden, ende weet wel hoe dat sy haren staet houden sal, sy mach wel te kermis gaen, sy sal 't haer wel wachten van yemanden van haer te versenden na Jesum Christum, ghelijck als de h. Maget Maria doet, die ootmoedigh, heyligh, sedigh ende van gebroken herte was. Maer dese is wel een ander kommere, want sy wilt voor de Coninginne der Hemelen bekent ende aengebeden worden, ende den voorgangh hebben voor alle de Santen ende Santinnen op den hoogsten altaer, ende wilt ghebieden over Godt selve : daerom ist dat sy met goudt ende met silver behangen staet, als een Coninginne, ende wilt datmen hare kleederen ende juwelen, hare kercken ende capellen, hare vergulde pantoffelen sal eeren ende aenbidden in plaets des eeuwighen ende levenden Gods. Jae haren vingherhoet, naelde ende garen, dat in een kasse leydt tot onse lieve Vrouwe van Halle : ende onse l. Vrouwe van Meenen, ende alle haer andere kleynen huysraet die sy hier gelaten heef, doen sy met koussen ende schoenen opwaerttoogh na den Hemel, als alle de Apostelen, die haer quamen soecken in haer sieckbedde, haer sagen optrecken : om welcke oorsaecke de lieve moeder de Roomsche Kercke haer eenen heylighen dagh ingestelt heeft om haren hemelvaert te doen ghedencken. Somma sommarum, de h. Kercke heeft de Coninginne gemaeckt.

(1) Luc. 1. 48. — (2) Joan. 2. 5.

Digitized by Google

zijn S. Peter ende S. Pauwels, in de stede Romuli ende Remi inghetreden ende beschermen de stadt van Romen, met een sleutel ende een sweert. S. Marcus leeuwe is patroon over de stadt van Venegien. S. Joris te peerde, over Genuen. S. Ambrosius met sijnen staf ende sweep in de handt, over Milanen. De dry Coningen zijn over Colen gestelt. Sinte Dionysius bewaert de stadt van Parijs. S. Goele hout te Bruessel de schildtwake. S. Baven ende S. Lieven hebben de stadt van Ghendt lief. S. Rombout hout garnizoen te Mechelen. S. Lambrecht te Luyck, ende soo voorts. Daer nae hebben S. Hubrecht ende S. Eustacius de jagers in hare bewaernisse ghecregen. S. Marten ende S. Urbanus, de goede bierghesellen, wijnsuypers ende dronckaerts. S. Crispinus ende Crispinianus zijn de patroonen der schoemakers. S. Arnoldus is de baal der molenaers. S. Severinus, der wevers. S. Lucas is den schilders [en druckers] toeghedaen. Ende de medecijn-meesters, die hier over hadde moghen claghen, hebben Cosmum ende Damianum tot haren besten ghecreghen. De timmerlieden roemen sich op haren patroon Sinte Eulogium. De snijders, die gheerne goede gesellen zijn, houden sich aen S. Goet-man. De potbackers hebben eenen S. Goar vercoren, die eenen swarten duyvel op de schouderen draeght, met gloeyende ooghen, met een pot in de handt. De hoeren ende lichte vrouwen zijn [oock] met een patroonesse niet te vreden gheweest, maer hebben S. Aphra, welcke mach in Venus stede gheset zijn, die voortijden oock Aphrodite plach te heeten, ende daer beneven noch S. Magdalena, ende soo voorts, ghelijck als men in de ommeganghen ende statelijcke processien in Brabant ende elders sien mach, daer elck gilde haren patroon of baal op een vlieghende vaendel seer statelijck ommevoert. Daerenboven oock, so moet S. Anthonis de verckens hoeden. S. Loy, de peerden ende koeyen. S. Hubrecht, de honden, op dat sy niet rasende en worden. S. Gallus hoede de gansen. S. Wendelinus, de schapen. S. Geertrud regneert over de katten ende muysen.

Jae, dat noch meer is, elcke kranckheyt heeft haren byson-

Digitized by Google

derden apteker ende doctor. S. Jan ende S. Valentijn ghenesende de vallende siecte, hoe wel dat S. Jan met S. Benedictus oock over alle verghift ghestellet is. S. Anthonis can het vyer meesteren, S. Rochus de pestilentie, hoe wel dat Sinte Sebastianus oock wel wat verstandts daer van heeft. S. Romanus brenght de besetene ende de rasende menschen wederom op den wegh. S. Marcus behoedt de menschen voor een haestige doot. S. Cosmus ende Damianus staen goet voor alle quade sweeren ende geswillen : S. Job voor de pocken : S. Apollonia, voor den tantsweer. S. Clara maect de roode ooghen claer. S. Agatha weet met de sweerende borsten omme te gaen. Sinte Margriete is de vroevrouwe der ghener die in den arbeydt gaen : doch midts dat sy altijt maeght gebleven is, ende derhalven mochte niet wel ervaren wesen in hare ambacht, soo heeft men haer S. Norpurg tot een ghetrouwe medegesellinne toeghevoecht. Sinte Petronella can allerley quade cortsen verdrijven. S. Vincentius ende Sinte Vinden doen alle verloren dinghen weder vinden. Sinte Servatius maeckt dat alle dinghen wel bewaert worden. S. Vitus is de dansers ende springhers leydtsman.

Daer nae heeft een yeder noch sijn voornemelijckste lidtmaet, in des menschen lichaem te regeren, ghelijck als hier voortijden de twaelf teeckenen der sonnen. Sinte Otilia domineert over dat hooft, in stede van het eerste teecken, genaemt *Aries*, hoewel dat sy S. Catherinen de tonghe bevolen heeft, ende Sinte Apollonia de tanden. Sinte Blasius is over den hals gestelt, gelijck als het teecken *Tauri*. S. Laurentius bewaert den rugghe, t'samen met de schouderen, in de stede van *Germini*, *Cancer* ende *Leo*. Sinte Erasmus regeert den gheheelen buyck met de ingewanten, in de plaetse van *Libra* ende *Scorpius*, hoewel dat S. Apollinaris *Scorpii* regiment oock heeft inghenomen : want hy is president over de schamelheyt. Ende voorts in de stede van *Sagittarius*, *Capricornus*, *Aquarius* ende *Pisces*, heeft de heylighe Roomsche Kercke S. Burgart, S. Rochus, S. Quirinus, S. Jan, ende an-

Digitized by Google

dere meer vercoren, welcke de dgyen, de knyen, de schenen ende de voeten te regeeren hebben.

In somma, een yeghelijck heeft het sijne. Ende die de alderdevootste is om dese Sancten te eeren, met bernende wassen keerssen, met roose cranskens, met schoone rocken, ende met goede vette offerhanden, die is onser l. Moeder der h. Kercken de alderliefste. Het is voorwaer een groot gerief om cleyn ghelt, dat de arme liedens (wat noodt oft kranckheyt dat sy hebben) weten terstont waer sy eenen goeden apteker ende quacsalver vinden sullen, diese uyt den noodt helpe. Want aengaende dat de ketters ons hier op verwijten, dat wy den godloosen heydenen ende afgoden-dienaers ghelijck zijn, dat en can niet bestaen : overmidts dat de ghene die wy aenroepen (soo als gheseyt is) en zijn gheene afgoden, ghelijck als Jupiter, Mars, Mercurius, Vulcanus, Juno, ende Diana, ende andere dierghelijcke gheweest zijn, maer sy zijn heylige Sancten ende Godes vrienden.[Daerom heeft de heylige Roomsche Kercke alle die afgoden afgedanckt, ende heeft hare plaetse dese goede lieden gegunt, welcke de Paus van Romen selver in sijn rolle opgheschreven ende ghecanonizeert heeft.] Ende daerom behooren wy hen ten minsten alsoo groote eere te bewijsen, als de heydenen haren afgoden bewesen hebben. Wy behoorense in onsen noodt aen te roepen, op hen onse vertrouwen te stellen, hare reghelen te onderhouden als een ghebodt Gods, steden ende landen in hare bescherminge te bevelen, tempelen ende altaren in haren name op te bouwen, cloosteren ende abdijen om harent wille stichten, priesteren, monicken, ende canonicken, nonnen ende bagijnen tot haerder eere wijen ende consacreren. Ende gelijck als de heydenen [hare afgoden eerden ende] hadden hare *Flamines*, dat is priesters, van Jupiter, van Mars, van Ceres, van Bacchus, van Juno ende Diana, ende oock hare nonnen, van Vesta, van Flora, van *Bona Dea*, van Cybele of *Magna Mater*, ende andere diergelijcken; alsoo moet nu oock de Roomsche Kercke hare canonicken van S. Peter, van S. Baven, van S. Lambrecht, ende nonnen van

Digitized by Google

S. Clara ende S. Brigida hebben. Item, ghelijck als sy hare sacrificien pleghen, ter eeren van Apollo, Diana, Ceres ende Proserpina, also moet sy hare Missen, officien ende diensten doen, ter eeren van S. Anthonis, van S. Hubrecht, van S. Sebastiaen, van S. Rochus, van S. Barbara, ende van alle heyligen. In somma, sy en deden haren afgoden geene eeren och voordeel, oft de h. Kercke en doet hare lieve Sancten ende Sanctinnen noch thienmael meer : want sy schrijft haer veel dingen toe, die de heydenen haren afgoden niet en hadden derven toeschrijven. Want, so als Homerus vertelt, doe * Juno, Pallas, oft Apollo, oft eenighe andere van dat geselschap, yemandt van hare vrienden wilden te hulpe comen, soo moesten sy van den Hemel neder afdalen, ende en conden het ghebedt der menschen van verre niet wel verhooren, midts dat sy hare gedachten niet en wisten, al waren sy al schoon tusschenmiddelaers ende voorsprekers der menschen by den grooten afgodt Jupiter. Jae selve Juno, die sijn suster ende huysvrouwe was, en conde niet gheweten wat hem Thetis voorghehouden hadde (1). Maer onse Sancten blijven in den Hemel sitten, ende daerentusschen connen sy de menschen fijn helpen door hare beelden hier op der aerden, welcke connen lachen ende schreyen, ende allerley mirakel doen; ende sy verhooren van daer boven aller menschen gebeden, so wel als Godt selve. Want, of schoon de Schrift getuygt (2) dat niemandt de gedachten ende het herte der menschen sien ende weten mach, dan Godt alleene, nochtans onse l. Moeder de h. Kercke heeft daer toe eenen fijnen raedt ghevonden, met het aerdighe ghedichtsel van de spieghel der Drijvuldicheyt, seggende dat de h. Drijvuldicheyt is een spiegel, daer de Heyligen alles in connen ghesien, wat hier op aerden gheschiet, jae connen oock de verborgentheden der herten ende der nieren doorgronden. 't Is wel waer dat wy onse Sancten met desen naem, Godt, niet en noemen, ghelijck als de hey-

* Var. Dat.

(1) Homerus, int 1. boeck Iliados op het eynde. — (2) 1. Reg. 8. 30.

Digitized by Google

denen hare gecanoniseerde Sancten pleghen te noemen. Maer wat is aen den naem ghelegen, als men de sake wel verstaet? Hoewel nochtans, dat wyse ooc noemen *Divos*, dwelck effen soo veel is, als Goden, oft vergoddede menschen : ghelijck als sy oock in sonderheyt hare nieu ghecanoniseerde godekens pleghen te noemen, als Herculem Dionysium, Augustum Vespasianum, etc. Ende daer beneven gheven wy hen desen naem Sancten of Heylighen, in den selven sin, als Godt sich noemt, de Heylige Israels, dat is, de beschermheer ende voorstander die Israel heylich maeckt (1). Soo dat onse Sancten, ten alderminsten soo hooghelijck van ons gheeert worden, als hier voortijts eenighe afgoden van den heydenen vereert zijn gheweest, ende als Godt selve van ons can vereeret worden.

(1) Esa. 43. 3. 14. ende in vele andere plaetsen.

Digitized by Google

DAT V. CAPITTEL.

Van de bedieninghe der woorden, Latria, Dulia *ende* Hyperdulia; *ende hoe dat sy eenen yeghelijcken uytghedeylt worden.*

Want soo veel als het belangt de teghenwerpinghe, die ons de ketters hier doen, als dat Godt bevolen heeft, dat men (1) hem alleene in den noodt sal aenroepen, ende dat hy sulcx meer achtet, dan alle sacrificien ende brandtreucken die men hem doen can, jae dat hy (2) is alleene die ons helpen can : [ende daerom en zal hy niet lijden, datmen sijne heerlijckheyt eenige creature hoedanigh sy oock wesen mach, toeeygene, noch sijnen naem des gesneden ofte gegotene beelden toeschrijve; mits dat hy is een jaloers God, ende wil sijn eere voorstaen, welcke voornementlijck daer in bestaet, dat hy in den noot werde aengeroepen, ende datmen sijn vertrouwen alleenlijck stelle op sijn groondeloose macht, ende oneyndelijcke barmhertigheyt ende goedertierenheyt;] ende dat (3) Abraham ons niet en kent, noch Israel van ons niet en weet, maer dat God alleene ons door * sijne cracht helpen can, dat en heeft niet veel te bedieden. Want dien knoop can onse l. Moeder so rustich ontknoopen, dat wonder is, met de distinctie die meester Gentianus hier by brengt, ende wordt van alle

* Var. Alleene door.

(1) Psal. 50. 15. — (2) Esai. 63. 6; 43. 11. — (3) Esa. 63. 16. ende 64. 10.

Digitized by Google

catholijcksche doctoren, ende ooch in sonderheyt van den eerweerdighen heer Sonnio, voor een stercke blockhuys gheachtet, namelijck, tusschen *Latria, Dulia* ende *Hyperdulia*. Want de h. Kercke heeft hier mede tusschen Godt ende de Sancten een parceel oft cavelinge gemaeckt, daer een yeder mede te vreden moet zijn, als namelijck : *Dat Godt alleene met sijne beelden ende met het heylige Cruyce, sal worden geeert met* Latria; *de Sancten ende hare beelden met* Dulia, *ende onse Liefvrouwe met alle de beelden die haer aengaen, ende t' samen oock met de heilighe reliquien des oprechten Cruyces met* Hyperdulia.

'tIs wel waer, dat Godt de quaetste cantse heeft. Want soo men het nae de natuerlicke ende eyghentlijcke bediedinghe der woorden uytlegghen wil, soo en is *Latria* anders niet, dan een verhuerde loon-dienst (1) : want *Latron* is een griecsche woordeken, d'welck beteeckent den loon ende besoldinghe, diemen eenen gehuerden bode ende dienstknecht betaelt; ende daer van noemen sy eenen gehuerden knecht *Latres*, ende een loon-maecht, *Latris*. Ende alsoo wordt Godt van de h. Roomsche Kercke slechts om loon ghedient, ghelijck een meester van een ghehuerden bode. Daerenteghen *Dulia*, welck is der Sancten lot ende portie, is soo vele te segghen, als eyghen slavendienst : want *Dulos* in 't griecx, is een slave ende eyghen te segghen. Ende aengaende onse Liefvrouwe, die heeft het beste deel ghecreghen : want *Hyperdulia* is te segghen, noch meer dan eyghen slaven dienst (2). Soo dat de goede Catholijcken zijn slechts huerlinghen Gods, ende eygene slaven der Sancten, ende aen onse Liefvrouwe noch boven al verbonden. Maer het sy hoe het wesen wil, *Quod scripsi, scripsi*, seyde Pilatus, de h. Kercke en wil hare cavelinghe niet wederroepen, het lot is gheworpen : dat gheschreven is, dat blijft gheschreven. Nochtans op dat onse Heere Godt niet qualijck te vreden en sy, so heeft sy gheor-

(1) Siet het 3. ca. des 4. stucx. — (2) Siet het 1. cap. des 4. stucx.

Digitized by Google

donneert, dat de Sancten hem sullen mede deylen van hare *Dulia*, maer hy sal alleene de *Latria* behouden : soo dat *Latria* rechtevoort anders niet beduyden en sal, dan den dienst die Godt alleene eyghentlijck toecomt. Derhalven soo heeft Gentianus ende alle andere catholijcxsche schrijvers groot recht, als sy beweeren, dat de h. Kercke de Sancten niet en eert als God, met *Latria*, maer slechs als Sancten, met *Dulia* ende *Hyperdulia*. Want dat heeft sijn bescheyt ende grondt op den claren text der Schrift, daer Christus teghen den Sathan seght : den Heere dijnen Godt salstu aenbidden, ende hem alleene dienen (1). Want in dese leste woorden ghebruyckt hy het woordeken *Latrevin*, d' welck met *Latria* overeen comt, ende seght datmen het Godt alleene sal toeeyghenen; maer in de eerste woorden vermelt hy niet eens, dat men Godt alleene moet aenbidden met *Proskynesi*, dat is, met voetvallinghe oft knielinghe. Derhalven soo wil de h. Kercke den Sancten dit oock toegheschreven hebben : ghelijck als uyt dat tweedde Concilie van Niceen, ende uyt alle catholijcksche schriften claerlijck is blijckende. Ende al ist schoon dat Christus dese woorden uyt de ghetuyghenisse Mosis (2) voorbrenght, welcke het eerste soo wel als het leste Gode alleene is toeschrijvende, nochtans de h. Roomsche Kercke en heeft met Mose in desen deele niet te schaffen : midts dat Moses alsulcks voor de Joden gheschreven heeft, die tot den * afgodendienst gheneycht waren, ende niet tot de Roomsche Kercke, welcke gheene afgoden, dan slechts der Sancten dienst kent ende aenneemt. Item, daer is noch een clare text in Paulo, welcke seght tot den Galaten (3), dat doe sy Godt niet en kenden, doe dienden sy den ghenen die gheene Goden en waren; al waer hy het woordeken *Dulevin* ghebruyckt, het welcke van *Dulia* comt. Waer uyt het claerlijck blijckt, dat oock de heydenen dese catholijcsche distinctie wel hebben gheweten, ende hebben derhalven hare Sancten, als Apollo,

* Var. Desen.
(1) Mat. 4. 10. — (2) Deut. 6. 13; 10. 20. — (3) Galat. 4. 8.

Digitized by Google

Bacchus, Hercules, Castor ende Pollux, ende andere dierghelijcke meer, niet met *Latria*, maer slechts met *Dulia* ghedient : effen ghelijck als nu de h. Roomsche Kercke hare Sancten dient. Aengaende voorts alle andere Propheten, die soo dickmael roepen, dat men sich tot Godt alleene in den noodt keeren moet, ende dat hy daer in gheeert wil wesen, dat wy hem aenroepen (1); jae seggen oock, dat alle patroonen, beschermheeren ende Baalim die men can verdencken, om haer onsen noodt te kennen te gheven, zijn enckele afgoden : dat en heeft al niet te beduyden, want sy en wisten in die tijden noch niet met allen van dese onse distinctie te spreken; ende daerom hebben syder goet rondt goet seeus in ghehandelt, sonder de sake met doecxkens om te winden, ende hebben alle afgoden-dienaers, patroonen-bidders, Sancten-aenroepers, ende aller verstorvene menschen slaven, sonder onderscheydt, over eenen kam gheschoren. Maer hadden de Joden ende andere afgoden-dienaers soo wijs gheweest, dat sy dese costelijcke distinctie, den Propheten tot een schut ende beuckelaer voorgheworpen hadden, sy souden haer den mondt alsoo lichtelijck ghestoppet hebben, als men nu dese nieuwe evangelische predicanten doet.

(1) De Schrift is vol van alsulcke spreucken.

Digitized by Google

DAT VI. CAPITTEL.

Waer in de aenbiddinghe der Sancten met texten der Schrift bevestighet wordt.

Hoewel nochtans dat onse lieve Moeder de h. Roomsche Kercke, uyt der Propheten schriften oock wel wat visschen can (1), daer sy haer Sancten dienst mede bevesticht: ghenomen altijdt ende wel verstaen, dat sy den sleutel heeft om het selve nae hare beste nutticheyt uyt te legghen. Want int eerste boeck Mosis ghenaemt *Genesis*, staet opentlijck gheschreven (2), dat Jacob alsoo bidt over Ephraim ende Manasse, segghende : de Godt mijner vaderen Abraham ende Isaac, de Enghel die my verlost heeft van allen quaden, die zeghene dese jonghelinghen, dat sy nae mijnen name, ende nae mijner vaderen Abrahams ende Isaacx namen werden ghenoemt. Dit heeft de h. Kercke alsoo uytgeleght, als dat Ephraim ende Manasse soude moeten aenroepen den naem Abrahams, Isaacx ende Jacobs: overmidts dat de oude Roomsche oversettinghe*, welcke sy alleene voor goede ende bondich houdt, in stede van ghenoemt of gheroepen, heeft ghestelt aengheroepen. Ende hoewel dat de ketters dit verstaen nae de ghewoonlijcke maniere van

* VAR. Oude oversettinge.

(1) Siet het 4. cap. deses stucx. — (2) Ge. 48. 15. 16. — Dese getuygenis wordt van Eckio ende van Banderio, jae van alle catholijcke schrijvers op desen handel voortgebracht.

Digitized by Google

spreken, onder den Hebreen ghebruyckelijck, als dat de name Jacobs over Ephraim ende Manasse aengheroepen oft ghenoemt, effen soo vele te segghen is, als dat sy [die van Joseph in Egypten geboren waren] souden in Jacobs gheslachte *, ende voor kinderen Israels gherekent worden, ghelijck als het Jacob selve uytleght, segghende : Ephraim ende Manasse sullen mijne kinderen wesen, sy sullen als hare broeders ghenaemt werden in haren erfdeele (1); ende gelijck als in Esaia in het 4. gheseyt wordt, dat seven vrouwen wenschen sullen, dat eens mans name over haer ghenoemt oft aengheroepen werde (2), dat is te seggen, dat sy moghen genoemt worden, echte vrouwen van eenen man. Nochtans, dewijle dat sulcke uytlegginghe nae de letter is, soo heeftse de h. Roomsche Kercke vry verworpen, ende de andere voorgeseyde aenghenomen : hier uyt besluytende, dat men Abraham, Isaac ende Jacob behoort aen te bidden, al ist schoon dat het de Propheten ende Vaderen in den Ouden Testamente noyt ghedaen en hebben, jae hebben ter contrarie gheprotesteert, segghende (3) : O Heere du bist onse Vader : want Abraham en weet van ons niet, ende Israel en kent ons niet; daerenteghen du Heere bist onse verlosser : van oudts her is dat dijnen name, etc. Maer dat gheschiede, om dat de voorschreven Abraham, Isaac ende Jacob, noch in het voorgheborcht der Hellen waren, ende moesten voor haer selven bidden, ende en conden noch in den spiegel der Drijvuldicheyt niet wel sien, wat hier op aerden te doen was. Daerom ist oock, dat de Roomsche Kercke hare namen in den calendrier oft almanac nae het Roomsche ghebruyck niet ghesettet heeft ; beneven dat sy oock al te oudt zijn, ende zijn noyt van gheene Pausen ghecanoniseert gheweest. Doch evenwel dienen sy ons, om te toonen hoe dat wy met onse Sancten moeten omme gaen.

Daer nae isser noch een clare text in Jeremia, welcke aldus luydt : Ende de Heere sprac tot my (4) : jae wanneer

* Var. Souden nochtans ghelijck als eygene kinderen Jacobs, ende enz.

(1) Op de selve plaetse Gen.— (2) Esaie, 4. 1.— (3) Esai. 63. 16. — (4) Iere. 15. 1.

Digitized by Google

oock dat Moses ende Samuel voor my souden staen, so en soude ick doch geen herte tot desen volcke hebben. Waer mede accordeert de text Ezechielis, luydende aldus(1) : Wanneer het landt tegen my sondiget, ende my daer toe versmadet, soo wil ick mijne handt over dat selve uytstrecken, ende den voorraedt des broots wech nemen, ende wil aldaer dieren tijdt in schicken, dat ick beyde, de menschen ende het vee, daer inne uytroeye; ende wanneer dan schoon de dry mannen, Noe, Daniel ende Job daer inne waren, soo souden sy alleene hare eygene zielen verlossen door haer gherechticheyt, spreeckt de Heere, etc. Want effen gelijck als uyt dese woorden Ezechielis besloten wordt, dat die dry mannen, Noe, Daniel ende Job, in de stadt van Jerusalem waren, doe Godt de stadt verdervede, alsoo mach men oock insghelijcx besluyten, dat Moses ende Samuel voor het volck van Israel baden. Ende al ist schoon dat de Heere seght, dat hy hare ghebedt niet en soude verhooren, nochtans de h. Kercke en stoot sich daer aen niet, overmidts dat sy (soo als gheseyt is) doe noch int voorgeborcht der Hellen lagen, ende en conden soo wel ende soo crachtich niet bidden [noch den Hemel voor ons verdienen], als de Sancten nu wel doen, die in den Hemel zijn (2). Doch evenwel, indien sy int voorgheborcht der Hellen noch wesende, baden nochtans also hertelick voor het volck, wat meynen wy dat de Sancten nu doen, die in den almanach staen, ende van den Paus ghecanoniseert zijn? Voorwaer sy bidden alsoo hertelijck, dat hare beelden hier op der aerden menichmael daer van sweeten ende schreyen. De h. Kercke brenght noch al veel andere schriften by, tot bevestinghe deses artijckels : als namelijck, dat David segt (3) : O Godt, ick hebbe dijne vrienden in eeren gehouden. Waer uyt het volght, dat men de Sancten, welcke zijn Gods vrienden, behoort aen te bidden. Item, dat Job seght (4) : Noemt my

(1) Ezec. 14. 14. — (2) Dit zijn de argumenten van Eckius, in sijn Enchiridio oft handtboecxken, int cap *de veneratione Sanctorum*. — (3) Psal. 139. 17. — (4) Job. 5. 1,

Digitized by Google

eenen, wat gheldet of du eenen vindest? ende siet dy om, erghens nae eenen Heylighen, etc. Want hoewel hy aldaer van de Heylighen spreeckt, die op deser weerelt zijn, ghelijck als den text opentlijck mede brenght, nochtans waerom en soude men het nu oock op onse Sancten ende verstorven Heylighen niet moghen verstaen, daer het onse Moeder de h. Roomsche Kercke alsoo verstaen wil hebben? Daerenboven sal Christus in het uyterste oordeel seggen, tot den ghenen die den armen bystandt gedaen hebben : Wat ghy eenen van desen cleynsten ghedaen hebt, dat hebt ghy my ghedaen. Ergo, soo wy een van de Sancten aenbidden, ende in Gods stede vereeren, dat neemt Godt alsoo op, als of wy hem hadden aenghebeden (1). Daer zijn noch wel andere diergelijcke schriften meer, welcke te lanck waren te verhalen; maer om datter de ketters mede spotten, ende willense nae de letter verstaen, ende nae den Hebreeuschen ende Grieckschen text, soo en sie ick niet hoe dat men met hen beter disputeren can, anders dan met een goede mutsaert.

Doch wil icker dit noch by hangen, dat soo wanneer sy by eenen Coninck oft Vorst comen, soo weten sy wel, dat sy eerstmael sullen een van de heeren aenspreken, op dat hy voor haer het woordt voeren, oft ymmers voorbidden wil (2). Derhalven behoorden sy oock den Coninck der Coningen alsoo plompelijck niet aen te vallen, sonder eerstmael eenen van sijnen hove aenghesproken te hebben. 't Is wel waer, datter een schamel vrouken te Loven, de doctoren hier over de mondt stoppede, segghende, *dat soo haer de Coninck oft de Vorst selve gheroepen hadde, ende bevolen, dat sy tot hem comen soude, gelijck als Christus ons merckelijck bevolen heeft tot hem te comen, segghende : Comt tot my ghy alle die beswaert ende beladen zyt, ende ick wil u verquicken : soo en soude sy gheenen voorspraeck hebben gaen soecken* (3).

Maer dat vrouken was eene groote kettersche, ende

(1) Dit argument brengt Eckius ende andere schrijbenten oock by. — (2) Dit is het argument van Eckius, ende van alle catholijcke schrijvers. — (3) Mat. 11, 28.

Digitized by Google

werde daerom oock verbrandt. [Al ist soo dat S. Ambrosius 't selve oock verhaelt, segghende daer by dat Christus de Vorsten der wereldt niet en ghelijckt, die van vele dinghen moeten van andere gheinformeert worden, ende zijn dickmael hooveerdigh ende korsel, ende en konnen allen menschen altijdt gheen gehoor gheven; ende dat wy daerom Christum moeten aenroepen sonder eenighe andere voorsprake te soec-ken.] Derhalven so blijft dit artijckel altijt even vast* ende bondich, als dat wy de Sancten ende Sanctinnen voor onse middelaers, voorspraken ende advocaten behooren te hebben, ende en connen met Jesu Christo niet verghenoeght wesen, jae al ware hy noch eens voor ons gestorven, om ons den wegh te bereyden, ende eenen vrijmoedighen toeganck te ge-ven tot den ghenadenstoel sijns hemelschen Vaders. Dat en can al niet maken, wy moeten noch eenen grooten hoop advo-caten, patroonen, middelaers ende baalim hebben, die het woordt voor ons voeren, ende dien wy alle de eere bewijsen, die men Godt selve bewijsen can, behalven alleen, dat sy [niet en sullen Goden heeten, maer Sancten of Heylighen, ende] met *Dulia* sullen te vreden zijn, ende sullen Godt sijn *Latriam* alleene laten behouden : ende alsoo is dit fix. Nu op een ander.

* Var. Dit artijckel nochtans even vast.

Digitized by Google

NU VOLGT DE VERCLARINGE

OP HET VIJFDE STUCK DES SENDBRIEFS GENTIANI HERVET :

Daer in ghehandelt wordt, dat de ketters anders niet soecken, dan vleeschelijcke vrijheyt, ende haten alle ghebeden, vasten ende abstinentien.

DAT EERSTE CAPITTEL.

Aldaer ghehandelt wordt, dat men wel lieghen mach, ende de ketters valschelijck beschuldigen, tot goede intentie; item van de fabelen Cochlei, Laurentii Surii, Aloysi Lipomani, ende waer toe sy nut ende oorboorlijck zijn.

In het vijfde stuck bewijst meester Gentianus, dat dese* ketters anders niet en soecken dan vleeschelijcke vrijheyt, ende hare sinnelijckheyt den toom los te laten : ende daerom seght hy, dat sy ter doot toe haten alle ghebeden, vasten ende abstinentien. Maer hier schuylt al groote swaricheyt. Want men soude ten eersten aensien moghen dencken, dat hy uyt eyghene affectie ende gheneghentheyt spreeckt, *aenghesien dat het is blijckelijck ende kundbaer, dat sy het gebedt seer hooghe achten, ende vasten oock wel dickmael; ende dan*

* VAR. De ketters.

Digitized by Google

onthouden sy sich niet alleen van vleesch, maer oock van alle spijsen, tot den avondt toe, ende blijven gheduerich int ghebedt, ende in het ghehoor der predicatien.

Hier uyt soude men dan moghen dencken, dat m. Gentianus in de leughenpijpe wat gheblasen hadde, ende den duym gheroert, om sijne sake schoon te maken. Derhalven soo willen wy dit punct wat dieper insien, ende aenmercken de redenen die hem hier toe hebben bewoghen. Soo hebben wy dan hier in twee stucken* te overweghen, namelijck het eerste, dat het gene dat David segt, als dat de ijver des huys des Heeren, heeft hem gheknaecht ende gegheten (1), wordt hier in onsen Gentiano dadelijck vervult. Want hy is alsoo vyerichlijck ontsteken met den ijver der heyliger Roomscher Kercken, dat hy bynae suft ende raest, ende en siet niet wat hy seght. Daerentusschen evenwel is hy indachtich des ghenen dat onse heylighe Moeder de Roomsche Kercke int Concilie van Constantien besloten heeft, ende met der daedt ghepractiseert, doe de h. Vaderen aldaer vergadert, Joannem Hus ende Jeronymum van Pragen, teghen de gheleydt-brieven die hen van den Keyser ende van het Concilie ghegheven waren, lieten verbranden, ordonnerende wel duydelijck, dat men den ketters gheen gheloove houden mach. Ende nu mach onse Gentianus in Cicerone gelesen hebben, dat het gheloove is soo veel, als een standtvasticheyt ende waerheyt van 't ghene dat men doet ende spreeckt. Daerom vreest hy (mach men wel dencken) soo hy anders niet en seyde dan de waerheyt, hy mochte voor een overtreder der voorseyde ordonnantie des Conciliums ghescholden ende verclaeght worden, als oft hy den ketteren gheloove hadde ghehouden.

Daerenboven heeft de h. Kercke toeghelaten ende gheordonneert, dat men somwijlen wel een leughen teghen de ketters stofferen mach, tot goede intentie, om de slechte lieden**

* Var. In twee dinghen. — ** Var. Die slechtelijcken.
(1) Psal. 69. 10.

Digitized by Google

te verschricken, dat sy gheenen lust en crijgen om hare boecken te lesen, ende daer door in ketterije te vallen. Ende dat dit waer zy, blijckt ten eersten by stercke bewijs-redenen, ende ten anderen, by gheloofweerdighe exempelen. De redenen zijn dese : als dat de h. Kercke gewesen ende besloten heeft, soo als het noch daghelijcx met de ervarentheyt blijckt, dat het niet qualijck ghedaen en is, dat men den volcke sekere cluchten ende fabelkens wijs maeckt, als van veel h. reliquien, van Sinte Gabriels veren, ende van Sint Joris lancie, daer hy den draeck mede stack, [van onses Heeren asem als hy noch in de kribbe lag,] item, van de Sancten ende Sanctinnen, als van Sinte Christoffel, Sinte Barbara, Catharina, van Sinte Franciscus wijngaert, ende andere dusdanighe dinghen, daer de *Gesta Romanorum, Vitas Patrum*, het *Speculum historiale*, het boeck *Lipomani*, het boeck *Abdiæ* ende *Sophronii*, ende de Gulde Legenden vol van steken. Want alsucke leughenen noemt onse lieve Moeder de heylighe Kercke *Pias fraudes*, dat is te segghen, heylich bedroch, of Gulde Legenden, ende seght dat het is de melck, welck Paulus den Corinthen te drincken gaf, doe sy noch gheene stercke spijse en conden ghedraghen, ghelijck als een goet Minnebroeder, ghenaemt broeder Victor, tot Ghent plach te segghen. Soo men dan alsulcke leughenkens stofferen mach, om het volck tot devotie te verwecken, veel meer mach men wat vreemdts ende onbollichs van de ketters vertellen, als namelijck, hoe swart ende leelijck dat sy zijn, [hoe sy by nachte te samen komen de keerssen uyt doen, ende de vrouwen met de mans sich onder elkanderen voegen], hoe sy met den Duyvel omme gaen, ende andere dusdanighe dingen, om het volck eenen schrick van hare leere aen te jaghen. De exempelen zijn oock wel claer ende treffelijck.

Want op alsoodanighe leughenen, die de h. supposten oft ondersaten der Roomscher Kercken den Keyseren ende Conin-

* Var. Van vele h. lieve Sancten ende Sanctinnen.

Digitized by Google

gen wijsghemaeckt hebben, zijn sy veroorsaeckt gheweest hare placaten teghen de Lutherianen ende Hughenoosen te maken : waer uyt soo veel oproers ende twistens in de weerelt opgheresen is, dat het vry te duchten is, dat het noch veel bloedts costen sal, eer het ghestilt can worden. Dit can ghenoechsaem blijcken uyt de eygene woorden der placaten des wijlen Keyser Caroli, hooghloflijcker ghedachtenisse, uytgegaen int jaer 1521, in de stadt van Worms, vermeldende duydelijck, dat Lutherus een Pelagiaen was, ende de Sancten smadelijck verachtede; item leerde, datter noch overhooft noch superioriteyt, noch obedientie en is, ende bederfde ende reprobeerde alle goede weereltlijcke politie, ende gheestelijcke ordeninghe, ten eynde dat het ghemeyne volck soude worden verweckt ende ontsteken, te rebelleren ende op te staen teghen haren oversten, geestelijck ende weereltlijck, ende henlieden te gheven tot vechten, dootslaen ende stelen, ende alles te vyer ende te sweerde te vernielen, tot groote ende openbare bederffenisse* van der ghemeyner welvaert van alle 't Christenrijcke; ende dat ergher is, insettende ende voortstellende een maniere van leven, by de welcke een yeghelijc doen soude, dat hem goet dochte, ghelijck de beesten doen, ende als een mensche levende sonder wet, detesterende ende versmadende alle wetten, weereltlijck ende gheestelijcke.

Siet, dit zijn de eyghene woorden des keyserlijcken placaets, ende dit is de eerste oorspronck ende vloeyende fonteynader, van alle dat** bloedt dat binnen sevenenveertich*** jaren herwaerts, over het gantsche Christenrijck is vergoten gheweest : welcke doch een yeghelijck met oogen sien ende met handen tasten mach, te wesen grove, plompe, ende costelijcke**** leughenen, die *Petrus à Sotto* de h. biechtvader der k. Majest. ende andere catholijcke Papen hem int hooft hadden ghesteken : niet om dat sy meynden dat het alsoo was, want sy en hadden niet

* Var. Verdervenisse. — ** Var. Het bloet. — Var. *** Sevenendertich. — **** Var. Tastelijcke.

Digitized by Google

een hayr op 't hooft oft het en wiste wel beter (want sy doch niet ter weerelt soo seer en schroemden als die evangelische Reformatie) maer om dat sy daer door sijne Majest. (welcke anders van natuere wegen niet wreedt noch bloedtgierich en was) soude ontsteken, tot een bloedighe vernielinghe ende wreede uytroedinghe van alle dese Lutherianen, Hughenoosen ende Calvinisten, die hen gheensins nut en waren, midts dat sy de paperije wilden op de evangelische wijse reformeren; nochtans op hare enckel segghen, is de Keyser daerom voortghevaren, ende en heeft den ketters noyt willen ghehoor gheven. Soo als nu oock de Coninck van Spaengien, uyt eenen goeden ijver (meynende Gode grooten dienst ende offerhande te doen) voortvaert, tot een openbare verdervinghe sijner eyghene erflanden, ende natuerlijcke, jae gehoorsame ende ghewillighe ondersaten : niet beter wetende, of het en is al waer, wat hem sijne biechtvader, ende andere Spaensche Papen, ende voorstanders der h. Inquisitie, in de oore blasen. Jae daer op heeft hy sijnen eyghen ende eengheboren sone niet ghespaert, maer heeft hem in der helscher Inquisitie handen overghegheven, ende in een kercker laten worpen, daer hy jammerlijck gestorven is. Voorwaer dit is een loosen treck, die van onse l. Moeder seer wijsselijck bedacht is gheweest, als dat men tot goeder intentie den duym wel vry roeren mach. Want anders, by dien sy niet en hadde moghen voorgheven, dan de bloote waerheyt, de ketters souden lichtelijck ghehoor hebben ghecreghen by de Coninghen ende Princen, ende soo waert verloren spel gheweest, met alle de Papen ende Paperije, met alle de Missen ende heylicheyt der Roomscher Kercken; jae de gantsche gheestelijckheyt en soude gheen boon meer weerdt gheweest zijn, so als men in alle plaetsen speuren mach, daer sy vry ghehoor ghehadt hebben, ende hebben hare saken int openbaer moghen verdedighen. Maer danck zy onse Liefvrouwe van de seven Eycken, ende Sint Job van Wesemale, ende alle de gloriose Sancten ende Sanctinnen, die t'Hantwerpen op het hooghe outaer staen, daer is by tijde

in voorsien gheweest, met de voorseyde conste van het leughenboeck open te doen, ende den Coninghen wijs te maken, dat de koeyen op stelten gaen. Ende het is wel recht : want wie hem selven een schaep maeckt, die wordt van den wolf ghegeten, soo men in een ghemeyn spreeckwoordt seght.

Maer noch hebt ghy daerenboven een andere groote nutticheyt, uyt dese h. maniere van doen. Want soo de Papen ende Monicken altijdt met de waerheyt moesten omme gaen, daer soude bystere groote ongheschicktheyt uyt volghen : overmidts dat sy op haren predickstoel dickmael soo stom souden moeten staen, als visschen. Want sy en souden niet vinden te segghen, midts dat sy doch alle ongeluckich zijn van waer te segghen. Derhalven en souden sy hare schoone heerlijcke gave van welsprekentheyt, niet connen tê weghe brenghen. Maer nu, al sy gheene pijlen meer in de coker en hebben, soo vallen sy op de ketters, ende daer hebben sy 't jae veyl; sy weten wonder te vertellen : sy tieren, sy bulderen, sy donderen, sy blixemen,sy makense soo swart als een Duyvel van der Hellen. Somwijlen grijpen sy eenen Calvinum by de neck, somwijlen eenen Besam : somwijlen hebben sy het op Marots Psalmen gheladen, somwijlen op de Hebreeusche ende Grieckscbe texten, die sy doch niet en connen luchten : somwijlen martelen sy den armen catechismum soo deerlijck, als of sy hem op een pijnbanck hadden. Int corten, sy en sien deur noch venster aen, sy schietent u tot de veren toe int lijf. Sy clappen als exteren, ende bewijsen met der daedt, dat of sy schoon alle haer moes vercocht hebben, soo hebben sy noch het beste bladt altijt behouden. Het is voorwaer een groote genoechte ende tijtcortinge diese hoort : in sonderheyt, voor de devote vroukens, die met den Bybel oft Godes woordt niet seer vermaeckt en zijn, maer hebben liever nae de leughenpijp ende nae de oude Papen deunkens te danssen, of het Evangelie van den Spinrock te hooren vertellen. In somma, men soude eyghentlijck meynen, dat alsulcke catholijcksche predicanten, haer leven lanck brillen vercocht hebben ende quack-

Digitized by Google

salvers gheweest zijn, of dat sy de gantsche preutel-accijse alleene ghehuert hebben. Soo men dagelijcx mercken can uyt alle hare predicatien, ende in sonderheyt uyt de costelijcke sermoenen, die de fijne Minnebroeder * t'Hantwerpen in S. Jacobs kercke int walsch doet. Het schijnt recht een van die quacksalvers te zijn, die 37. jaren lanck achter lande geloopen, ende op alle marckten hare driakel ende rattecruyt vercocht hebben.

Men siet het ooc wel merckelijck, uyt het predicken van den voorghenoemden broeder Cornelis de Geesselaer (1), die met een alsulcken ijver teghen de ketters buldert, dat hyse al t'samen uytgeroeyt wil hebben, ende tot asschen verbrandt; jae heeft noch onlancx ghepredickt, dat men der swanghere vrouwen buycken behoorde op te scheuren, om de kinders te verbranden, eer sy op de weerelt comen : het welck hy bevestight met een clare text, die hy in sijn keuckenbybel ghelesen heeft, oft ymmers van sijn cockmaeght gheleert, namelijc, de eyers in de panne, soo en comender gheene quade kieckens van. Ick late staen de lieflijcke predicatie van droncken Claeskens, Bisschop te Haerlem [ende van den heylighen Bisschop van Remunde Guilelmus Blindasinus, welcke de heylighe Drievuldigheyt by eenen haringh vergheleke, die men in driederley soorten eten mach, te weten, eenen ghebraden haring, eenen gesoden haring ende eenen blick-haringh, want hy en at niet gheerne pekelharinghen, daerom en woude hyse niet vermelden], ende soo menighe andere heerlijcke sermoenen **, van veel vrome helden, die hare brandtclocke tegen de ketters opsteken, soo wanneer sy op haren stoel staen, soo dat men hare heessche ende verroeste keelgat met vier oft vijf stoopen wijns nauwelijck en can verversschen.

Doch dat uytnemende costelijc sermoen van den eerweerdighen Bisschop van Utrecht, dwelck hy dede doe men het pro-

* Var. De Minne-broeder. — ** Var. Heerlijcke ceremonien.

(1) Siet het 1. cap. des 2. stucx.

Digitized by Google

vinciael Concilium aldaer hiel (het is schier dry jaren gheleden) en can ick niet verswijghen. Want daer in verhaelde hy wel int lanck ende int breedt, van den Duytschen beyr Luthero, hoe dat sijne moeder met den vyandt geslapen hadde, ende vele andere sagen van root cousken, die hy uyt Cochleo, oft uyt broeder Laurentio Surio, een fijn Carthusich brillenvercooper, geraept hadde. Ende voorwaer alsulcke* ghetrouwe ondersaten, als dese Laurentius Surius ende Cochleus zijn, behoorden wel een goet stuck specks uyt de panne te hebben, aengemerckt dat sy met hare lieflijcke ende cortwijlische historien, den Bisschoppen, Monicken ende Papen stoffe bereydt hebben, om op den stoel te cuyeren. Soo dat hare historien vry mochten ghenoemt werden, *dormi secure*, dat is te segghen, slaept gerustelijck : overmidts dat de Monicken ende prochypapen niet veel en behoeven in hare Bybel te studeren om te prediken, soo wanneer sy met alsulcke boecken voorsien zijn. Want sy vinden daer in genoech om te praten : jae al waert anders niet, dan die aerdighe cluchte die de voorschreven Laurentius Surius van Calvino vertelt (1), als dat Calvinus soude sijne leere hebben willen bevestighen met mirakelen, ende daer toe soude hy eenen man wijs ghemaeckt hebben, hem te laten in een dootkiste nae de kercke draghen; ende doe hem Calvinus voor alle het volck geheeten hadde op te staen, soo sijne leere waerachtich was, doe bevondt men dat de man in de kiste versmoort, warachtich doot lach; ende als sijne huysvrouwe sich daer over grootelijck beclaeghde, soo stopte haer Calvinus den mondt toe met veel schoone beloften, ende maeckte sich van stonden aen op den stoel, ende predicte dat het haers ongeloofs schuldt was, dat het mirakel niet en hadde willen lucken. Men segt gemeynlijck : ist leugen, ist waer, memory behoeft een leugenaer. Maer dit was desen goeden

* Var. Voor alsulcke.

(1) Dese aerdige cluchte vindt ghy in de historie Laurentii Surii Carthuyser, die hy ghenaemt heeft *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum*. Ende is te Ceulen ghedruckt.

Digitized by Google

historyschrijver uyt het hooft gegaen, midts hy niet wel indachtich en was, dat men te Geneven geene dooden in de kercken en brengt, ende veel min onder de predicatie : beneven dat hem uyt de memorie ontvloghen was, dat Calvinus altijt gheleert heeft, dat het enckele godloosheyt ende duyvels werck is, te willen de evangelische leere (welcke met soo stercke mirakelen voortijden bevesticht is gheweest) wederom op een nieu met andere mirakelen bevestighet hebben. Maer dat is den goeden Cathuyser te vergheven, midts hy met veel visch te eten, weecke herssenen ende een krancke memorie mochte geeregen hebben. Maer hy vertelter noch wel andere, die noch al beter clincken : als van de mirakelen Lutheri, van het bloet dat uyt het Sacrament des Altaers in Brandenborgerlandt uytgevloten is (het welcke hy van Aloysio Lipomano geleert mach hebben, die ooc eenen grooten boeck vol van alsulcke fraeye cluchten gheschreven heeft,) ende noch veel andere meer alsoodanige leugenen met steerten, die den Papen ende Monicken grootelijcx dienen in hare predicatien. Ende in sonderheyt, dese nieuwe Nederlantsche Bisschoppen, die meest tusschen de keucken ende de bottelrije ter scholen gheleghen hebben, ende en hebben niet veel te segghen, ten zy datmense voort stuere ende helpe : ghelijck als men ghenoech mercken can, uyt de fijne predike des eerweerdighen Bisschops Francisci Sonnii, des vaders aller nieuwe Bisschoppen, die hy op sijne incomste tot s'Hertogenbosch dede, segghende, dat de borghers sich behoorden te verblijden, van dat sy hem tot haren Bisschop ghecreghen hadden, om datter nu voortaen veel vreemdelinghen in de stadt souden comen, die wel voortijdts nae Luyck, oft nae Wtrecht pleghen te loopen, ende de een soude een harincxken eten, de ander een pot biers drincken, ende dat soude aen d'accijsen baten, etc. Was dat niet wel om Gaudeamus te singhen?

Desghelijcx ooc Curtius te Brugge, die nochtans soo lange pastoor hadde gheweest van de groote kercke te Loven, legghende dat Evangelium uyt : *Ego sum, nolite timere : Ick*

Digitized by Google

bent, *wilt niet vreesen*, seyde dat hy de man was, daer men soo veel van ghesproken hadde, ende dat sy niet en behoorden te vreesen, midts hy een Bruggelinck van gheboorte was, ende in de selve stadt op de vunte kersten ghemaeckt*. In somma, het was, jaegh in, jaegh over, het voer een man om mosselen. De goede pastoor en wist niet veel te seggen, om dat hy geene saghe van 't root cousken, of van den Duytschen beyr, ende Calvini mirakelen en wiste te vertellen. Hy en hadde die ** fraeye historien van Laurentius Surius, van Cochleus, ende van Lipomanus niet gelesen. Daerom zijn sy hooghlijck te prijsen, die alsulcke aerdighe cluchten weten te stofferen, ende het volck daer mede uyt den slaep te houden. Want van den Bybel of van het Evangelium, en hebben sy doch niet veel vergheten, midts dat sy het schroemen te lesen, van vreese dat sy ketters mochten werden. Somma sommarum, soo verre als de leugenen ende fabelen tot stichtinghe onser Moeder der h. Roomsche Kercke connen gedienen, soo zijn sy niet alleen te verdraghen, maer oock grootelijcx te prijsen. Ende derhalven en ist gheen wonder, dat m. Gentianus soo stoutelijck hier heeft derven schrijven, dat de Hughenoosen ende Lutherianen, alle bidden, vasten ende abstinentien haten. Dit is dan het eerste punct, dat hier op te bemercken is, tot sijne verontschuldinge, als dat hy sich in desen deele als een goet catholijcksche man gedragen heeft.

* Var. Gedaen. — ** Var. De.

Digitized by Google

DAT II. CAPITTEL.

Hoe het te verstaen is, dat de Hughenoosen ende Lutherianen haten alle ghebeden, vasten, abstinentie ende afstervinghe; ende hier wordt ghehandelt van de abstinentie ende afstervinge der Monicken, Bisschoppen, Prelaten, ende andere Papen, ende van de afstervinghe der Hughenoosen ende Lutherianen.*

Het anderde stuck is, als dat hy groot recht heeft te segghen, dat de ketters allen ghebeden, vasten ende abstinentien doot-vyanden zijn. Want daer is een reghel in de rechten, dat een sake qualijck te doen, ende anders dan 't behoort, of de selve heel nae te laten, comt al op een uyt. Nu dan, al ist schoon dat de ketters veel bidden ende vasten, dewijle nochtans sy het niet en doen soo alst wel behoordt, daer is effen soo veel van te houden, als of sy niet met allen en deden. 't Is wel waer, sy bidden smorgens ende tsavondts; jae sy en souden niet gheerne aen den disch gaen, noch daer van scheyden sonder te bidden, dwelck nochtans selve dickmael van de alderbeste catholijcksche vergeten wordt, als men in des Paus gheestelijcke hofghesindt, ende aen der Cardinalen ende Bisschoppen tafel merckelijck sien mach, jae oock by de alderghetrouste ondersaten der Roomscher Kercken. Soo dat het noodich is bevonden gheweest, dat een Paus soude aflaet verleenen, den ghenen die nae de gratien eens

* Var. *Hier na.*

Digitized by Google

drincken soude : ten eynde, dat hy den goeden drinckebroeders daer mede soude doen ghedencken, hare gratien te segghen, om noch eenmael een goeden teughe te drincken. Het is dan wel waer, dat de ketters ghenoech bidden. Maer wat ist? Sy en bidden niet ghelijck alst behoort.

Want in den eersten willen sy beweeren, dat soo wanneer men yet bidt in den name Jesu Christi, dat men versekert is dat selve te verwerven (1). Ende derhalven segghen sy *, dat alle gheloovighe menschen van hare salicheyt ende van de vaderlijcke liefde ende goetgunsticheyt Gods, gantsch seker ende ongetwijffelt staen (2), midts Godt niet liegen en can, die het hen om Jesu Christi wille ghewisselijck heeft toegheseyt ende beloeft, ende dat selve met sijnen heylighen Gheest in hare herten verseghelt ende bevestight. Dit houdt de h. Roomsche Kercke voor een groote ketterije (3), leerende daer teghen, dat niemandt in dit teghenwoordighe leven en can ghewisselijck gheweten, of sijn ghebedt verhoort wordt, veel min oock, of hy in Godes ghenade oft onghenade staet, ten zy dat het hem door een sonderlinghe mirakel ende voordeel gheopenbaert zy. Daerom houdt sy voor een groote vermetenheyt ende opgheblasentheyt, te segghen (ghelijck als (4) Paulus segt) dat de heylige Gheest Godes in ons is, ende in ons bidt, ende dat wy sonder Godes Gheest niet en connen gebidden, midts dat niemandt weten en can, of hy den Geests Gods heeft oft niet : ende derhalven moet men altijdt in twijffel staen tusschen hope ende vreese, als een schip sonder roer ende compas, tusschen de golven ende baren der zee, ghelijck als Jacobus spreeckt (5).

* Var. Segghen dese lieve ketters.

(1) Jac. 1. 5. 6. 7. 8. — Mat. 7. 7. — Mat. 11. 24. — Mat. 14. 31. — Marc. 9. 23. — Joan. 16. 23.—(2) Psal. 27. 1 2. 3. 4. etc.—Rom. 8. 1. 16.—Rom. 4. 20. 8. 33. 34. 35. 38. 39.—Galat. 4. 6.—Eph. 1. 13. 14. — 1. Cor. 13. 15.—Augusti. op de 1. brief aen Tim. int 8. Sermoen, ende op den Galat. int 5. — (3) *Antoninus parte* 4. *tit.* 6. *ca.* 2. *ff.* 7. — Stanislaus Hosius int boeck van de ketterijen onser tijden. Ende int Concilie van Trenten ist alsoo besloten,9. 12. 13. ende cap. 13. 14. 15. 16. Sessione 6. — (4) Rom. 8. 27. — (5) Jacob. 1. 6.

Digitized by Google

Ten tweeden, so en willen de ketters tot niemant haren noodt clagen, dan tot Godt alleene, ende niemandt aenroepen dan hem alleene, als of hy alleene conde ghehelpen, of dat hy altijdt onledich ware, ende anders niet te doen en hadde, dan stedes te hooren wat sy hem segghen willen. Hier tegen ghebiedt de h. Kercke, dat men oock de Sancten ende Sanctinnen aenroepen sal, ende op haer vertrouwen, soo als hier vooren gesien is (1). Oock en willen sy gheenen middelaer noch voorsprake hebben tot Godt, anders dan Jesum Christum [synen Sone] alleene. Ende laten daer alle Sancten en Sanctinnen voorts ledich sitten, als onnutte cijffers [sonder hun eenich werck te gheven]. Even als of Christus alleene eene volcomen middelaer ware, ende dat de * lieve Sancten niet een goet woordt int vat en hadden.

Daer nae en willen sy niets bidden, of het en moet juyst in de Schrift voorgeschreven zijn, midts dat sy segghen, dat het ghebedt sonder geloove zonde is (2); ende het geloove en can sonder het woordt ende belofte Godes niet bestaen [niet meer dan een huys sonder grontslag ende fondament.] Daer uyt comt het, dat de arme zielkens int Vaghevyer blijven branden, by ghebreck dat men een Pater-noster oft een Ave-maria sparen wil : soo dat nu de wagenpadt (daer de zielkens uyt het Vaghevyer in den Hemel pleghen te varen) heel verwildert is, ende met doornen ende dijstelen alsoo overwassen, dat mender ** [nauwelijcks met houte klompen oft ten minsten met dobbele ende ghenagelde schoenen soude derven overgaen, ick swijge dat die arme meyskens die naeckt ende bloot zijn, souden het bervoets derven wagen].

Daerenboven willen sy anders niet bidden dan in hare moeders sprake, of in een sprake die sy selve wel verstaen, effen als of onse Godt geen latijn en verstonde, oft ymmers, dat sy

* VAR. Die. — ** VAR. De oudere text luidt : Datmender niet meer over gaen en mach.

(1) Int 4. cap. des 4. stucx. — (2) Rom. 14. 23. — Hebr. 11. 6. — Rom. 10. 17.

Digitized by Google

selve juyst behooren te verstaen het gene dat sy segghen. Sy blijven op Paulum staende, welcke verbiedt te bidden sonder verstandt (1). Maer sy en sien niet dat de heylighe Roomsche Kercke dat verandert heeft, bevelende dat men de Missen, Vesperen ende Vigilien, de Mettenen ende de Noenen, met alle den anderen bras int latijn soude singhen, ende lesen het effen ghelijck als Bartel de Souter las. Want dat is van meerder verdiensten, dan of men selve verstonde wat men seght : ghelijck als het de Cardinael Hosius, ende de eerweerdighe doctoor Gheckius fijn beweert hebben uyt der Schrift, daer gheschreven staet, dat Pilatus den titel ende opschrift, int hebreeusch, int griecsch, ende int latijn stellede. Ende is recht ende billick, dat de ghene die nae het exempel Pilati Christum cruycigen, Pilati sprake oft tale oock ghebruycken.

Wijder, willen dese ketters nemmermeer hare Paternosters ende Avemarien, op houte, beene oft steene clootkens ende ballekens, als op eenen kerfstock segghen. Zy dencken t'magh-schien *, dat onse Heere hare Paternosters selve tellen mach, ende opschrijven, effen juyst als of hy anders niet te doen en hadde. Sy en willen oock nemmermeer voor beelden of stomme Sancten knielen, om hare ghebedt hen in den schoot te leggen, ende meynen dat Godt over al tegenwoordich is (2), ende dat hare ghebedt in hare slaepcamer also crachtich is, als tot onse Liefvrouwe van Halle, of tot S. Jacobs van Compostellen in Spaengien; ende derhalven bespotten sy alle de h. bedevaerden ons lieve Moeders der h. Kercken. Als sy oock om den heylighen Gheest bidden, soo en weten sy niet dat sy een Avemaria moeten segghen, gelijck alle catholijcksche mannen in hare predicatien altijdt doen : midts dat Avemaria by hen soo veel te seggen is, als O Heere, geeft ons den heyligen Gheest. Ende dat het arghste van allen is, sy en willen niet bidden, noch door de verdiensten der Heyligen, noch door

* VAR. Misschien.

(1) 1. Corint. 14. doorgaens in het heele capittel. — (2) Mat. 6. 6.

Digitized by Google

de verdiensten der Heyligen, noch door de cracht des wijwaters, des h. Olysels, des gewijden broodts, der palmen, der Agnus Dei, der h. Reliquien, noch door de vyeringe der heylighe daghen die sy ghehouden hebben, noch door de verdiensten haerder vasten, noch door eenich ander dinck ter weerelt, dan alleenlijck door de cracht des eenighen offerhandes Jesu Christi, aen dat hout des cruyces sijnen Vader opgheoffert. Jae sy bespotten alle dusdanighe dinghen, ende scheldense voor enckele grouwelen ende afgoderijen. Summa summarum, sy en willen niet bidden, so als de h. Roomsche Kercke bidt. Ergo, soo en bidden sy niet ghelijck alst behoort, ende daerom moetmense daer voor houden, als of sy nemmermeer en baden.

Effen gelijck gaet het hen oock met vasten toe. Sy vasten op hare wijse, ende willen de ordonnantien der h. Roomscher Kercken niet onderhouden. Maer ghelijck als sy sonder seker ghetal ende sekere ceremonien bidden, alsoo vasten sy oock sonder kerfstock, ende sonder onderscheydt der dagen : soo dat het Godt niet wel onthouden en can, wanneer dat sy ghevast oft ghebeden hebben. Ende voorts als sy vasten, dan willen sy niet met allen eten, ende maken effen soo veel swaricheyts van visch te eten, als vleesch ende eyeren, het welcke is een groote ketterije, so hier boven gewesen is. Daerentegen nochtans willen sy met een crijghele cop beweeren, dat het gene dat in den mondt gaet, den mensche niet besmetten en can (1), ende dat den reynen alle spijse reyn zijn, die Godt geschapen heeft, om met dancksegginge te nutten ende te gebruycken. Daer nae en willen sy niet vasten ter eeren van de Sancten ende Sanctinnen, om hare vigilien devotelijck te onderhouden, ghelijck als onse lieve Moeder doet; jae alst alomme comt*, watheeft doch alle hare vasten te beduyden? Sy bekennen selve, dat sy in sich selven noch goet noch quaet en sijn, ende dat het rijcke Gods (2) in gheen spijse noch dranck en

* Var. Alst omme-komt.

(1) Mat. 15. 11. — Tit. 1. 15. — 1. Tim. 4. 3 ; 4. 5. — (2) Rom. 14. 17.

Digitized by Google

bestaet; jae sy beweeren, dat het eten of het drincken ons Gode niet aenghenaem en maeckt (1), ende dat wy gheen voordeel en hebben als wy eten, noch geen schade oft naedeel als wy niet en eten; ende dat alle hare vasten alleenlijck te dien eynde nut is, dat sy daer door bequamer worden om Godt te bidden, ende sich onder sijne gheweldighe handt verootmoedighen, in sonderheyt, soo wanneer sijnen toorne teghen het volck ontsteken is. Soo gebruycken sy het vasten, niet om sijns selfs wille, dan om des ghebedts wille, ende der verootmoedinghe. Ende voorts en weten sy gheen ander voordeel daer uyt te halen, uytgenomen by alsoo, dat yemandt uyt sijn eygen ende vrijen wille sich tot vasten begeeft, om sijn eygen vleesch ende sinnelijckheyt daer mede te leeren temmen, ende t'onderbrengen. Anders segghen sy, dat het rechte vasten, is sich van alle godloos wesen te onthouden *(2), ende ende een eeuwighe soberheyt ende maticheyt in alle sijne leven te gebruycken (3) : daer nochtans onse l. Moeder de h. Roomsche Kercke wel uytdruckelijck leert, dat het vasten is een verdienstelijc werck aen sich selven, waer mede men den Hemel, ende de ghenade Godes, ende dat eeuwige leven verdienen can, gelijck als hier vooren ghewesen is geweest (4). Dewijle nu dan de Ketters gheen werck hier van en maken. Jae veel eer schelden sy het voor een grouwel ende openbare Godslaster, soo blijckt daer uyt, dat sy het rechte vasten der h. Kercken haten ende verfoeyen.

Aengaende voorts de penitentie, afstervinge, ende bedwanck des vleesches, sy en hebben daer oock geen groote hooveerdije in. Want anders souden sy wel te biechten gaen, daer sy nu met de biechte gecken, ende met alle de penitentien die de biechtvader den bedroefde herten opleght. Voorts soo willen sy dat de Papen wijven trouwen, ende dat een yeghelijck sijne echte vrouwe hebben (5), ende elcke vrouwe haren echten

* Var. Te onderhouden.

(1) 1. Cor. 8. 8. — (2) Esai. 58. 6. — (3) Luc. 21, 34. — Rom. 13. 13. — (4) Folio 296. I. Bd. — (5) 1. Cor. 7. 2.

Digitized by Google

man, om hoererije te vermijden. Ende en willen den prochypapen, noch oock den Monicken, hare vrouwen niet leenen, ghelijck als de goede catholijcksche ghesellen (sonderlingh in Spaengien) doen, om de heylighe Clementische ghemeynschap (die wy hier boven (1) verhaelt hebben) te oeffenen. Sy en vraghen nae gheene Quatertempers, sy en houden noch vasten, noch vastelavondt, noch S. Martens, noch Dry Coningen avondt; sy en willen niet danssen, sy en willen niet meer drincken dan sy dorst hebben, ymmers die rechte Hugenoosen willen zijn; sy en doen niet als hare voorvaders; sy willen een nieuwe wet op hare eyghen handt hebben; sy en achten niet een verrotte mispel, dat men in een clooster vertrecke, ende dat men sijn broodt van d'een deure in d'andere gae bedelen; sy ghecken met de heylighe Monicxkovelen [ende met de Papenmutsen met vier tuyten,] sy en maken gheenen grooten heylighen dach, van begraven te wesen * in een vette Monicxcappe; sy en houden de coorde, daer de Minnebroeders mede ghegordt zijn, in geender weerden; jae sy seggen, dat sy den Minnebroeders beter aen den crop soude passen, dan aen de lendenen; sy en souden niet een boon geven voor het hayren cleedt der Cluysenaers ende Heremijten; sy en willen niet gecapittelt worden, ende het *Miserere* ontfanghen, tot aen *vitulos* toe; sy en willen haer selven niet geesselen, so als de Spaengiaerts te Bruessel doen, ende de ghilden der ghenen die men *Flagellantes* noemt; sy en houden niet met allen van de bedevaerden, ende en willen nemmermeer bervoets ende bloots hoofts in de processien gaen, achter het h. Sacrament van Mirakelen, met een tortse in de handt; sy en achten alle de feestdagen ende ledige dagen niet een zier, ende als de h. catholijcksche mannen in de tavernen sitten en drincken ende clincken **, ende de feestdaghen devotelijck onderhouden, soo sitten dese in hare winckelen ende wercken, of sy gaen de predicatien hooren, oft erghens wandelen: soo datmen t'Hant-

* Var. Te worden. — ** Var. Sitten drincken en klincken.
(1) Int 307. bladt. I. Bd.

Digitized by Google

werpen (doe men opentlijck predickte) wel gewaer is geworden aen de accijsen ende imposten, dat de heylige dagen niet onderhouden en werden : waer van sich ooc de amptliedens grootelijcx beclagen, dat sy niet veel gelts meer en beurden van de breucken, der genen die in dronckenschap malcanderen geslagen oft vermoordt hadden, midts dat de ketters de ledige dagen niet en vyerden, op de oude wijse der Roomscher Kercken. In somma, sy en willen niet met allen doen tot afstervinge haers vleesches, anders dan dat de Apostelen bevolen hebben te doen, of selve gedaen : effen juyst als of sy oock Apostelen waren. Soo dat men bescheydelick sien can, dat sy alle de abstinentien, afstervinghen ende penitentien der heyligher Kercken niet een olykoeck weerdt en achten.

Ende daerom en connen sy oock den Hemel niet verdienen, ick swijghe dat sy andere liedens souden deelachtich maken van hare verdiensten, so als onse catholijcksche Monicken ende Papen, ende in sonderheyt de Minnebroeders doen : die soo magher zijn, als of sy seven jaren achter de keucken* sieck gheleghen hadden, die alsulcke penitentie doen, dat men uyt hare leepende ooghen sien mach, dat sy niet soo veel wijns gedroncken hebben als sy wel mochten. Sy hanghen het hooft op de schouderen, sy draeyen de necke als een biese (1), sy hebben altijdt hare ghetijden-boeck in de handen, sy quellen hare eygen vleesch (2), sy rumpelen dat voorhooft als een bock, sy maken die ooghen alsoo duyster als eenen huyben, sy siender uyt, als of sy de lepelsucht hadden, sy waken by nachte, om by daghe te slapen, sy verlaten hare eyghen goet, om op andere liedens sweet te leven, sy en arbeyden niet, om des te dieper te moghen contempleren, sy beloven reynicheyt, ende en willen gheene eygene vrouwen hebben, om anderen liedens vrouwen ende dochteren des te vrijer te biechten, ende beter te troosten, sy beloven ghehoorsaemheyt aen haren gardiaen, om van alle ghehoorsaemheyt der overheyt vry ende ontsla-

* Var. In de keucken.

(1) Esai. 58. 5. — (2) Esai. 59. 5.

Digitized by Google

ghen te wesen; sy beloven armoede, om hare cloosters rijck te maken; sy gaen als pelgrims van d'eene plaetse op d'andere, om haren aessack met stucken broodts ende ghebraden vleesch te vullen ; sy besoecken de krancken, om haer S. Franciscus cappe aen te doen trecken; sy besoecken den stervenden, om hare testamenten te helpen maken; sy dragen een hayren cleedt ende eenen graeuwen rock, om te toonen dat sy de wilde dieren ende den wolven in penitentie gelijck zijn ; sy draghen een sots-capruyn, om te kennen te gheven, dat de weerelt vol ghecken is. In corten, men can aen hare neus lichtelijck sien, dat sy de afstervinghe des vleesches soo lief hebben, als een hondt den cluppel doet.

Maer wat sal ick van de h. Prelaten ende Bisschoppen connen segghen, die doch alle hare penitentie ende afstervinge in hare cleederen, ende in alle haer ghelaet van buyten uytwijsen? Draghen sy niet een mijter op 't hooft, met twee hoornen, om te segghen, dat sy beyde de Testamenten al evenwel van buyten weten, ende zijn altijdt bereydt, om teghen de ketters met hoornen te stooten? Oft oock om te toonen, dat sy met een doorne croone gecroont zijn, so wel als onse Heere was? Ende dickmael dragen syse sneeuwit, om hare witte ende onbevleckte reynicheyt daer in te doen blijcken. Draghen sy niet een paer handtschoenen, om te toonen dat hare slincke hant niet en weet te seggen, wat hare rechte doet? Ende voorts hare gouden rinck, wat heeft die anders te beduyden, dan dat sy rondt zijn ende ongeveynst? Hare staf, dat sy hardt ende strack zijn tegen de ketters? Ende hare snutteldoeck, diealtijt veerdich ende gereet is, dat sy altijt* gereedt zijn alle [de] aerdtsche vuylicheyt te verlaten ende volcomentlick af te sterven? Daer nae, alle Priesteren te gelijck, dragen sy niet een cruyne op 't hooft, om te toonen, dat gelijc als een ronde cruyne gheene hoecken heeft, alsoo en hebben sy gheene vuylicheyt, die sy ontbeeren connen?

* Var. Dat sy alle.

Digitized by Google

Maer soude ick alle dese dingen alsoo van stuck tot stuck willen verhalen, het soude voorwaer een rechte Babylon, dat is een confusie ende verwerringhe, wesen. Daeromme is het ghenoech, dat wy hier uyt connen afnemen, wat voor een groote afstervinghe des vleesches datter in de huyt der h. ondersaten der Roomscher Kercken steeckt, die men van buyten aen de uytwendighe cleederen so merckelijck sien mach : ick late een yeder bedencken, wat het dan van het inwendich is, het welcke is also gheestelijck, als of het met seven gheesten beseten ware. Daerenteghen dese nieuwe predicanten en hebben noch stock, noch staf, noch mijter, noch rinck, noch cruyne, noch croone, waer mede sy hare afstervinghe te kennen mogen geven. Jae sy gaen gecleedt als ander slechte liedens, ende seggen dat de penitentie ende afstervinge niet en is gelegen in alsulcke uytwendige ceremonien (1), maer in de bekeeringe des gemoedts tot Godt, ende in een rechte inwendich ghevoelen sijner ellende, in eene ware inbeeldinge des goddelijcken toorens over de zonde, ende in een vaste vertrouwen op sijne ghenade ende barmherticheyt door Christum Jesum; ende dat de lichamelijcke oeffeninghe weynich nut is, maer dat de godtsalicheyt in alle dinghen nut ende vorderlijck is (2). Waer in sy ghenoech te kennen geven, dat sy van der h. Kercken afstervinghe niet met allen en weten, ende versmaden de devote oorbiechte, de contritie, absolutie ende satisfactie, ende andere dierghelijcke dingen. Ende hebben den eersten dach van de vasten alsoo lief als den laetsten. Siet, daerom ist dan, dat meester Gentianus seer wel ende aerdichlijck in dit artijckel besloten heeft, dat sy haten ende gantschelijck wech nemen, het vasten, het bidden, ende alle abstinentien ende afstervinghen des vleesches.

(1) Joel. 2. 13. — Jer. 4. 1. 2. 4. — (2) 1. Tim. 9. 8.

Digitized by Google

DAT III. CAPITTEL.

Hoe men verstaen sal, dat wy niet en connen ghenoech doen voor de minste zonde, ende hier wordt besloten dat der ketters penitentie Gode niet aenghenaem en is.

Maer aengaende dat hy hier bekent staet, dat wy nemmermeer en souden connen ghenoech doen voor de minste zonde van de weerelt, dat soude moghen schijnen een groote ketterije te wesen. Want ware dat alsoo, de ketters souden groot recht hebben, dat sy onse voldoeninge voor onnut ende vruchteloos houden. Ende daerom willen sy segghen, soo als hier vooren ghesien is (1), dat wy alle het vertrouwen van onse voldoeninghe * moeten aflegghen ende onder de voeten treden, ende enckelijck vertrouwen op de** milde, loutere ende onverdiende ghenade Gods, welcke ons van onsent weghen, om niet gheschoncken wordt (2), maer van weghen sijner rechtveerdicheyt, wordt sy ons om eene seer duyre prijs (3), namelijck des bloedts Jesu Christi des onbevleckten Lams, gegheven; welcke, soo als *** Esaias seght (4), heeft onse kranckheden ghedraghen, ende onse smerten gheladen, etc.; welcke is om onser misdaedt wille verwondt, ende om onser zonden wille verslaghen

* Var. Van voldoeninghe. — ** Var. Op onse. — *** Var. Welcke als.

(1) Int 7. cap. des 4 stucx. — (2) Rom. 3. 21. 24. 23. 4. 6. 16. 5. 1. 9. 10. 19.—Gal. 2. 16, 3. 13. — Ephe. 2. 8. 9. — 2 Tim. 1. 9. — (3) 1. Pet. 1. 19. — (4) Esai. 53. 5.

Digitized by Google

worden, ende op hem is de straffe geleyt, door de welcke wy vrede hebben. Ende hier uyt besluyten sy met Paulo, dat wy in Christo alle volcomentheyt hebben (1), ende dat hy is onse volle salicheyt, gherechticheyt ende verlossinghe (2); ende met Petro, dat in gheenen anderen ter weerelt salicheyt te soecken is (3), midts datter gheen andere naem den menschen ghegheven is, daer in sy connen salich worden : so dat alle onse roem, het zy op onse goede wercken, verdiensten oft voldoeninghen, te niete is ende buyten gesloten (4), dewijle het voor Gods aenschijn niet ghelden en mach, ende dat gheen vleesch voor hem gherechtveerdicht can worden uyt de wercken der wet (5), ende dat alle onse gherechticheden en zijn anders niet * dan een bevleckt laken (6). Maer dit is al ketterije, so als hier boven genoechsaem bewesen is (7); ende die sulcx leeren, worden als ketters ghehanghen ende ghebrandt. Want anders, soo als gesegt is, waer soude de voldoeninge ende satisfactie blijven, welcke nae de leere der h. Kercken (8), de voorleden zonden gheneest door verghevinghe, ende behoedt voor de toecomstighe door mijdinghe? Waer souden alle onse goede wercken blijven (9), daer mede wy dry dingen connen verdienen, namelijck het eeuwige leven, de toeneminge ende vermeerderinge der ghenade, ende de quijtscheldinghe der straffe? Waer souden de verdiensten der Heylighen blijven, door de welcke de h. Kercke Godt bidt (10), dat hy haer alle zonden vergeven wil, namelijck door der Heylighen, der welcken reliquien ende ghebeenten op den altaer liggen daer de Misse ghesongen wordt? Soo dat sy menichmael bidt door

* Var. Niet anders en zijn.

(1) Coloss. 2. 3. 4. 5. 10. — (2) 1. Cor. 1. 30. — (3) Act. 4. 12. — (4) Rom. 3. 17.— 1. Cor. 1. 29.—(5) Psa. 143. 2.—Job, 9. 3.—Rom. int 3. ende 4. cap. ende Gal. int 2. doorgaens. — (6) Esai. 64. 6. — (7) Int 2. stuc, int cap. van de voldoeninghe. — (8) Dit zijn de eygen woorden Antonini, op de Sententien. par. 3. tit. 14. cap. 20. —(9) Dit zijn de eyghene woorden Bernardini Roseti, in sermone 20. — (10) Dit is een gebet, dat de Papen in de Misse doen, stracxna den Confiteor. Ende hier mede stemmen over een Petrus Lombardus int 4. boeck der Sententien, Dist. 45. Item Bonaventura op de selve dist. int 2. artijckel, ende alle andere catholijcke schryvers.

Digitized by Google

de verdiensten der h. ezelen, peerden ende honden, der welcker gebeenten op de altaren voor grooten heylichdom meestendeel ligghen. Waer souden voorts blijven alle onse overtollighe goede wercken, ghenaemt *opera supererogationis*, waer mede wy niet alleen voor ons selven en betalen, maer oock voor andere, ende insonderheyt voor de zielkens int Vaghevyer? Ja waer soude het Vagevyer selve blijven, soo daer gheene voldoeninge en ware? Waer souden de aflaten ende aflaet-brieven, ende alle de bullen * des h. Paus van Romen vervaren? Voorwaer, sy en souden nerghens toe meer connen ghedienen, dan om in een raedtcamer te brenghen, ende met Portugaels wasch te beseghelen, soo het warachtich ware het gene dat Meester Gentianus hier schrijft, als dat wy voor de minste zonde niet en souden connen voldoen. Het ware voorwaer een jammerlijck werck, daerom soo moet men hem hier te deghe verstaen. Want hy heeft also bedeckteliјck willen spreken, om de ketters daer mede int veldt te locken. Want anders en is dit sijne meyninghe niet. Maer hy verstaet slechts, dat wy niet en souden connen voldoen, *nisi concurrente gratia*, dat is te segghen, *ten ware dat de ghenade mede liep*, om (soo boven ghesegt is) onse verdiensten somwijlen wat over de wegh te helpen. Want wy hebben merckelijck besloten, dat wy tusschen Godt ende ons moeten een parceel maken. Hy gheeft ons de ghenade, als wy ghedoopt werden; maer daer nae moeten wy ons selven voorts op de beenen helpen, ende door onse goede wercken Godt aen ons verbinden, so dat hy schuldich zy ons sijnen Hemel te gheven, in sonderheyt, soo wy met de middelwerckinghe der h. Kercken, namelijck door de cracht der Missen, des wywaters, der keerssen, etc. ende met de bullen des Paus gheholpen worden : want daer mede sal onse kranckheyt beteren, als het coren in den haghel, als de visch op 't sandt, ende als het suere scherbier op den tap. Ende soo wy noch daerenboven een Monicx

* Var. Alle bullen.

Digitized by Google

cappe aentrecken, ende alsoo in den staet der volmaecktheyt, nae S. Franciscus, S. Dominicus reghel willen leven, ende alsoo meer doen dan ons Godt bevolen heeft, soo zijn wy alle onse vrienden te rijck, ende moghen uyt onsen spaerpot mede deylen, den ghenen die ons beste te passe comt, soo als onse l. Moeder de h. Roomsche Kercke fijn besloten heeft (1). Daerom sal men hier Meester Gentianus op dese wijse verstaen, dewijle hy doch seer meesterlijck besluyt, segghende dat men daer op niet vertrouwen mach, als dat Christus voor ons voldaen soude hebben. Want al ist dat Paulus over al anders leert, ende wilt ganschelijck, dat wy alle onse vertrouwen (sonder eenighe wanckelmoedicheyt oft twijffelinghe) op Christum ende op sijne voldoeninghe ende verdiensten sullen stellen (2), nochtans dat en mach nae de letter niet verstaen worden, soo als het de ketters verstaen, maer nae de gist, dat is te segghen, nae de glose des geestelijcken Conciliums van Trenten, ghelijck als wy hier boven ghenoechsaem hebben bewesen. Ende daerom is oock waer, het ghene dat Gentianus hier uyt afneemt, als dat Godt der ketters bekeeringhe ende berou niet aen en neemt, dewijle het niet en gheschiet soo alst behoort. Ende het en is niet wel moghelijck (soo als hy seght) Gode eenen vlassen baerdt te maken. Want dat en mach niemandt doen, dan onse l. Moeder de h. Roomsche Kercke, die vier witte voeten heeft, ende en can niet missen. Daerom heeft sy (tot een teecken dat sy Gode eenen vlassen baert maken wil) voor een heylich ghebruyck, dat sy haren Godt in de kercken afmaelt met een grauwe baert als vlas, ende dat men in de ommeganghen, als men het *Corpus Domini* met pijpen ende trommelen omme voert, oock eenen Godt uytmaeckt met een vlassen baerdt, ende hem alsoo als tot een camerspel, triumphantelijck omme draeght. Ende hoewel Gentianus segt,

(1) Van de overtollige wercken, siet Petrum de Asoto, in het boeck, ghenaemt *Assertio Catholicæ fidei*, daer hy spreeckt van de wet. Ende Eckium in sijn hantboecxken. — (2) Alle de brieven Pauli zijn vol van dese leeringhe, ende de texten zijn hier boven aengewesen gheweest.

Digitized by Google

dat Godt sich niet en laet bespotten , soo wordt nochtans dat verstaen van den levendighen Godt die in den Hemel is, ende niet van den Godt die onse lieve Moeder in een Sacrament-huysken ghevanghen houdt, teghen dat het kermisse is. Want dat is * een gheduldich Godt, ende hy en wordt nemmermeer toornich, maer is altijt even wel te vreden ende in een wesen : by dien slechts, dat men hem van de muysen, motten ende wormen, sijne dootvyanden, wel bewaert.

Digitized by Google

Digitized by Google

NU VOLGT DE VERCLARINGE

OP HET SESTE ENDE LAETSTE STUCK DES SENDTBRIEFS GENTIANI HERVET

Meldende van de ongeleertheyt ende quade leven der Hughenooscher Predicanten, ende van de Heylicheyt des Paus ende der Papen.

DAT EERSTE CAPITTEL.

Sprekende van de walginghe Gentiani Hervet, ende wat men doen moet, als een Paep soo seer walghet, dat hy het Sacrament uyt sijne maghe worpt, nae dat hy Misse ghedaen heeft.

In het seste ende laetste stuck seght Meester Gentianus, dat hem de walghe seer steeckt, als hy vermerckt de qualiteyt, dat is te segghen, het wesen ende leven der nieuwer Hughenoosche predicanten. Het en ware seker niet goet, dat hy dat veel aenmerckte, nae dat hy Misse ghesonghen heeft. Want anders hy mochte ons een quaet spel maken, ende de h. Kercke ghenoech te doen gheven. Hy mochte wel soo seer walghen, dat hy een kalf soude legghen, ende dan soude de

Digitized by Google

lieve Godt uyt de maghe moeten ruymen. Ware het dan niet wel ghewalgt? 't Is wel waer, dat de h. Roomsche Kercke daer in voorsien heeft, als dat de ghene die het kalf ghelegt heeft, het selve sal moeten wederomme opslorpen, sonder sout. Nochtans, daer mochte groote swaricheyt uyt volghen. Want dat kalf soude hem noch walghelijcker maken, dan hy te vooren was. *Soo dat de lieve Godt in sijne maghe niet langher en soude willen huys houden, ende dan soude men hem moeten verbranden, ende de heylighe asschen onder een altaer voor een reliquie wech steken.* Dit ware ghewisselijck seer schandaleus ende ergherlijck voor onse lieve Moeder de heylige Kercke, dat sy met haren Godt also soude moeten omme springhen, als sy met de ketters ende Hughenoosen doet.

't Is wel waer, dat doe eenmael de Doctoren te Parijs vergadert waren, ende met desen handel grootelijcx becommert, soo wasser een van de oudste die dit seer licht henen sloech, segghende : *Dewijle hy sich wel heeft laten cruycen van den Joden, waerom en soude hy sich niet wel van ons laten branden? Ende daer op werde de conclusie ende het slot gemaeckt, dat noch heden te dage in de cantelen der Missen, in alle misboecken gheschreven staet, als dat men hem, t'samen met het geleyde kalf, sonder ghenade verbranden sal, ende heylige asschen daer van maken, om de goede devote liedens op den eersten dach van de vasten, oft op den Aschdach, daer mede een cruys op het voorhooft te drucken* (1).

Doch soude het op dese tijden gheensins gheraden wesen, dat men hem soude branden, midts dat hem de ketters van alle canten also overvallen : dat soo hy nu speurde, dat de catholijcksche lieden hem oock wilden branden, hy mochte de moedt heel ende al tot in de hielen laten sincken, ende het soude verloren spel met ons wesen. Daerom wil ick meester

(1) Dit staet int Misboec, in *Canteli. Misse* : ende is alsoo verordent int Concilie van Orliens, int 2. cap.

Digitized by Google

Gentianum vriendelijck ghebeden hebben, dat hy doch alsoo seer niet walghen en wil, ymmers nae dat hy Misse ghedaen heeft, oft ymmers, heeft hy de maghe soo edel, dat sy gheene vuylicheyt verdragen en can, soo behoorde hy ten minsten sich te wachten van de Hughenoosche predicanten veel aen te sien, dewijle sy hem soo walghelijck maken.

Digitized by Google

DAT II. CAPITTEL.

Van de gheleertheyt ende heylicheyt der Papen ende Monicken.

Maer laet ons doch hooren, waer over dat hy so-seer walght. Hy segt ten eersten, dat sy de ongheleerste zijn die men op der aerden vinden can, ende daer nae, dat sy ooc van een boose leven zijn. Maer eer hy daer toe comt, soo protesteert hy voor allen, dat ooc in sommighe Papen ende Monicken, ende andere gheestelijcke persoonen, eene uyterste ende beestelijcke onwetenheyt steeckt, jae oock, dat sommige een seer quaet leven leyden. Het welcke hy seer wijsselijck ende voorsichtelijc doet, op dat men dies te beter gheloove, dat hy de Reformatie so wel begeert als een ander. Soo men daer uyt lichtelijck afnemen can (gelijck als hy selve getuygt) dat hy het seste artijckel des Conciliums van Calcedonien heeft uytgeleght, ende in druck laten uyt gaen. Is dat niet een groote sake, ende een onghetwijffelt teecken, dat hy de Reformatie van herten meynt? Hy heeft voorwaer daer mede wel een vette prove, oft een Bisschops mijter verdient. Doch aengaende het eerste punct, ick en achte niet, datter soo onwetende Papen zijn, die hare Missen ende hare ghetijden niet en connen lesen. Ende soo sy dat connen, wat noodt hebben sy dan? Daerom heeft meester Gentianus onrecht, dat hyse voor onwetende ende on-

Digitized by Google

gheleerde scheldet : hoewel dat ick vermoede, dat hy dit ghedaen heeft, om te bewijsen dat hy van de conste is, die men noemt *Rhetorica*, oft de conste van welsprekentheyt. Want daer wordt gheleert, dat soo men een ander hooghelijck straffen wil, men can het niet bequamer te weghe brenghen, dan als men sijn ghebreck grooter maeckt, by vergelijckinge oft tegenstellinge van een ander, die oock met het selfde besmet is. Want aengaende de Monicken, ten is gheen wonder dat sy ongheleert zijn, aenghesien dat hare professie sulcx mede brengt. Ende hoe ongeleerder dat sy zijn, hoe liever ende willecomer dat sy in de cloosteren zijn. Want de ghene die seer gheleert zijn, die hebben gemeynlijck te veel snaps, ende daeromme worden sy oock gecapittelt; ende soo sy haer niet en beteren, soo worptmense in een gat, ende men sluytse erghens tusschen twee mueren in een kelder *, ende men laetse aldaer soo lange leven als sy connen. Gelijck als men over een jaer heeft mogen sien tot Antwerpen, tot Ghent, ende tot meer andere plaetsen, die daer sommighe acht oft thien, sommighe twintich ende dertich jaren lanck gelegen hadden. Daerom [soo] en ist gheen wonder, dat de Monicken ongheleert zijn : soo dat van hare ongeleertheyt een gemeyn spreeckwoort int latijn ghebruyckt wordt : *Monacho indoctior,* dat is te segghen : *Een groot ezel oft buffel, die ongheleerder is dan een Monick.* [Ja in Italien is een sonderlinghe ordre van Monicken, die anders niet en hieten, dan de onwetende, ofte de ongeleerde : makende daerom hare principale ende voornemelijckste professie van niet te weten dan eten ende drincken ende doen 't gene dat de werelt doet]. Jae sy hebben oock een bysonder latijn ** op haer eyghen handt, dat de gheleerde selve niet en connen verstaen, ende wordt ghenoemt Monicks-latijn, oft keucken latijn. Maer aengaende de Papen, sy en behoeven gheene

* Var. Ende soo sy haer niet en beteren, so seytmense *in pace*, dat is op der Monicken sprake te seggen, datmense in een gat werpt ergens tusschen twee mueren in een kelder, enz. — ** Var. Oock hebben de Monicken in 't gemeen een bysonder latijn, enz.

Digitized by Google

groote gheleertheyt : want soo sy slechts de vijf secrete woorden van de Misse connen uytsammelen, sonder Priscianum oft Despauterium (1) voor sijne kinnebacken * te slaen (dat is te seggen, sonder Monicks-latijn daer onder te vermenghen) soo is de sake al claer. Sy zijn veel gheleerder dan de Enghelen in den Hemel : want sy connen Godt maken, d'welck de Enghelen niet en connen ghedoen. Doch, soo sy daerenboven een weynich van dat alderdunste latijnken daer by weten te backen, soo is hare seughe vet : sy moghen vry de nabueren op de beulinghen nooden, ende met de groote pollepel opscheppen. Want sy en moghen niet alleene prochianen, maer oock Bisschoppen, Prelaten, Cardinalen, jae Pausen selve worden. Ende wat can haer hertken meer ghewenschen? Want aengaende hare leven, men moet altijdt het beste daer van vermoeden, soo als in de Decreten bevolen is, ende niet dencken dat de ghene die Godt daghelijcx handelen, souden yet willen doen, dat niet wel en clinckte.

Daeromme so een Paep een meysken cust, oft na hare borsten tast, men sal dencken dat hyse biechten wil, oft absolutie van hare zonden gheven. Ende soose yemandt opentlijck in de daedt bevindt, die moetse met sijn eyghen mantel overdecken, op dat hyse niet beschaemt en make (2). Want sy zijn doch van natueren seer schamel, ende schieten hare verwe als een tennen schotel : anders en machse doch niemandt straffen noch richten, soo als boven gewesen is, met de uytghedruckte woorden der Sodomiten, die van Loth niet en wilden ghestraft worden; jae al waren sy de alderargste netteboeven die op de aerde gaen connen : want sy zijn doch, cruydeken en roert my niet.

* Var. Kinnebacken.

(1) Priscianus ende Despauterius zijn liedens gheweest, die de latijnsche grammaticam, oft de regelen der latijnscher sprake gheschreven hebben : ende daerom segt men, dat de ghene die quaet latijn spreken, Priscianum oft Despauterium op de kinnebacken slaen. — (2) Dit wordt opentlijck bevolen in de Decreten cap. *in scriptis. dist.* 96. ende doorgaens over den gantschen titel.

Digitized by Google

DAT III. CAPITTEL.

Of de gheestelijcke persoonen oock met boeverije omme gaen? Ende hier wordt verhaelt de edele ende hooghe stamme der gheestelijckheyt, ende aller harer voorvaderen afcomste, op tweeendertich quartieren ghebracht, ende elck met sijne wapenen, banieren, schildt-knapen, ende vrome ridderlijcke daden verciert.

Maer hier op mochte nu een devoot ende catholijcx herte dencken, oft dan oock wel moghelijck ware, dat die hooghweerdighe gheestelijcke liedens, der welcker daghelijcksche neeringhe is Godt te maken, ende zijn van den alderheylichsten Vader de Paus van Romen gheschapen ende heraf gecomen, souden met eenige boeverije, schalckheyt oft boose daedt ommegaen? O dat zy verre van ons, dat sulcx ons op 't herte soude comen. Want hoe ware dat moghelijck? Daer sy alle ghelijck van alsoo edelen ende hooghberoemden stamme zijn uytgesproten, ende van alsoo vrome, deuchdelijcke ende h. voorvaderen afghecomen (in welcker voetstappen sy even vlijtich wandelen), dat een mensche het herte breken moet, die het hoort verhalen. Maer op dat men niet en meyne dat het joc zy, soo wil ick op het aldercorste ende alderduydelijckste hare edele ende lieflijcke afcomste eenen yederen voor ooghen stellen, op dat men de voghelen uyt den nest mach

Digitized by Google

leeren kennen, ende richten van de veulens, nae dat de moeder is.

Ende op dat alle dinck wel degelijck toegae, soo sal ick nae de wijse ende oude hercomen van die edele Dom-canonicken tot Ceulen ende tot Luydick, hare stamme op XXXII quartieren brenghen : namelijck acht van des vaders vader, ende acht van des vaders moeder; item acht van des moeders vader, ende acht van des moeders moeder. Want die dese quartieren met hare behoorlijcke wapenen ende banieren wijsen can, daer op en valt ontwijffelijck niet te seggen, of hy en mach niet alleen Dom-canonick worden, maer oock alle privilegien des adels vry ghenieten, ende sich van de beste ende oudtste stammen houden, gelijck als een yegelijck die daer van verstandt heeft, my gheerne sal toestaen. Daerom, soo ick sulcx van het oude hercomen der h. voorvaderen der gheestelijckheyt can bewijsen, soo is de sake claer, ende sy moeten vroom wesen, spijt haer kinnebacken. Want het bloedt en can niet lieghen, ende een gans en can gheen wlen ey leggen. Dat moet zijn waer ende ghewis, oft anders mossel en ware gheen visch.

Aengaende dan de eerste acht quartieren, die bestaen enckelijck van edele seer vermaerde ende hooghberoemde ketters, openbare godslasteraers, ende vrije spotvogels, die met alle religien ende Godsdienst haren spot ghedreven hebben. Want voor den eersten hebben sy den h. Vader ende Paus Liberium, daer sy hare stamme opbrenghen : welcke nae dat hy eerstmael de waerheyt hadde vromelijck voorgestaen, ende om der selver verbannen gheweest van den Keyser Constantio (1), werde naderhandt afvallich, ende om den Keyser te behagen, keerde sijnen rock om, ende begaf sich met den Arrianen (die de eeuwighe godtheyt Christi waren versakende); ende zijnde dieshalven ghebannen, werde door het voorbidden der edele r. vrouwen, die oock van Arrii gesintheyt waren, van

(1) Siet van desen Paus Liberio, Athanasium in den Sendbrief aen de gene die een eensaem leven voeren ; item, de historien van Platina, van Joanne Majero, ende de historie Tripartita, ende Abbas Vispergensis.

Digitized by Google

sijne ballinckschap wederomme t'huys gheroepen, ende van nieus aen op sijnen stoel gheholpen, daer hy te vooren uyt verdreven was gheweest, soo datter een sware twist ende scheuringhe ontstonde tusschen hem ende den Paus Felix, die sijne plaetse beslaghen hadde : welcke Felix Jeronymus ende Eusebius oock ghetuyghen een ketter gheweest te zijn (1), ende om dieshalven den Roomschen Stoel vercregen te hebben : hoewel dat andere histori-schrijvers hier teghen zijn.

Daer nae rekenen sy hare gheslachte op Anastasium de tweede, die in de tijden des Keysers Anastasii, ontrent het jaer onses Heeren vijf hondert, oock van der waerheyt afvallich werde, ende den Nestorianen toe ghedaen, die Christi menschwerdinge verloochenden (2). Jae hy socht alle middelen om den ketter Acatium van sijne ballincschap t'huys te roepen, ende hadde oock vrije ghemeynschap met den ketter Photino, soo dat hy van de rechtgheloovighe Bisschoppen werde verlaten, ende ten laetsten van Gods handt gheslaghen zijnde, met een camerganck alle sijne inghewanden uytstortede, ende sterf effen ghelijck als Arrius te vooren ghedaen hadde.

Ten derden beroemen sy sich op Bonifacium de achtste, die in de tijden der Keyseren Adolphi ende Alberti geregneert heeft; ende is van hem een spreeckwoordt in dien tijden gheweest : *Intravit ut vulpes, regnavit ut leo, mortuus est ut canis;* dat is te segghen : *Hy is als een vosken ingheslopen, hy heeft gheregneert als een leeuw, ende is ghestorven als een hondt* (3).

Want doe Celestinus de vijfde, een goet slecht gheselle, den pauselijcken Stoel in hadde, ende van de Cardinalen om sijner vromicheyt wille (ende in sonderheyt om dat hy gheboden hadde, dat sy op gheene muylen noch peerden, maer op ezels souden rijden) seer ghehatet werde, dese schalcke vos maeckte

(1) Joannes de Meyer int boeck der Concilien. — (2) Siet hier van Platinam, ende Fascicul. temporum, ende de Decreten, cap. *Anastasius*, *dist.* 19. met de glose daer op, ende Nauclerum. — (3) Leest hier van Nauclerum, Cornelium Abbatem, Joannen Majerum, Volateranum in sijn 22. boeck. Platinam, Chronicon Carionis, Baleum, ende ander historischryvers.

Digitized by Google

een man uyt, die sich veynsde een Enghel Gods te wesen, ende sprekende door een gote die in een muer doorgheboort was, vermaende Celestinum by nachte, als in een visioen, dat hy sijn ampt soude aflegghen, als wesende onbequaem tot de bedieninghe desselfs, ende eenen anderen die bequamer ware, sijne plaetse overgeven : so dat dese Bonifacius met alsulcke behendicheyt Paus werde, spottede met Godt ende met sijne eyghene religie. Ende terstont daer nae*, vreesende dat Celestinus sich noch mochte voor den rechten Paus uytgheven, wierp hem in een gevanckenisse, ende liet hem aldaer jammerlijck sterven. Voorts noch, beneven veel wreede ende ongoddelijcke stucken die hy bedreef, als dat hy twee Cardinalen van 't geslachte der Colomnesen, niet alleen van haer Cardinaels ampt, maer oock van hare eyghene erfgoederen, met enckel geweldt beroofde, om dat sy geseyt hadden, dat hy geen rechte Paus en was; item dat hy Sara Colomna met alle de Colomnesen in den vloeck ende ban stelde, dat hy den Keyser Albertum weygherde te croonen, ende nemende selve de croone op het hooft, ende het mes aen de zijde, sprack : Ick ben selve de Keyser; doch daer nae croonde hem den Coninc van Vranckrijck te spijte, welcken Coninck van Vranckrijck, genaemt Philippum, hy oock excommuniceerde, ende uyt sijn Coninckrijck wese (het selve den Keyser Alberto toecomende) om dat hy den Paus tot sijnen leenheere weygherde bekent te staen; noch daerenboven als tot een rechte waerteecken sijner godtsalicheyt, ende om een yeder te kennen te gheven, dat hy met sijne eyghene religie schertzede, soo begaf het sich, dat hy eenmael in de stadt van Genes, den Ertzdiaken, ghenaemt Prochetum, op den eersten dach van de vasten (den Aschdach ghenoemt) onder handen hadde; ende in stede dat hy hem soude het teecken des Cruyces op het voorhooft met gewijede asschen, na de gewoonlijcke wijse der Roomscher Kercken, drucken ende segghen : ***Memento homo, quia cinis***

* Var. Ende daer na.

Digitized by Google

es, et in cinerem reverteris : dat is, *ghedenckt, o mensche, dat du assche bist, ende salt tot asschen wederkeeren*; so nam hy een handt vol asschen, ende wierp het den goeden man in de ooghen, ende seyde met grooter verstoortheyt : *Memento homo, quia Gibellinus es, et cum Gibellinis in cinerem reverteris :* dat is te segghen* : *ghedenckt, o mensche, dat du een Gibellijn bist, (want men noemde Gibellinen, die des Keysers partije hielden) ende salt met den Gibellinen tot pulver vernielt worden* (1); ende met eenen beroofde hy hem van sijn beneficie. Maer wat wil ick veel segghen? Het blijckt openbaerlijck, dat hy een goede plaetse onder dese eerste quartieren verdient heeft, dewijle hy te Parijs in een openbaer Concilie, van dry voornemelijcke stucken beschuldicht ende overtuygt is geweest (2), als namelijck, van moordt, van ketterije, ende van simonije oft proven coopmanschap, ende derhalven van sijnen Pausdom afghewesen. Ende niet lange daer nae, is hy in de stadt van Anagnia, aldaer hy was residerende, ghevanckelijck ghenomen gheweest, ende tot Romen op Engels-borcht gevoert, aldaer hy uyt enckel spijt ende grimmighe toornicheyt, heel rasende ende sinneloos geworden is, soo dat hy sijne eyghene handen gheknaecht ende opghegheten heeft, ende is alsoo jammerlijck ghestorven als een hont (3); hoewel dat het schijnt dat de Duyvels grooten rou over hem voerden : want dien heelen dach hoorde men op Engels-borcht groote grouwelijcke donderslaghen, ende een afgrijselijck misbaer, soo dat het scheen dat hy met alle de clocken der Duyvelen overluydt, ende van alle de helsche Papen ende Monicken *berequiemt* werde. Want hy hadde jae uytnemende seer heylich geweest (4) : midts hy aldereerst de winckelen ende kramen der indulgentien ende aflaten opgheslaghen, ende het Jubileus of het gulden merctjaer aldereerst op de bane ghebracht

* Var. Dat is.

(1) Siet Nauclerum ende Chronic. Carionis.— (2) [Siet de Chronijcke van Vranckrijck]. [Petrum crinitum]. — (3) Siet van dit Concilie ende van sijn doot de Chronijck van Vranckrijck genaemt *Les Annales de France*. — (4) Agrippa, *de vanitate scientiarum*.

Digitized by Google

hadde. Daerom ist wel recht, dat hy dit derde ghelidt van dese acht eerste quartieren beslae.

De vierde plaetse moghen wy Joanni de 23. van rechts wegen vergunnen, dewijle hy een openbaer ende onbeveynst ketter is gheweest, beweerende niet alleen met woorden, maer oock met opentlijck geweldt, dat de zielen t'samen met de lichamen sterven, tot aen den jongsten dach der verrijsenisse (1). Ende voorwaer in sijne verkiesinghe was de h. Gheest der Cardinalen alsoo heetijverich, datter twee van de voornemelijcste vermoort werden. Jae hy selve was oock met eenen bernenden ijver ontsteken, tot onse lieve Moeder de heylighe Kercke; ende daerom verdoemde hy den Keyser Lodewijck van Beyeren als ketter, om dat hy de keyserlijcke croone van des h. Roomschen Paus handen niet en wilde ontfanghen. Doch werde hy selve naederhant in een volle Concilie een ketter ghewesen, ende van Nicolao de vijfde, welcke in sijne plaetse ghestellet was, in figuere als een ketter verbrandt. Ende oock nae sijn doot, werdt sijn gevoelen van sijne navolger Benedicto de 12. als ketterisch ende irdisch verdoemt. Hy was oock te vooren van de generael der Minnebroeders, genaemt Michiel van Cesena, van een andere ketterije verclaeght ende overtuygt, als dat hy tegen alle schriftmatige waerheyt wilde met gheweldt beweeren, dat Christus ende sijne Apostelen weereltsche heerschappije hier op der aerden ghevoert hadden. Doch evenwel, hoe dat hy 't maecte, hy bleef daerentusschen Paus. Want hy maeckte twee Sancten, namelijck Thomas van Erford, ende Thomas van Aquino, ende ordonneerde dat men des avondts het Ave-maria soude cleppen (2). Daerom is hy ooc billicx onder de edele voorsaten der h. gheestelijckheyt in dit eerste quartier inghevoeght.

Voor de vijfde in dit quartier, mach staen Gregorius de 11.

(1) Leest van desen Paus het *Mare historiarum, Supplementum Chronicorum, Chron. Eusebii, Chronic. Carionis*, ende de extravaganten Joan. des 22. beginnende aldus, *Cum inter nonnullos. Ex. de verborum significatio.* — (2) Supplementum Chronic, Chroni. Euseb, Polidor. Vergil. int boeck *de inventoribus rerum.*

Digitized by Google

die ontrent het jaer 1371, gheregneert heeft, dewijle hy, doe hy de doot op de lippen hadde, een rechte biechte uytghesproken heeft, als dat hy niet veel beter en was dan een ketter : want nae dat hy als een fijn man van eeren, de Florentijnen uyt enckel haet verbannen ende vervloeckt hadde, ende swaren crijch tegen haer gevoert (1), den thienden penninck over het gantsche Duytslandt afgevordert, ende groote scheuringhen daer door ghemaeckt, ten laetsten nakende sijne doot, ontboodt de Cardinalen ende andere Papen by sich, ende houdende het Sacrament in de handt, beswoer een yeghelijck die daer teghenwoordich was, dat sy sich souden wachten te doen, ghelijck als hy ghedaen hadde, overmidts hy in stede van het woordt Gods ende goeden raedt te volghen, hadde sich tot den ghenen begheven, die hare valsche gesichten ende eygen verdichte droomen opwerpen, ende hadden daer door de Kercke in merckelijcke vaerlijckheyt ghestelt, van sware twist ende scheuringe : alsoo het nae sijne aflijvinge ghenoechsaem bleke. Want van stonden aen rees die afgrijselijcke scheuringe, die de historischrijvers noemen, het tweentwintichste Schisma, welck duerde over de veertich jaren.

Daer nae volgt int seste gelidt van dit eerste quartier, een rechte vaendrager van alle godtloose ketteren ende Epicuristen, ghenaemt Joannes de 24. Welcke in den eersten beschickte (2), dat Alexander de vijfde, die voor hem Paus was, door den ghetrouwen dienst sijns medecijnmeesters, ghenaemt Daniel de Sancta Sophia, met een Roomsche vijghe van cante gheholpen werde, om desen man van eeren plaetse te maken (3). Daer nae hebbende de Cardinalen (te Bolonien vergadert) met geweldt ende ghewapender handt daer toe gedwongen, dat sy een Paus nae sijnen sin souden verkiesen, doe syder dry oft vier ghenoemt hadden die hem niet wel en monden, ten laetsten eysschede hy selve Sinte Peters mantel ende het pauselijck habijt, om quantsuys te gheven den ghenen die

(1) Nauclerus. — (2) Baptista Panætius, in het 56. sermoen. — (3) Siet het Concilie van Constantien, int 2. boeck der Concilien. *Stella.*

Digitized by Google

hem best aenstaen soude. Maer hy tooch het selve aen, ende seyde : *Ick ben nu selve de Paus*. Was dat niet een schoone ordentlijcke ende wettelijcke verkiesinghe des h. Gheests? *Daer nae werde hy int Concilie van Constantien gewesen een openbaer ketter, godloos boeve, verdrucker der armen, vervolger der gherechtigen, steunsel der boosen, pilaer der provenkramers, spieghel der oneerlijckheyt, vat van alle ondeucht jae een vermenschede Duyvel, ende voor alsulcx, van sijnen heyligen Apostolischen Roomschen Stoel afgeset : zijnde overtuyght niet alleen dat hy met sijns broeders suster, met veel hellige nonnen ende bagijnen, met menige jonge maeghden ende gehillickte vrouwen sijne ontucht ende hoererije ghedreven hadde, maer oock als een hopman ende veldtheer aller ketteren; allerley proven ende beneficien, kercken ende bisdommen om 't hooghste gelt, oock den onjarige kinderen ende bastaerden geschoncken, jae ooc selve menichmael een beneficie veel verscheyde liedens op eenen tijt vercocht; ende spottede met alle religien, midts hy niet alleen de Missen ende Vesperen, de seven ghetijden, de vasteldaghen ende abstinentien versmadet hadde, maer hadde oock S. Jans hooft, dwelck in S. Silvesters clooster lach, den Florentijnen voor vijftich duysent ducaten willen vercoopen, soo hy van de Roomsche borgheren niet verhindert ware geweest; ende hadde openbaerlijck in tegenwoordicheyt van veel Prelaten ende andere eerlijcke liedens gheseght, dat nae dit leven geen andere leven te verwachten en is; jae bleef herdtneckelijck daer by, dat de ziele t'samen met het lichaem evenghelijck sterft, ende datter gheene opstandinghe noch verrijsenisse in der eeuwicheyt en is* (1).

Ho ho, paust dat niet wel? Ende nochtans dese h. Vader, daer hy van meer dan vierenvijftich alsodanige artijckelen overtuygt werde, die men hem ordentlijck voor sijnen neus

(1) Dit zijn bynae de eyghene woorden des Concilii van Constantien, soo als sy int 2. boeck der Concilien 1050. bladt gheschreven staen, ende van alle historischrijvers vermeldet worden.

Digitized by Google

oplas, soo antwoordde hy op een yegelijck der selven, seer swaerlijc suchtende : Och ick hebbe noch wel een erghere daedt bedreven dan dit is. namelijck; dat ick de bergen van Italien afgecomen ben, ende hebbe my in Duytslandt onder het ghericht des Conciliums ghegheven. Rekent nu toe, of onse heylige Vaderen ende Pausen, met dit exempel niet wel gheleert en zijn, dat sy buyten Italien gheen Concilium en sullen laten houden, in een landt daer sy bevel noch macht en hebben. In somma, dese goede heylighe Vader werde van sijnen Pausdom afghestelt, hoewel dat hy ontwijffelijck seer heylich was, midts dat hy selve Heylighen ghemaeckt heeft, ende S. Brigidam int register der Heyligen opgheschreven. Ende hy was de ghene die de Hooftmisse songh op Kersmisdach int Concilie van Constantien, daer de Keyser Sigismundus, als sijn Diaken, het Evangely sanck. Daerom ist wel recht, dat hem dese plaetse in onse eerste quartieren vergunt zy.

Ende voorts, dewijle hem Leo de thiende in sijn heylich Roomsche gheloove dapperlijck naeghevolght heeft, soo sal hy oock het volgende ghelidt in dese quartieren met sijne wapenen vereeren. Want beneven sijne groote gulsicheyt ende ontuchticheyt, daer hy in de historien hoogelijck van beruchtet is, beneven oock dat hy den Hertogh van Urbin, van sijn Hertoghdom afgeschuppet heeft, ende het selve den Roomschen Stoel aenghenagelt, dat hy oock den Hertogh van Ferraren twee steden benomen heeft, namelijck Mutina ende Regium lepidi, ende beneven de bloedighe krijghen die hy opgestockt ende opghevoedt heeft, tusschen den Keyser Carolum de vijfde ende Franciscum de Coninc van Vranckrijck, noch heeft hy tot een eeuwighe duerende memorie, desen roem in de historien naegelaten, als dat hy van het toecomende leven niet meer en hiel, dan de voorschreven Joannes, ende al wat van Christo in het Evangelie geschreven is, achtede hy voor spot ende schertserije. Derhalven doe hem Petrus Bembus een gheleert man, die oock naederhandt Cardinael is gheworden, een sekere reden oft spreucke uyt den Evangelio voorghehouden hadde,

Digitized by Google

antwoordde hy lachende: Ey liever, wat comt ghy ons nu met uwe fabelen van Christo voort (1)? So dat hy voorwaer een eerlicke plaetse in dit heylige gheselschap verdient heeft.

Ten laetsten willen wy met Clemente de 7. dese acht eerste quartieren besluyten, die ooc een heylich Vader der gheestelijckheyt gheweest is, seer hooghe vermaert, van weghen der duyvelrijen, vergiftinghen, verraderijen ende tooverijen. Want hy veel Cardinalen met het Italiaensche brocxken nae den Papen-hemel ghesonden heeft, op dat hy mochte hare goederen beerven, ende alsoo ghelt versamelen, waer mede hy ten laetsten den pauselijcken Stoel, die hem voor dertich duysent ducàten overghelaten werde, soude afcoopen (2). Doch in sonderheyt wordt van hem verhaelt, dat hy op sijn doot-bedde ligghende, seyde dat hy nu ymmers int laetste soude van dat groote twijffel ontslagen worden, te weten, of de zielen oock sterffelijck zijn, oft niet. Soo dat men daer uyt lichtelijck can afnemen, wat hy van het Christen gheloove, ende van de gantsche Schrift, jae oock van sijne eyghene religie was houdende: het welcke hy noch aen een ander daedt merckelijck liet blijcken. Want hebbende ghebreck van ghelt, settede hy sekere Apostelen van goudt te pande, om ghelt daer op te crijghen, ende daer nae liet hy eenen impost op de expeditie der bullen setten, die hy noemde, *Pro redemptione Apostolorum,* dat is te seggen, *Voor de verlossinge der Apostelen.* Derhalven wy hem te rechte hier moghen stellen, om het onderste gat ende bodem te stoppen, van dese acht eerste edele quartieren, bestaende enckelijck van ketters ende openbare Gods-lasteraers, die voor wapenen voeren in hare schilden, *vossen, wilde swijnen, draken, water-peerden,* ghenaemt int latijn, *hippopotami, aderen, basilisken, slanghen ende spinnecoppen*; ende

(1) Dit wordt verhaelt int boeck dat de Duytsche Vorsten ende Stenden hebben laten uytgaen, om van het Concilie van Trenten ontslaghen te wesen. Item in Baleo, ende andere historischrijvers. — (2) Siet de Pasquillen der Pausen. Item de grafschriften Clementis, ende het boecxken ghenaemt, Tegenstellinge der wercken Christi ende des Paus int Fransoys uytghegaen.

Digitized by Google

in hare banieren, de steden daer sy afcomstich van zijn, namelijck, *Romen, Samarien, Dan ende Bethel*. Ende tot hare schildt-knapen hebben sy *Epicurum, Lucianum, Arrium, Sabellium, Iulianum* den afvalligen, ende andere dierghelijcke rotghesellen.

De tweede acht quartieren van dese edele ende hooghberoemde stamme der geestelijckheyt, bestaen aldermeest van oncuysche hoereerders, eebrekers oft overspeelders, ende Sodomytische boeven.

Waer van de Pausinne Joanna de neghende of Juth, is de rechte moeder ende voornemelijckste vaendragherinne. Want als een hoop verckenen van een vruchtbare seughe, alsoo zijn alle de Papen ende Monicken, ende alle de gheestelijckheyt van haer afgesproten. Ende in der waerheyt, sy was met alsoo vyerige liefde over dit heylich geslacht ontsteken, dat sy haer van een Cardinael liet bevruchten, ende baerde een kindt int midden van der strate, te halve weghe tusschen het Colosseum ende S. Clementis capelle (1), effen so sy wel devotelijck ende statelijck in de processie tradt: ten selven lickteecken, dat daer noch hedendaeghs tot een eeuwige memorie, een steenen beeldt uyt der aerden gehouwen staet, ende dat de Pausen in hare processien, dien wegh nemmermeer in en gaen, vreesende of haer oock 't selve mochte gebeuren. Doch om sulcx te vermijden, heeft de heylige Roomsche Kercke twee porphyrsteene stoelen laten houwen [die noch staen tot S. Jans de Lateran], daer men van onder te tasten plach, of de nieugecoren Paus oock van alle sijnen huysraet gestoffeert was. Hoewel dat sulcx nu int gebruyck niet meer en is, midts dat sy het met der daedt ende met de menichte van hare bastaerden ghenoech te kennen gheven.

Daer nae zijn sy van Lando heraf gecomen, welcke Joannem de elfde in overspel ghewonnen hadde (2), ende voorts het beste

(1) Platina. Chronica Carionis. ende alle andere historien. — (2) *Petrus Permonstrancensis*.

Digitized by Google

deel sijns levens onder, hoeren doorghebracht : derhalven hy het tweede ghelidt van dese quartieren beslaen moet.

Ende sijne sone Joannes de elfde mach sijnen vader in het derde gelidt van dit quartier volgen : welck van de ontschamele hoere Theodora, vrouwe ende regente over de stadt van Romen, eerstmael ghedwongen werde, met haer te hoereren, ende daer nae, als hy hier in gewillich was, werdt hy eerst Bisschop van Bolonien, ende daer nae van Ravennen, ende ten laetsten Paus van Romen gemaeckt (1). Het welck hem seer suer opbrack, midts dat Marozia, de voorschreven Theodoren dochter, oock een snoode hoere, beschickte met hulpe van haren man Guido Marcgrave van Toscanen, dat sommighe krijchsknechten van haren man, hem in S. Jans te Lateran paleys, vinghen int jaer 928, ende met een cussen op den mont jammerlijck versmoorden. Ende dit gheschiedde, op dat dese Marozia haren eyghen sone Joannem de 12. (die sy in overspel van den Paus Sergio de 3. hadde ghecreghen) mochte op den h. Stoel vorderen. Hoewel dat die feeste niet langh en duerde, midts dat hy dat selve jaer, met grooten oproer der Roomscher borgheren werde afgheset, ende Leo de 6. in sijn plaetse ghestelt. Doch werde dese Leo, seven maenden daer nae, int jaer 930, van Marozia vergiftet. Ende daerenboven ooc, als men vermoedt, Stephanus de 6. die hem naevolghde, werde met de selve packtijcke int mollen coninckrijck versonden. So dat de voorgenoemde Joannes hare sone, ten laetsten noch wederom op den h. Stoel geraeckte. Nu hadde dese Marozia een sone ghenaemt Albericus, welcke merckende dat hy machtich ende ontsien was in de stadt van Romen, dwongh de edelen ende regeerders der stadt met eenen eede, dat sy nae de doot des Paus Agapiti, die doe regueerde, souden sijnen sone Octavianum Paus maken, alsoo sy oock deden, ende hy werde ghenaemt Joannes de 13. Welcke (midts hy van hoe-

(1) Dit beschrijvet bynae van woorde te woorde Luitprandus van Pavien, in sijn 2. boec, 12 ende 13 cap.

Digitized by Google

ren ende boeven gesproten was) conde sijn geslachte niet missaken. Want hy was der oncuyscheyt ende hoererije soo uytnemende seer toeghedaen, dat hy een openbaer bordeel hiel; ende doe hy dieshalven van de Cardinalen ghestraft werdt, soo hieu hy den eenen de neus af, den anderen de handt, den derden de beenen ende de schamelheyt. Soo dat hy van rechts weghen in dit vierde quartier onder de edele voorvaderen der gheestelijckheyt ghetelt wordt. Dit is de selve, den welcken Keyser Otto ghetrouwicheyt swoer, naevolghende den eedt die in de Decreten ingheregistreert is (1). Ende hy croonde oock den Keyser. Maer doe Otto den rugghe ghekeert hadde, soo spande hy sich tegen hem, met sijnen vyandt Alberto, Berengarii sone. Het welcke de Keyser vernomen hebbende, keerde wederom nae Romen; ende doe nam mijn heer de Paus de vlucht, ende liep henen in de wilde bosschen, sonder eenichsins te willen voor den Keyser comen, wat dat men hem conde beloven oft versekeren. Derhalven dede den Keyser een Concilium vergaderen, in het welcke de Paus verclaeght wert, ende overtuyght van dese naevolghende stucken (2) : als dat hy sijne ghetijden niet en las, dat hy, doende sijn Misse, het Sacrament des altaers niet en nam, dat hy in een peerdtstal Diaken hadde verordent, dat hy met twee susters hoererije begaen hadde, dat hy kinderen tot Bisschoppen ghemaeckt hadde, veel jonghe maeghden ende weduwen gheschendt, van Sint Jans paleys te Lateran een openbaer hoeren-huys ghemaeckt, sijns vaders boelschap, ghenaemt Stephana, item een weduwe ghenaemt Ravera, ende noch een ander ghenaemt Anna, t'samen oock met hare nichte beslapen; beneven dat hy oock hadde brandtstichtinghen te weghe ghebracht, vensteren ende deuren by nacht opgheloopen, den Duyvel wijn opgheoffert, ende in het dobbelen den Duyvel te hulpe geroepen, met meer andere sulcke pauselijcke stucken,

(1) Cap. *Tibi domino*, dist. 63. — (2) Dese gantsche historie met de artijckelen hier beschreven, verhaelt de historischrijver Luitprandus in sijn seste boeck bynae doorgaens.

Digitized by Google

die te langh waren te verhalen. Om der welcker wille, hy in dat Concilie, van den Keyser (met verwillinghe der Prelaten) werde afgheset, ende in sijne plaetse ghestelt Leo de achtste. Nochtans, nae des Keysers aftoch, maeckten de hoeren van Romen (die hy tot sijnen besten hadde) soo veel by den adel van Romen, ende speelden soo wel hare personagie, met veel gelts ende met den schat der kercken te beloven, dat hy noch wederom werde gheroepen, ende Leo afgheset(1). Maer dese vreuchde en duerde niet lanck: *want hy werde corts daer nae van eenen man buyten de stadt van Romen, by nachte op het bedde met een ponjaert doorsteken, daer hy by des mans huysvrouwe lach en sliep.* Ende dit is de selve man, die sijne naecomelingen aldereerst heeft leeren de clocken doopen(2), ende heeft de groote clock tot S. Jan de Lateran, met sijn eyghen naem laten noemen. Nae den welcken wy Paulum de tweede int vierde gelidt van dit quartier stellen mogen: die sich aldereerst roemde alle godlijcke ende menschelijcke rechten in sijn borst besloten te hebben. Soo dat gheen wonder was, dat hy die edele borst alsoo wel smeerde met brassen ende slempen, begevende sich tot alle vleeschelijcke lusten, ende brengende sijne tijt vast toe, met goude stucken ende oude munten te besien, ende voorts alle middelen te verdencken, om sich proper ende fraey toe te maken, met allerley peerlen ende costelijcke gesteenten : waer in hy alle sijne voorsaten verre te boven ginck. Jae als hy in den voorschijn quam, soo verwede hy sijn aenschijn met blancketsel ende vermissinghe, effen ghelijck als sijne landtsvrouwen de cortisanen oft hoeren van Venegien doen, in der welcker schole hy langhe gheleghen hadde. Hy ordonneerde oock aldereerst, *dat de Cardinalen souden hare kackstoelen ende pispotten met roodt cramosijn fluweel overtoghen hebben : het welcke sy noch heden ten daghe neerstelijck onderhouden, ghelijck als het int Concilie van Trenten wel gebleken is, daer sy alsulcke propere juweelen op haer*

(1) Dit verhaelt in hare historien Jean Marius, Nauclerus, Chronic. Sigeberti. Rober. Barus. — (2) Siet fol. 41. I. Bd.

Digitized by Google

muyl-ezels onder hare aldercostelijckste clenodien lieten voeren.

Ten laetsten, hoewel hy van tooverije ende nigromantie halven, grootelijcx beruchtet ende vermaert was, nochtans conde hem dat niet baten, of de Duyvel sijn goede meester brack hem den hals by nacht : dewijle hy sijne ontuchtige sodomytische oncuysheyt was drijvende, in de welcke hy op sijn Venetiaens sich veel plach te oeffenen. Derhalven hy oock van rechts wegen in dit edel * gheslacht-register gherekent wordt.

Den welcken niet alleen in den Pausdom, maer oock in goede zeden navolgede Sixtus de 4, die dese sodomytische ontuchticheyt niet alleenlijck selve was toeghedaen, ende tot allerley vleeschelijcke wellust begheven (so dat hy binnen twee jaren tijts de somme van dry hondert duysent ducaten daer in verteerde) maer hy gaf oock (1) alle die van den gheslachte des Cardinaels van Sinte Lucia (welcke sijn jagher was) vrijen oorlof, te moghen de selve sodomytische oncuysheyt, in de dry heetste maenden des jaers, namelijck Junio, Julio ende Augusto, drijven. Ende dit is de heylighe man, die soo veel vyerdaghen inghestelt heeft, als van Sinte Franciscus, etc. ende van de Presentatie ons l. Vrouwen; ende heeft voorts dat devote ghebedt gemaeckt, beginnende, *Ave sanctissima Maria mater Dei, Regina cœli, etc.* gevende duysent jaren aflaets, die 't voor haer beeldt souden segghen; jae heeft ooc van S. Bonaventura een Sant gemaect. Daerom ist recht, dat hy ooc in het geselschap van onse Sancten een eerlijcke plaetse besla.

Desen heeft voort ghevolgt Innocentius de achtste, die maer acht bastaerde sonen ende acht dochteren hadde : welcke hy alle ghelijck seer hooghe naer sijnen staet opbracht. Doch dewijle hij van gheenen hooghen stamme en was, ende het by de Pausen van Romen cleyn gheachtet wordt bastaerden te

* Var. Het woordt *edel* ontbreekt in de tweede redaktie.
(1) Jo. Ravisius Textor, in sijn boeck ghenaemt *Officina*.

Digitized by Google

hebben, soo willen wy hem laten loopen voor alsulcx als hy is.

Ende Julium de 3. (1) int sevende lidt van dit quartier stellen, die sich niet alleenlijc tot hoererije en begaf, maer onderhiel openbaerlijck een jonghe lecker, genaemt Innocentius, tot sijne schendinghe, onnatuerlijcke ende sodomytische oncuyscheyt, ja roemde sich wel dickmael daer van. Ende doe hy Paus ghecoren werde, soo schanck hy den selven, als tot een loon sijner ontuchticheyt, sijnen Cardinaels hoet, met sijnen toenaem ende wapenen : soo dat hy naederhandt altijdt met des Paus eyghen toenaem is genoemt gheweest, ende noch ghenoemt werdt, namelijck *Cardinalin de Monte* : dat is te seggen, *het Cardinaelken van Monte*.

Ten laetsten sullen wy Pium de vierde, nu laetst overleden, in het achtste lidt van dit quartier setten : [dewijle hy in desen Venus-krijch het leven gelaten heeft als een vroom ende dapper krijchsman,] ende dat van hem voorts * onsen Papen, Bisschoppen ende Prelaten, voor het meeste deel alle ghe-schapen ende gemaeckt zijn. Dese goede heylighe Vader, doe hy door Bolognien voer nae Romen, als de Stoel ledich was, soo maeckte hy de sieckaert, verhopende daer door de Cardinalen te winnen, dat sy hem souden verkiesen, op hope dat hy 't niet langhe maken en soude. Ende doe hem dat niet en hielp, sochte hy een ander practijcke. Want zijnde int *Conclavi*, dat is int camerken der Cardinalen, veynsde hy sich met den Cardinael van Trenten, als dat hy den Duytschen wilde veel dinghen toelaten in de religie, als namelijck het gheheele ghebruyck des Sacraments, ende de vrijheyt der huwelijcken staet voor den Priesteren. Maer doe hy sach dat de Cardinaels daer mede grootelijcx verstoort werden, ende hem dat alles niet helpen conde, maer veel eer hinderde, so

* Var. De oudere text heeft : In het achste lidt van dit quartier setten : van den welcken voorts onsen Papen, enz.

(1) De memorie van dese twee Pausen is noch soo versch, dat de stucken die hier verhaelt worden eenen yeder kenlijck zijn.

Digitized by Google

ginck hy voort met giften ende beloften hare stemmen afcoopen. Ende op den selven tijt creech hy voor een spreeckwoort van den Pasquil : *Impius es tu, pater tuus latro est, mater tua meretrix, quomodo huc intrasti?* Dat is te segghen : *Du bist een mensche sonder Godt, dijn vader was een moordenaer, dijne moeder een hoere, hoe bistu hier gheraeckt?*

Wt welcker oorsake, om dese schandtvlecke der godtloosheyt af te wasschen, liet hy sich naderhant noemen *Pius*, dat is te segghen, godtsalich. Doch om op onsen propooste te vallen, hy en hadde niet alleen de hoeren ende cortisanen van Romen seer lief, maer oock de ghehillickte vrouwen. *Soo dat hy in sijne uyterste ouderdom, beneven een openbare hoere of cortisane, onderhiel oock de huysvrouwe van een edelman van Romen, ghenaemt Papirio Capizucchi, ende at ghemeynlijck veel slecken ende oesteren, ende dranck daer op eenen stercken wijn, ghenaemt Mangegerra, om sijnen vleeschelijcken lust tot de selve te verwecken.*

Ende doe het niet helpen en conde, soo dat sijne cortisane met hem, als met een machteloosen vrijer opentlijck spottede, ende sach het voorghenoemde Cardinaelken van Monte veel liever dan hem, soo dede hyse openbaerlijck int hondengat worpen. Doch daer nae, uyt grooter liefde ende bermherticheyt lietse wederom los gaen,ende hebbende sich met haer vercracht in sijne onnatuerlijcke lust, ende willende voort de voorghemelde edele vrouwe beslapen, at op een avondt veel slecken, ende dranck van den voorschreven wijn, ghenaemt *Mangeguerra,* ende alsoo hebbende een nieuwe jeught ghecreghen, leyde sich met haer te bedde. Van daer hy noyt meer op en stondt, maer werde met de voeten voor, onder de groene dekens ghedraghen. Waerop sijn grafschrift aldus ghemaeckt werde :

Le Donne, lumagi et Mangaiguerra,
M'hanno levato dalla Sedia, et posto in terra.

Digitized by Google

Dat is te segghen :

Vrouwen, slecken ende Mangegerra veel gheacht
Hebben my van den Stoel*-onder d'aerde ghebracht.*

Hy sal dan dese twee acht quartieren met recht ende billicheyt moghen besluyten, dewijle hy in de hoerische oncuysheyt sijn eyghen levert ghewaget heeft, ende sich daer mede een eeuwighe naem onder de edele voorsaten der geestelijckheyt vercreghen. Welcke in hare wapenen met groote triumphe voeren *bocken*, *stieren*, *beyren*, *leopaerden*, *harpijen*, *seughen*, *merryen ende heete teven*, ende in de banieren, de steden van *Romen*, *van Sodoma ende Gomorra*, daer hare edele gheslachte van oorspronckelick hercomstich is; ende tot haren schildt-knapen hebben sy *Ammon*, *Absalon*, *Sardanapalum ende Heliogabalum*.

Nu volghen voorts de derde acht quartieren, daer de * edele stamme der heylighe geestelijckheyt uyt gesproten is. Ende dese bestaen aldermeest uyt grijpende gierigaerts ende wreede bloethonden, die met gelt ende met giften den Stoel inghewonnen hebben, ende voorts veel oproers ende geschils ghemaeckt, ende veel bloedts vergoten. Daerom voeren sy in haren schildt *leeuwen*, *wolven*, *crocodylen*, *tygeren*, *arenden*, *griffoenen*, *valcken ende raven* , ende hebben tot hare schiltknapen, *Cain*, *Nemrot*, *Esau*, *Nero* ende andere dierghelijcke; doch in hare baniere voeren sy de steden van *Romen* ende *Edom* **.

De eerste van dese edele helden, mach wesen de Paus Formosus (die ontrent het jaer 893 regneerde) t'samen met sijne wederpartijen, die sulcken twist ende tweedracht hebben in dat Christenrijck inghevoert, dat het menige jaren daer na niet en heeft connen ghestilt worden. Want de haet die sy d'een den anderen toedroegen, was soo groot ende onnatuerlijck, dat

* Var. Dese. — ** Var. Babylon.

Digitized by Google

Stephanus de seste, het doode lichaem Formosi liet uytgraven, ende vergaderende een Concilium daer over, liet het met het* pauselijcke habijt * eerst becleeden, ende daer nae toogh hy hem sijne cleederen uyt, ende dede hem leecks cleederen aen; ende alsoo hebbende ** hem de twee vingheren van de rechte handt afghehouwen, ende de selve in den Tiber gheworpen, liet hem voorts als een leeck begraven, ende maeckte alle sijne ordonnantien crachteloos ende te niete. Daerenteghen Romanus, de naevolgher Stephani, bevestichde wederom alle sijne daden ende ordonnantien, ende maecte die van Stephanus te niete (1). Den welcken oock hier in naevolghede de Paus Theodorus de tweede, bevestighende alle de ghene die van Formosus tot eenighen ampt verordent waren (2). Dit selve dede oock (doch niet sonder grooten oproer ende gheschil) Joannes de thiende, die hem naevolghde, ende maeckte niet alleen de daden ende ordonnantien Stephani te niete, maer lietse oock in een openbaer Concilie verbranden (3); den welcken voorts volghde Benedictus de vierde, ende nae Benedictum, Leo de vijfde.

Den welcken Leonem naevolghede Paus Christophorus, die wy hier in het tweede ghelidt van dit derde quartier te rechte moghen stellen, overmidts dat hy, die van den voorgenoemden Benedicto de vierde veel deughts ende voorderinghe ontfanghen hadde, wierp den selven in een ghevanckenisse, ende nam den Stoel met gheweldt in. Soo dat de goede Leo uyt droeffenisse sterf.

Doch werde dese groote ondanckbaerheyt den voorseyden Christophoro wel vergolden, midts dat Sergius de derde, een groet hoerejager (soo als hier vooren (4) gesien is) hem oock daer vinck, ende eerstmael in een clooster, daer nae in een openbare kercker wierp, aldaer hy seer jammerlijck sijne ellendige daghen ten eynde bracht (5). Ende dit is de selve Sergius, die dat voorschreven lichaem des Paus Formosi noch anderwerf

* Var. Met pauselijcken habijt enz — ** Var. Ende hebbende.

(1) Nauclerus. — (2) Mare hist. ende Nauclerus. — (3) Mare hist. Rob. Barn. Chron. Sigeber. — (4) Int 3 gelidt des 2. quartiers. — (5) Supplem. Chron.

Digitized by Google

opgroef, ende liet hem * onmenschelijcker wijse onthoofden, ende de dry andere vingeren afhouwen, ende wierp het lichaem also in den Tyber ; doch werdt het naederhandt in de tijden Anastasii des derden wederom uytgevisschet, ende zijnde in S. Peters kercke eerlijck begraven, werdt van de beelden ende blocksanten door een groot mirakel seer lieflijck toe gheknickebolt ende willecoem gheheeten, so de historien de waerheyt schrijven; maer daer en is niet veel aen gelegen. Alleen willen wy desen goeden Sergium in dit derde gelidt quartiermeester maken, dewijle doch [van] alsoo vromen geselle, alle andere Pausen ende de gantsche gheestelijckheyt, als maeyen uyt een verrotte kees, uytghesproten zijn.

Voor de vierde in dit quartier, moghen wy nemen den Paus Bonifacium de sevende, welcke zijnde door oneerlijcke middelen op den Stoel geraeckt, begonde te mercken, dat hy te Romen niet wel ghesien noch versekert en was. Derhalven soo maeckte hy sich wech na Constantinopolen. Doch hy en vergat niet alle de costelijcke juweelen ende schatten uyt der kercken heymelijck te stelen ende mede te nemen (1). Waer van hy binnen de acht maenden dat hy ballinck was, een groote somme gheldts maeckte, ende daer mede practiseerde [hy] soo behendich, ende verblindde alsoo de ooghen der Romeynen, dat sy niet meer siende op sijne ondeucht ende boosheyt, hem wederom ontfinghen, ende lieten sich voort gantschelijck met den schijn ende glinster des goudts verblinden, soo dat hy middel creegh om den Paus Joannem de 15, die in sijne stede gheset was gheweest, ghevanckelijck te nemen; ende hebbende hem beyde de ooghen uytgesteken, liet hem in den kercker van hongher sterven, ende alsoo greep hy wederom het regiment aen. Doch, het was een corte vreuchde met hem, midts hy niet lange daer nae van een snelle ** doot overvallen zijnde, *werdt van het ghemeyne volck lancx de straten ghesleypt, ende*

* Var. Het. — ** Var. Met een snelle.

(1) Dese historie verhaelt Nauclerus, Robertus Barnus ende Cornelius Abbas.

Digitized by Google

met spiessen ende priemen doorsteken, ende alsoo ten laetsten als een leecke begraven.

Hier mach nu volghen Benedictus de achtste, die dit quartier met sijne wapenen verciere; van den welcken de historien eendrachtelijck vermelden, dat hy nae sijn doot eenen Bisschop verscheen in een verschricklijcke ghedaente, zijnde op een swert peerdt gheseten (1); ende doe hem de Bisschop ghevraeght hadde, Bistu niet de Paus Benedictus, die uyt dese weerelt verscheyden is? Antwoorde : Ick ben voorwaer die snoode ende ellendighe Benedictus. Maer hoe gaet het dan met dy, heylighe Vader, sprack de Bisschop? Waer op hy antwoordde : Ick worde seer jammerlijck gemartelt ende gepijnicht; doch hebbe ic de hope der barmherticheyt Gods niet verloren, soo men my met ghebeden, met Missen ende aelmissen helpen wil. Ende daerom salstu tot Joannem mijnen naevolgher gaen, ende segghen hem, dat hy in alsoodanich coffer een groote somme gelts vinden sal, het welcke hy den armen gheven moet ; dewijle doch alles wat te vooren voor my ghegheven is, niet helpen en can, als wesende gerooft goet ende qualijck vercreghen. Waer op de Bisschop sijn boodtschap volbracht hebbende , verliet sijn bisdom, ende begaf sich in een clooster. Of nu dit waer zy, oft ghelogen, oft oock de Duyvel in des Paus ghedaente verschenen is, oft de necker, daer laet ick de doctoren van Loven over sorgen. Doch dewijle alle historischrijvers dit eendrachtelijcken betuygen, so is het blijckelijck, dat hy so wel als sijne voorsaten ende als sijne nacomelinghen, het meeste deel sijner goederen, met rooven, met stelen, ende met ongoddelijcke middelen vercregen ende te hoop ghebracht hadde. Daerom ist recht, dat hem in dit derde quartier oock een plaetse ghegunt zy.

De seste plaetse in dit quartier, moghen wy voort Clementi de vierde gheven, welcke seer schoone middelen conde ghe-

(1) *Fasciculus temporum*, ende andere historischrijvers.

Digitized by Google

vinden om gelt ende goedt by een te cabassen. Want zijnde Paus ghecroont, ontboodt hy Carolum, den broeder des Conincx van Vranckrijck, van stonden aen nae Romen, ende maecte hem daer raedtsheer van der stadt, ende liet hem voorts van sijne Cardinalen croonen tot een Coninck van Jerusalem ende van Sicilien, doch met sulck bespreck, dat hy sich met eedt soude verplichten, der Roomsche Kercke jaerlijcx te betalen de summa van veertich duysent goude croonen, ende soude het Roomsche rijck van de Duytschen nemmermeer aenveerden, oft het hem schoon aengheboden worde (1). Ende daer nae int jaer 1267, doe Conradinus de rechte ende natuerlijcke Coninc van Sicilien, uyt de nederlaghe die hy van Carolo hadde ontfanghen, ghevluchtet zijnde, in Caroli handen gelevert werde, so maeckte de Paus soo veel met sijne practijcken, dat hy te Napels, t'samen met Frederico, Hertoghe van Oostenrijck, ende andere meer, teghen alle recht ende billicheyt jammerlijck onthooft werde. Noch daerenboven vorderde hy den thienden penninck op heel Duytslandt, ende verbande Joannem Teutonicum, om dat hy sich daer teghen stelde (2). In summa, dewijle hy alsoo goede middelen vinden conde om gelt te cabassen, het is recht dat hy dit derde quartier met sijne wapenen ende vrome daden helpe vercieren.

Voorts in het sevende lidt van dit derde quartier, moghen wy stellen Eugenium de vierde, van den welcken alle Pausen ende Cardinalen, alle Bisschoppen ende Prelaten, ende de gantsche geestelijcheyt, als van een vruchtbare stamme uytghesproten zijn ; niet teghenstaende dat hy ten eersten uyt Romen ghejaeght werde van den borgheren, als een die alle dinghen in beroerten stelde, ende werdt met steenen ende pijlen door den Tyber gedreven, ende uyt der stadt ghejaeght; ende daer na van het Concilie tot Basel wettelijc ende menichmael ghedachvaert, zijnde verclaeght voor een muytemaker

(1) Naucler. Carion. — (2) Carion.

Digitized by Google

ende oproerighe gheest, voor een bloedtdorstich ende ergherlijck mensche, ende voor een vervolgher der gheestelijckheyt. Ende doe hy niet wilde verschijnen, uyt vreese dat hem hadde moghen ghebeuren, alsoo het int Concilie van Constancien Joanni den XXIII. onlancx te vooren ghebeurt was (1), werdt ten laetsten wettelijck ende behoorlijck afgheset, ende verbannen. Doch, dies niet teghenstaende, gheraeckte hy daer nae met gheweldt ende ghewapender handt, door hulpe des Dolphijns van Vranckrijck (die naederhant Ludovicus de elfde ghenoemt werdt) wederom op sijnen Stoel, nae dat hy het Concilium te Basel verstoort hadde, ende groot oproer ende scheuringhe ghemaeckt. Het welcke meer dan vijfthien oft sesthien jaren daer nae bleef duerende.

Ten laetsten voor het slot van dit quartier, connen wy niemant bequamer nemen, dan Julium de tweede, van den welcken men schrijft, *dat hy S. Pieters sleutel in den Tyber wierp, protesterende dat hy sich van dan voortaen met Pauli sweerdt wilde behelpen*. Ende in der daedt, den gheheelen tijdt sijns Pausdoms heeft hy met krijgen ende bloetstorten toeghebracht. Want uytgenomen dat hy den dronck ende der vleeschelijcker oncuyscheyt, ende in sonderheyt der sodomytischer ontuchticheyt seer toeghedaen was, so als het bleke by de twee edele kinderen, die de Coninginne van Vranckrijck den Cardinael van Nantes mede gedaen hadde nae Romen, welcke dese goede h. Vader tot sijne vleeschelijcke ontuchticheyt vorderde; maer behalven dit, soo en hadde hy anders gheen vreuchde ter weerelt, dan in den crijch. Derhalven men oock uyt alle historien bevindt, dat hy binnen den tijt van seven jaren, wel ruym tweemael hondert duysent menschen met crijch om den hals ghebracht heeft. Ende daerom ist recht ende billick, dat hy dit quartier met sijne wapenen besluyte.

Wy hadden daerenboven in dit quartier wel moghen inbrenghen veel andere Pausen ende heylighe Vaderen der geeste-

(1) Siet het Concilie van Basel.

Digitized by Google

lijckheyt, die het wederpart teghen de Keyseren, met groote oproeren, crijghen ende bloedtstortingen hebben gehouden, als daer gheweest zijn Gregorius de VII, Victor de derde, Urbanus de derde ende Paschalis de tweede, teghen Henricum de vierde; Gelasius de tweede ende Calixtus de tweede, teghen Henricum den vijfden *; Adrianus de vierde ende Alexander de derde, teghen Fredericum Barbarossam, die oock met voeten van Alexandro vertreden werde; Honorius de derde, Gregorius de neghende ende Innocentius de vierde, teghen Philippum Frederici broeder, ende teghen Fredericum de tweede, des eersten Frederici soon, ende teghen Conradum de soon Frederici des tweeden; ende Clemens de 4, tegen Conradinum Coninck van Napels, Conradi sone. Soo dat sy het soo plomp aenstelden, dat nae Willem Grave van Hollandt, het Roomsche rijck XVII jaren lanck sonder Keyser was, tot dat Rodolphus van Habspurg tot Keyser vercoren wert : welcke oock dieshalven in Italien niet gaen wilde, spieghelende sich (so hy seyde) aen den vos daer Esopus van verhaelt in sijne fabulen : welcke zijnde van den siecken leeu ghevordert, dat hy hem soude comen versoecken in sijne krancheyt, ghelijck als alle andere beesten deden, antwoorde, dat hy van de voetstappen verveert was, welcke alle ghelijck voorwaert wesen om nae den leeu te gaen, maer daer waren gheene die te rugghe wederkeerden.

Wy souden dan, segghe ick, alsulcke vrome helden ende h. Vaderen wel mogen verhalen, ende in dit quartier invoeghen, die over de Keyseren ende de ghesalfden des Heeren alsoo moetwillichlijck geheersschet hebben; maer dewijle onse vòornemen niet en is aller Pausen historien te verhalen, dan slechts voor ooghen te stellen den edelen afcomst der heylige ende weerdige geestelijcheyt, ende dat een yeder wel weet, dat men in de gheslacht-registeren boven de XXXII quartieren nemmermeer en telt, om een edele afcomste te bewijsen, dewijle oock

* VAR. In de tweede redaktie luidt het aldus : Ende Paschalis de tweede tegen Henricum den vijfden, enz.

Digitized by Google

dat wy alsulcke Pausen, ende hare vrome feyten hier boven cortelijck hebben aengheroert, aldaer wy van des Paus macht hebben vermeldet, soo willen wy den leser dies aengaende, aen de historischrijvers verseynden, ende onse laetste acht quartieren des priesterlijcken stammes, met hare wapenen, banieren, ende quartier-meesters ordentlijck vervolghen.

So bestaen dan dese laetste acht quartieren van tooveraers, swerte-constenaers, vergiftighers, ende andere dierghelijcke, die met den Duyvel ende Duyvels consten ommegaen, ende voeren voor hare wapenen, *huybens*, *wlen*, *vledermuysen*, *ghieren*, *spechtvoghelen* *, *crayen*, *swerte honden ende Duyvels clauwen***. Tot hare schildtknapen wete ick hen niemandt te gheven, dan den *Duyvel* selve, die sy in hare betooveringhen aenroepen, ten zy dat sy *Simonem* ende *Elymam* toovenaers, oock mede willen hebben; ende voor hare baniere connen sy gheene bequamere steden ghevinden, dan ***Romen***, ***Babylon*** ende ***Egyptus***, van de welcke hare edeldom is heruyt ghecomen, midts dat sy vol van alsulcke duyvelrijen altijdt gheweest zijn; ten zy dat sy de ***Helle*** selve willen hebben, daerse haren eersten vader de Duyvel over langhen tijdt in gheforiert heeft [by Demogorgons cabinet].

Nu dan, in den eersten comt ons Sylvester de tweede voor, welcke ontrent het jaer 998 Paus is gheweest. Dese was eerst Monick tot Fluerii onder Orleans, ghenaemt Gerbertus; ende daer na zijnde in Spaengien ghetrocken, in de stadt van Sivilien, om te studeren, creegh een meester die in dese duyvelsche conste seer ervaren was, ende by hulpe van sijns meester dochter, daer hy groote ghemeynschap mede hadde, stal hem een van sijne voornemelijckste boecken in der const, ende ginck daermede strijcken, sonder Adieu te segghen; ende op dat hy in sijne dieverije niet betrapt en soude worden, schanck hy den Duyvel sijne ziele ***, met eenen swaren

* Var. Spichten. — ** Var. Lucifers-klaeuwen. — *** Var. Gaf hy sich selven den Duyvel over, met ziele ende lichaem, enz.

Digitized by Google

eedt : doch met bespreck, dat hy mochte in Vranckrijck wederkeeren, ende in sijne saken voorspoedich wesen. Daer nae werdt hy scholmeester (1), ende voort Otthonis des derden, ende Roberti Hugonis Capets sone, ende Lotharii meester, met welcker hulpe hy Ertzbisschop van Reims werde; hoewel dat hem Benedictus de 7. als een ketter ende toovenaer af sette. Doch daer nae werdt hy by hulpe Otthonis des derden, dien hy in sijne conste geleert hadde, Bisschop van Ravennen, ende ten laetsten om cort te maken, Paus van Romen; ende maecte met sijn meester de Duyvel een verbont, als dat hy soo langhe soude leven, tot dat hy te Jerusalem Misse dede, verhopende dat het nemmermeer en soude gheschieden. Maer de meester verschalcte de leerjongen : want daer was te Romen een capelle, ghenaemt Jerusalem, in de kercke van 't heylich Cruys, ende doende daer Misse, wert hy kranck, ende vernam dat de Duyvels hem quamen ter kermisse halen. [Alwaer kortelinck hy een jammerlijcke ende afgrijselijcke doot sterf, bevelende dat men hem de handen ende de tonghe soude afsnijden, daer hy den Duyvel mede aengebeden ende met offer vereert hadde.] Ende hier op vertellen de historischrijvers*, dat hy berou creech, ende bekende openbaerlijck sijne zonde, bevelende dat men sijn doode lichaem soude op een karre worpen, ende latent de ossen trecken daer sy wilden : [indien dat sy 't onder de galge sleypten soo was hy verdoemt, maer soo sy het op de ghewijde aerde voerden, soo hadde hy genade verkregen.]Nu schrijven de historien dat het de ossen voerden** voor S. Jans te Lateran kercke, aldaer hy begraven ligt, ende men seght dat hy aldaer veel mirakelen dede. Jae dit staet alsoo met de gantsche historie voor de selve kercke met groote schilderije merckelijck afghemaelt : hy gheloove het die wil. Soo veel ist ymmers, dat dese h. Syl-

* Var. Sommige historischrijvers. — ** Var. De oudere text heeft : Ende latent de ossen trecken daer sy wilden ; soo dat de ossen de karre voerden, enz.

(1) Platina ende alle andere historien.

Digitized by Google

vester de eerste plaetse in dit laetste quartier beslaen sal *, dewijle dat van hem voort uytghesproten zijn alle andere helsche Vaderen, die de weerelt met hare plagende gheestelijckheyt beseten ende vervult hebben.

Daer nae mach volgen Joannes de 19, die ooc met Moenken Peck seer vriendelijcken verkeerde, gelijck als hy in des voorsz. Sylvestri schole bericht was geweest, ende door sijns meesters, namelijck des Duyvels hulpe, creegh de Pauscroone op het hooft, ontrent het jaer duysent ende vijf, ende behieltse maer vijf maenden (1). Ende daer nae ginck hy mollen vanghen, ende reysde voort by sijnen meester te kermis, int Vagevyer oft daer ontrent. Doch binnen dien corten tijdt dede hy noch veel goets (2) : want hy bevestichde aller Zielkens dach, die nieu ghevonden was, ende in de abdije te Cluny van Odilio eerst inghestelt. Ick dencke dat hy alreede wel wiste, dat hy corts daer nae de zielkens int Vaghevyer soude gaen besoecken, ende kermis met haer houden (3).

De derde plaetse connen wy niemant van rechts wegen beter gunnen, dan Benedicto de negende, welcke te vooren ghenoemt wesende Theophylactus, hadde t'samen met eenen anderen ghenaemt Laurentius, Eertzpriester in de schole des voorghenoemden Gerberti (die naederhandt Sylvester de tweede ghenoemt werdt) gheleghen, ende in sijne lieflijcke consten ghetrouwelijck onderricht gheweest, door de welcke hy tot den pauselijcken Stoel gheraeckte, ende ginck sijnen oom Benedictum de 8, die onlancx voor hem gheregneert hadde, in schalckheyt ende listicheyt verre te boven, gelijck alle historien vermelden (4); [ende konde met sijne zwarte konste de vrouwen hem na doen loopen in bosschen ende berghen; hoewel dat hy ten laetsten van den Duyvel selve in

* Var. Beslaet.

(1) Dit hebben beschreven Benno de Cardinael, ende Blondus de historischrijver.—(2) Siet fol. 229. I. Bd.—(3) Robertus Barus, ende supplem. Chron. —(4) [Dit verhaelt de Cardinael Benno in het leven Gregorii des VII, welcke was een ertzpriester der Roomscher Kercke ende leefde op dien selven tijdt.]

Digitized by Google

een bosch verworget ende den hals ghebroken werde.] Hy regneerde onder de tijden Conradi des 2. ende Henrici des 3. Ende nae dat hy doot was, verscheen hy eenen heremijt, in een gedaente van een onnatuerlijcke ende afgrijselicke beeste, hebbende het hooft ende de steert van een ezel, ende het lichaem voort als een baer. Ende zijnde van den heremijt gekent, ende ghevraeght wat sulcx te beduyden hadde, antwoordde (1), dat hy sich dies niet en behoorde te verwonderen noch te verschricken, gemerckt dat hy door het gerechtighe oordeel Gods daer toe in eeuwicheyt verwesen was, als een die beestelijcker wijse, sonder trouwe ende gheloove, sonder reden ende sonder wet op de weerelt geleeft hadde, ghelijck als alle gheloofweerdige historien eendrachtelijck vermelden. Derhalven oock was hy in sijn leven van veel schendelijcke stucken verclaeght gheweest, ende int derthiende jaer sijns pausdoms verdreven, zijnde in sijn plaetse ghestelt Sylvester de derde, die oock nae negenenveertich daghen werde van den Stoel afgheset, als een onnut ende onwetende mensche, ende de voorschreven Benedictus wederom ingheset (2); doch een weynich daer nae, om sijner ontuchticheyts halven *, noch eens afgedreven, ende Gregorius de seste in sijn stede aenghenomen. Hoewel dat sommighe historischrijvers willen segghen (3), dat hy de tweede mael niet afgheset en werde, maer uyt enckele giericheyt sijn pausdom voor ghereede penninghen den voorghenoemden Gregorio vercochte [voor duysent vijf hondert pont, ende liep wegh (vreesende de komste des Keysers Henrici) na Romen, den welcken hy het keyserrijck hadde ghesocht af te nemen, ende het selve Petro den Coninck van Hongaryen te schenken, seyn-

* Var. Onnuttigheyts halven.

(1) Dit wordt verhaelt *in supplemento Chronicor*, *in Mari Historiarum*, *in Fasciculo temporum*. Item van Joanne Mario, van Naucle. ende van Roberto Barus. — (2) Joannes Marius. *Fascic. temporum*. — (3) Joan. Marius, ende Mare hist.

Digitized by Google

dende hem de keyserlijcke croone t'samen met dit klippelveersken :

Petra dedit Romam, Petro tibi Papa coronam.

Dat is :

De steen gaf Pieter Romens throon,
End' nu geeft u de Paus de kroon.]

In somma, soo veel isser van, datter op die tijdt dry Pausen te Romen waren, namelick dese Benedictus, Sylvester ende Gregorius, die alle ghelijck om het lanckste stuck trocken (1), ende bleven soo lange treckende, tot dat daer een vierde, ghenaemt Gratianus, opstonde, die oock in Sylvestri des tweeden schole ghelegen hadde, ende conde sijn personagie soo wel spelen, dat hyse alle dry met ghelt afcochte, ende werde selve Paus ghemaeckt. Hoewel dat hy ooc daer nae, als een *Simoniacus*, dat is, die met ghelt ingeslopen was, werde eerstmael van de geestelijcheyt te Romen, ende daer nae van den Keyser Henrico in een generale Concilie afgeset, ende in sijne stede verheven een andere, ghenaemt Sindegereus, die sich daer nae liet noemen Clemens de tweede. Maer hy en maeckte het oock niet seer lange. Want negen maenden daer na maecte sich Damasus de tweede op de bane, ende bracht hem met vergift om den hals (2) ; ende claverde selve op den Roomschen Stoel, sonder leeder, dat is, sonder met eenighe * verkiesinghe oft verwillinghe, 't zy des ghemeynen volcx oft der gheestelijckheyt, daer toe gheholpen te zijn.

Derhalven wy hem oock met rechte mogen in het vierde gelidt van dit laetste quartier aennemen : gemerckt in sonderheyt, dat in dien tijden de meeste hoop van de Pausen ende andere Papen, der tooverijen, vergiftingen ende andere duy-

* Var. Sonder eenighe enz.
(1) Rob. Barus ende Nauclerus. — (2) Supplem. Chron, Rober. Barus.

Digitized by Google

velsche consten waren toeghedaen, soo als de historien claerlijcken ghetuyghen.

De vijfde plaetse hoort Gregorio de sevende met alle billickheyt toe, die te vooren ghenaemt was Hildebrandus; welcke (soo de historien (1) vermelden) sijn driakel soo wel conde te werck stellen, datter wel ses Pausen, d'een nae d'ander, met het Italiaensche brocxken van cante gheholpen werden, [door de behendigheyt sijns ghetrouwen vriendts Gerardus Brazuts,] op dat hy daer toe een ghebaende wegh soude crijgen. Jae hy was oock een van des voorghenoemden Sylvestri discipulen, overmidts dat Sylvester (soo als gheseyt is) Laurentio den Ertzpriester, ende Theophylacto (die naederhandt werde genoemt Benedictus de 9.) sijn conste gheleert hadde (2); ende Laurentius* leerde het voort desen Hildebrando, die daer door tot den heylighen Stoel geraeckte. Ende hoewel hy eerstmael in een Concilie te Worms voor een toovenaer ende sterrekijcker, ende voor een schalck booswicht, [een valsch Monick,] die met listicheyt het pausdom vercregen hadde, daer nae oock in een Concilie der stadt van Brixne, [by Trenten gelegen,] van veel Vorsten ende Bisschoppen, ende ten laetsten in een Concilie van Mentz, werde als een *Simoniacus*, oft proven-cremer ende oproerighe muytemaker afgheset (3), zijnde beschuldicht ende wettelijck overtuyght, dat hy met bedroch ende met gelt ingeslopen was, ende hadde het gheheele Christenrijck met oproer over eynde gheset, twist ende tweedracht aen alle canten ghemaeckt, ende alle meyneedighe, moorders, kerckedieven, schelmen, straetschenders ende brandtstichters, onder sijne beschuttinghe altijdt ghehouden (ghelijck als hy selve, ligghende op het sterf-bedde, naederhandt bekende) (4), nochtans so maeckte hy noch soo veel, met hulpe

* Var. Ende sy beyde.

(1) Fasciculus tempor. beclaeght dit met uytgedructe woorden, daer hy van dese scheuringhe der Pausen handelt. — (2) [Dit vinstu int breet verhaelt by Bennonem den Cardinael.] — (3) [Siet hiervan Otton Triligent.] — (4) [Dit staet in 't boeck genaemt *Fasciculus rerum expeten. et taguedarum* gedruckt te Colen int jaer MDxxxv.]

Digitized by Google

des meesters die hy diende, dat hy wederom als een catte op sijnen Stoel claverde, ende dede den Keyser Henrico de vierde alle het spijt ende leet dat hy conde verdencken, makende sekere liedens uyt, die hem, som met verraderije, som met vergift*, som met andere listicheyt, souden ommebrenghen. Ende daer toe droech hy ghemeynlijck een boeck der Nigromantien in sijnen boesem. Jae sijnen Secretaris Joannes, de Bisschop van Portua, ghetuyghde in een openbaer sermoen, dat hy alsulcke stucken bedreven hadde, midts welcken hy verdient hadde levendich verbrandt te wesen (1), overmidts dat hy het heylighe Sacrament int vyer gheworpen hadde, in eene betooveringhe, om van den Duyvel sijn goede fortuyne ende gheluck te verstaen, teghen den Keyser Henricum (2). *Ende dit is de heylighe man, die den Priesteren ende alle de gheestelijckheyt verboodt, geene vrouwen te hebben* (3); *jae dat niemant tot eenige Kercken-ampt soude worden aengenomen, oft hy en hadde voordehandt beloeft reynicheyt te houden, dat is te seggen, sonder echte vrouwe te leven. Dit is de selve, die verboodt allen Christenen op den Saterdach, ende den Monicken in der eeuwicheyt vleesch te eten* (4). *Dit is oock de gene die Azo de Marcgrave tot Esten scheydde van sijne huysvrouwe de Gravinne Matildo, onder 't deckdel dat sy in den vierden graedt malcanderen van maechschaps wegen bestonden; maer in der waerheyt het was om dat hy die vrouwe tot sijnen besten mochte hebben : so alle historien getuygen, dat sy seer familiaerlijcken ende vriendelijcken met hem verkeerde* (5). Was hy dan niet wel heylich genoech, om het vijfde ghelidt in dit edele quartier te beslaen?

Nu voorts dan, nae hem mach in dit quartier volghen Joannes de 21. (die int jaer 1276 gheregneert heeft) om

* Var. De woorden : *som met vergift,* ontbreken in de tweede redaktie.

(1) Dit vertelt de Cardinael Benno, die op den selven tijdt gheleeft heeft. — (2) Marianus Scotus. — (3) Siet hier voor fol. 33. I. Bd. — (4) Cap. quest. 1. *Dies Sabbathi de consecra. Dist.* 5. cap. *Carnium de consecra. Dist.* 5. — (5) Platina, Nauclerus, Abb. Urs.

Digitized by Google

dieshalven dat hy sijner consten van geometrien ende der sterrenkijckers alsoo veel toe vertroude, dat hy sich niet en ontsach te segghen, dat hy uyt de selve versekert was langhe te leven. Maer hy en bedroogh niemandt meer dan hem selven. Want hy en duerde maer acht maenden in sijnen pausdom, ende werdt in de stadt van Viterben snellijck overvallen, van een camer die hy aldaer liet timmeren : soo dat het blijckelijck is, dat dit van des Duyvels rancken waren, die hem van het langhe leven alsoo fijn versekert hadde.

Nu voorts, om het sevende gelidt van dese laetste quartieren wel te stofferen, connen wy niemandt bequamer wenschen, dan Alexandrum de seste, die te vooren was genoemt Roderick Borgia; ende zijnde Cardinael, socht alle middelen ter weerelt, om Paus te worden, ende ten laetsten en vondt geenen gelegender, dan dat hy sich gantschelijck tot de Nigromantie of swerte conste soude begheven : het welcke hy met groote vlijt ende neersticheyt oock dede, ende daer door versochte de Duyvelen, of sy hem uyt goede ghenegentheyt de pauselijcke Croone souden willen vergunnen. Waer in sy van stonden aen verwillichden, doch met sulcker voorwaerde, dat hy sich met eenen eedt soude verbinden, haer in alle dinghen onderworpen ende ghedienstich te wesen. Het welcke hy oock van herten gheerne toestondt, begeerende slechts, als dit verdrach gheschieden soude, dat hem de Duyvel niet en soude in eenighe schrickelijcke ghedaente voorcomen, om den eedtplicht hem af te eysschen, maer soude verschijnen in de ghestaltenisse van een *Protonotaris*. De Duyvel die gheen beter mom-aensichte en hadde connen ghewenschen, wilde hem sulcx gheerne te ghevalle doen. Soo begaf het sich dan, dat de Cardinael eenmael sich was gaen vertreden, in de oude stadt van Romen, op den bergh ghenaemt *Monte cavallo*, ende daer vertrack hy in een somercamerken alleen. Aldaer mijn heer de *Protonotaris* oock quam aenghetreden, in een ghedaente van een schoon middelbaerjarich man, ende wel rustich op sijn Paeps ghecleedt; ende hebbende den eedt van den Cardi-

Digitized by Google

nael nae sijnen wensch ende voorschrift afgenomen, versekerde hem het pausdom. Daer nae verdroegen sy seer vriendelijck met malcanderen, van den tijdt die Borgia in sijn pauselijcke ampt soude regneren, namelijck elf ende acht. In somma, Borgia werde Paus gemaect, ende begaf sich vry tot alle wellust ende begeerlijckheyt des vleesches. Hy besliep sijne eyghene dochter, ghenaemt Lucretia, welcke dies niet te min van sijnen sone Valentino Borgia haren eygenen broeder, op den selven tijdt oock beslapen wert : soo dat hy van sijn dochter niet alleen sijn bruyt, maer oock sijn schoondochter oft swagherinne maecktede, alsoo hare grafschrift duydelijck is vermeldende (1) :

[*Conditur hoc tumulo Lucretia nomine, sed re*
Thais Alexandri filia, sponssa munus.

Dat is :

Hier leyt Lucretia met naem, maer vuyl end' quaet,
Een hoer, Alexanders dochter, bruyt, snaer met daet.]

Hy dede oock den goeden man *Ieronymum Savanarolam* te Florencien verbranden, om dat hy vrijmoedich tegen hem ende tegen sijne boose zeden ende leere predicte. Daerentegen maeckte hy verbondt ende verdrach met de Marranen, dat is, met de verloochende Christenen (2). [In korten hy was uytnemende excellent boven andere, ende uytstekende in alle goede catholijcksche, roomsche ende pauselijcke deugden.] Doch nae dat hy veel moorden hadde gedaen, soo met sijn eyghen handt, als door sijnen sone * Valentinum, die doch gheheel Italien in beroerte stellede, ende hadde Jacobum Cajetanum, den Cardinael Ursinum, ende den Abt Alvianum, [verradelijck] met veel

* Var. Als met sijnen sone.
(1) Actius Sannazarius heeft het grafschrift ghemaeckt. — (2) Nauclerus.

Digitized by Google

andere meer om den hals gebracht, ende wilde ten laetsten eenen Cardinael op een bancket (d'welck hy seer mildelijck te vooren gaf) vergiftigen, soo begaf het sich, dat uyt dwalinghe des schenckers, het vergift hem selve gheschoncken werde, midts dat d'eene flessche voor d'andere was vertast, soo dat hyder van opswilde, ende ter doot toe kranck lach. Dewijle nu goeden raedt by hem seer dier was, soo schickte hy eenen van sijne getrouste knechten, ghenaemt Modena, in een contoor neffens de camer daer hy te bedde lach, om een verguldt boecxken der Nigromantien te halen, dwelck hy onder sijne alderbeste juweelen altijdt bewaert hadde. Ende soo de geselle int contoor meynde te treden, daer* sach hy den voorghenoemden *Prothonotaris* met een pauselijck habijt sitten, die sijnen meester alsoo natuerlijck gheleke, als of hy** uyt sijn aensicht ghesneden ware gheweest. Daer van grootelijcx verschrickt, jae half doot wesende, tradt wederom te rugge, tot dat hem sijnen meester de Paus een nieu herte int lijf sprach, soo dat hy voor de tweede mael waeghde in het contoor te gaen. Aldaer hy van den gepausden Duyvel ghevraeght zijnde, wat hy aldaer te doen hadde, antwoordde dat hem de Paus gesonden hadde om een boecxken te halen. Doe brullede de Duyvel met een schrickelijck gebaer ende riep : Ick ben selve de Paus, ende daer mede verdween hy. Nae welcken tijt de Paus begonde vast nae de doot*** te gaen. Doch een weynich voor sijn doot, verscheen hem sijn meester noch eens, in de ghedaente van een post-bode, ende hebbende seer langhe reden ende veel arguatien met hem ghehadt, leerde hem sijne arithmeticam of cijfer-tafel te deghe, ende maeckte hem wijs, soo dat elf ende acht, elf jaren ende acht maenden, ende niet negenthien jaren (soo de Paus sonder sijnen weerdt gerekent hadde) te seggen was. Ende alsoo scheydde hy met een swaren stanck van mijn heer de Paus, die hem van stonden aen volghde, ende uyt dese weerelt in den Pausen Hemel met

* Var. Doen. — ** Var. Gheleke, oft hy. — *** Var. Na sijn doot.

Digitized by Google

sijnen getrouwe meester verscheyde. Dewijle dat men sijne *Requiem* singhet, soo willen wy hem dese sevende plaetse in dit laetste quartier vergunnen.

De laetste ende de alderbeste, die niet alleenlijck dit vierde quartier, maer oock het geheele geslacht-register met sijne edele wapenen ende vrome pauselijcke daden besluyten ende beseghelen sal, is Paulus de derde, wiens hooghberoemde ende edele feyten, over alle de vierderley quartieren sich eenpaerlijck verstrecken. Want hy bestaet in den eersten den h. Vaderen van het eerste quartier, als dat hy een recht Epicurist sijn leefdaghe lanck gheweest is, drijvende opentlijck sijnen spot met Christo den Sone Gods, ende houdende het woordt Gods voor een ijdele fabel, soo als de ghene ghenoechsaem weten, die by sijne tijden te Romen gheweest ende verkeert hebben.

Daer nae bestaet hy ooc dien van de tweede acht quartieren, dewijle hy niet alleenlijck een slecht hoereerder is gheweest, maer beneven veel vrouwen-schendinghen die by begaen heeft, wesende des Paus legaet, soo is hy van sijnen swager Nicolao Querceo op de daedt bevonden gheweest, daer hy sijne eyghene nichte Laura Fernesia, desselven Nicolai huysvrouwe besliep, die hem dieshalven een pongiaert in sijn lijf stack, daer hy eeuwelijck het lickteecken van behiel. Jae hy heeft oock sijne eyghene dochter Constancia beslapen, ende om het selve vrijer te moghen doen, haren man ghenaemt Bosa Sforsa, vergiftet. Hy hadde oock een sone, ghenaemt Peter Aloysius, die sijns h. vaders voetstappen seer wel wiste nae te volghen. Want beneven ontallijcke schendighe stucken, die al te lange waren te verhalen, soo vercrachtede hy met gewelt den Bisschop van Fanes, ende misbruycte hem met hulpe sijner knechten, tot sijne grouwelijcke sodomytische oncuyscheyt, daer de goede Bisschop uyt droefheyt des herten van sterf. Nochtans creegh de goede sone van den h. Vader, als tot een belooninghe sijner deuchden, een vorstendom, met veertich duysent ducaten jaerlijcx. Ende wat wonder ist, dat hy sijnen

Digitized by Google

sone in sulcke ontuchticheyt droeghe* ende vorderde, daer hy selve door sijns susters Julie Fernesie hoererije, die sy met den Paus Alexandro de seste** begaen hadde, in dat eerlijck collegi der Cardinalen was aengenomen geweest? Midts dat sy den Paus dreyghde te verlaten, so hy haren broeder den cardinaelschen hoet niet en wilde vergunnen. Daer nae rekent hy voort maechschap, met de derde acht quartieren : ghemerckt dat hy opene winckel hiel van allerley proven-coopmanschap. Want zijnde van den Paus Clemens, die te Romen op de Enghels borcht ghevangen lach, in ambassaetschap aen den Keyser Carolum ghesonden, wilde sich op den wegh niet begheven, of de Paus moeste sijn cleyne neve Fernesio het bisdom van Parma eerst gheven, die noch maer een kindt was van thien jaren. Ende daer nae wesende Paus, gaf alle de goederen der kercken sijnen vrienden ende magen, soo wel den vrouwen als den mans; jae vercochte den Hertoghe van Ferraren de twee steden, ghenaemt Modena ende Regium. Hy vervreemde oock Parma ende Plaisancien, ende gafse sijnen vrienden. Hy schroemde sich niet, allerley vreemde ende onghehoorde nieuwe manieren van imposten ende accysen op te brengen, ende te eysschen extraordinaerlijck van sijne ondersaten dry hondert duysent ducaten jaerlijcx; ende daerenboven somwijlen de thienden, somwijlen de helft van alle hare vruchten, om het ghemeyn volck tot de beenen toe te knagen, ende ghelt van alle canten te hoop te brenghen. Ende voorts van bloedtgiericheyts ende moorden halven, daer was hy al doctoor in, eer hy oyt den Cardinaelshoet op het hooft ghecreghen hadde. Want in de tijden des Paus Innocentii, werdt hy in het hondegat gheworpen, om twee moorden die hy ghedaen hadde, ende om dat hy sijn eyghen moeder ende sijn neve vergiftet hadde. Soo dat hy van rechts wegen, in dit vierde ende laetste quartier, oock een eerlijcke plaetse verdient heeft, aengesien dat hy met de Italiaensche vijge soo wel

* Var. Drongc. — ** Var. De sevenste.

Digitized by Google

wist omme te gaen, dat hy sijne eygene moeder niet en spaerde. Ja oock daer na bracht hy sijne andere suster om den hals, die oock anders niet seer heylich en was. Beneven dat hy in de Nigromantie ende duyvelsche consten een gheschickt ghe-selle was, ende hadder groot ghenoeghen inne : derhalven hy oock vorderde, alwaer hy conde ende mochte, alle die van de conste waren, als het ghenoech gebleken is by sijne goede vrienden Cecium, Marcellum, Gauricium de Portugalooser, ende andere meer. Summa summarum, hy is de rechte man die wy behoeven, om onsen ronden dans te sluyten, ende dese tweeendertich edele quartieren op een rustighe stamme ende struyck te brenghen, daer alle onse heylighe gheestelijckheyt, alle onse drijdobbelde gecroonde Pausen, alle bloetverwighe Cardinalen, alle ghemijterde Bisschoppen, ghestaefde Abten, vette Proosten, ghecapte Monicken, ledighe Canonicken, mis-selijcke Papen, ghecruynde clercken, dulle bagijnen, in summa alle den gheschoren hoop, uytghesproten is, ende heeft voorts den aerdtbodem als een hoop sprinckhanen vervult, [daer de Openbaringe Joannis van vermelt.]

Digitized by Google

DAT IV. CAPITTEL.

Vermeldende, dat de boosheyt oft quaet leven der priesteren, den Sacramenten van haer bedient, niet en can gheschaden. Ende wordt hier van de Simonie oft proven-comenschap der h. Roomscher Kercken ghehandelt.

Dewijle nu dan, dat onse gheestelijcheyt van also hooge, heylige, doorluchtighe, edele ende eerweerdighe afcomste is, van alle quartieren, dat sy alle de wapenen ende banieren van hare voorsaten alsoo aerdich ende bescheydelijck wijsen can, waerom souden sy van rechts weghen oock niet besitten haerder vaderen erfdeel, ende ghenieten alle de privilegien, die hen van oudts her ghegunt ende ghegheven zijn, ende die sy van menige hondert jaren herwaerts altijt gebruyct hebben? Soo is het dan recht ende billick, dat sy sich op hare oude vaderen, op het oude hercomen, gebruyck ende gewoonten haerder oude moeder der heyligher Roomsche apostolischer ende catholischer Kercke altijt beroepen, soo wanneer datter eenighe twist of swaricheyt erghesins in bestaet te vallen. Ende in sonderheyt op het ghene dat onse m. Gentianus hier seer neerstelijck voorhoudt, als dat het boose ende schendige leven der Papen, en can hare weerdighe priesterdom niet verhinderen noch vercorten. Ende het is oock waer; want anders soude het doch al te deerlijck met onse lieve Moeder de h.

Digitized by Google

Kercke toegaen. Want op dat ick elck bysonder stuck niet en verhale, wy hebben hier boven ghehoort (1), dat de Decreten vermelden, dat soo eenich Paus oft ander gheestelijck persoone, met Simonie, dat is te segghen, met giften oft gaven, met gunste oft vriendtschap, oft met eenighe ander onbehoorlijcke middel, een beneficie, prove oft gheestelijck ampt vercrijght, die sal niet alleen verbannen ende vervloeckt wesen, maer oock alles wat hy doet oft ordonneert, sal voor machteloos ende niet gehouden worden, ende alle de Papen ende gheestelijckheyt van hem inghestelt, sullen oock met hem verbannen ende geexcommuniceert zijn. Help schoone Liefvrouwe van Erdenburgh! Isser oock wel een onder thien duysent, die sijne beneficien ende proven anders vercrijghen can, dan met alsoodanighe lieflijcke* consten ende practijcken? Dat late ick op Viglii des eerweerdighen Abts van S. Baven te Ghendt, ende op des secretaris Argenteros, ende op Morillons des Cardinaels van Grandvellen makelaers, die men plach den A, B, C, der beneficien te noemen (om dat hy soo veel beneficien hadde, alsser letteren in den A, B, C, zijn) ick late het, segghe ick, op hare conscientien berusten, soo sy nochtans eenige conscientie overghehouden hebben. Sy weten wel hoe men met de indulten ende expectativen der beneficien plach omme te springhen. Sy weten oock ghenoechsaem, wat listige practijcken dat ons de goede Cardinael Granvella in de Nederlanden inghevoert heeft, om het beste vet van den pot met het vispaen der indulten** af te schuymen, ende scheiren de schapen, daer de andere de verckens te scheiren hebben. Ick beroepe my oock op de notaristen, copisten, bullisten, referendaristen ende secretaristen van 't Roomsche Hof. Sy weten wat eenen schoonen penninck sy in haren spaerpot jaerlijcx opsteken, voor alle de gratien, dispensen, expectativen, privilegien, bullen, pensioenen, proventioenen, recommandatien,

* Var. Het woordt *lieflijcke* ontbreekt in de tweede redaktie. — ** Var. Van indulten.

(1) Siet hier boven int 4. cap. des 1. stucx. fol. 81. I. Bd.

Digitized by Google

nieuwe provisien, vocaturen, commenden, absolutien, applicatien, dispensatien, om dry, vier of thien beneficien t'seffens te cabassen, voor protonotarisschappen, promotien van capellanen, conservatorien, wederroepinghen, reductien, exemptien ende andere dierghelijcke narrerije meer, daer wy hier boven van geroert hebben. Maer isser oock wel een Paus alleen gheweest, binnen vijf of ses hondert jaren herwaerts, die op sijnen Stoel anders gheraeckt zy, dan of met giften ende gaven, of met openbare geweldt ende ghewapender handt? Dat blijckt ghenoechsaem uyt de grouwelijcke scheuringen, twisten, moorden ende krijgen, daer alle historien soo vol van zijn dat sy crielen : vermeldende ten minsten van XXII. merckelijcke scheuringen (1), in de welcke by wijlen twee, bywijlen dry, jae vier Pausen tseffens gheweest zijn, die het even sterck d'een teghen d'ander hielen ; ende dat duerde somtijdts dry of vier, somtijdts thien of twintich, somtijdts oock wel dertich ende veertich jaren.

Maer ick swijge van alle de andere. Alleen wil ick gedencken den laetst overleden Paus Pius de vierde. Heeft hy niet openbaerlijck, eensdeels met ghereede penningen, eensdeels met beloften, de stemme des Cardinaels Caroli Caraffe ende sijner adherenten (die doch altijdt het wederpaert hielen teghen de Fernesen ende Mantuanen) afgecocht? Heeft hy den selven niet beloeft een groot pensioen van veel duysent ducaten, op het bisdom van Toledo in Spaengien, die hy hem by hulpe des Hertoghs van Florencien (die daer goet voor stonde) soude doen vercrijgen, met sommige sloten ende casteelen int landt van Naples, die hy in de handen des Hertogs van Paliano moeste leveren? Ende ten laetsten, alst aen het betalen quam, hy liet den Cardinael met een servette om den hals verworghen, ende sijnen broeder den Hertoghe van Paliano den cop afhouwen, ende voorts mochten sy loopen daer sy wilden. Maer wat noodt ist, dat ick met bysondere exempelen bewijse,

(1) Siet Joannem Marium, ende andere historischrijvers.

Digitized by Google

't ghene dat een kalf met een ooghe lichtelijck mercken can? Selve de jurist Marsilius Patavin, heeft dit wel connen sien ende schriftelijck ghetuygen met dese naevolghende woorden (1):

Quid aliud Romæ, quam Simmoniacorum, undique concursus?

Dat is te segghen:

Wat is jae te Ròmen anders, dan een toeloop van alle canten der simonische ketters ende proven-kremers?

Dat selve heeft beclaeght de Monick Baptista Mantua, schrijvende aldus:

Venalia nobis
Templa, sacerdotes, altaria sacra, coronæ:
Ignis, thura, preces, cælum est venale, Deusque;

D'welc men also soude mogen verduytschen:

't Is by ons al te coop, kercken, Papen, altaren,
Vyer, wierooc, heylichdom, 't gebedt des menschen heyl,
De Hell' end' Vaghevyer, dat de Pausen bewaren,
Jae self de Hemel oock, end' Godt, 't isser al veyl.

Waer mede een goet Abt seer fijn overeen heeft ghestemt, welcke ghevraeght zijnde: *Papa cujus partis orationis?* Dat is te seggen: *Van wat aert ende conditie is dit woordeken Paus?* Antwoordde, dat het was *Participii partis, quia partem capit a clero, partem a seculari, partem ab utroque, cum totius Orbis doloris significatione, sine modis et temporibus.*

(1) *In defensione pacis, cap. 24. parte 2.*

Digitized by Google

Dat is te seggen : *Dat dit woordeken Paus, zy van den aert der genen, die aen beyde zijden in de schotel tasten. Want hy ontfangt van de Papen, hy ontfangt van de leecken, ende deylt aen beyde zijden, sonder mate noch eynde, met groot verdriet ende bedroeffenisse der gantscher weerelt.*

Ende dat dit waer zy, can men genoechsaem afnemen uyt de taxatie oft waerderingen der beneficien, over de welcken de Paus van Romen altijdt sijn deel moet hebben. Want op dat ick soo menige andere brocxkens verswyge, die hy seer neerstelijck onder de tafelen der beneficianten als een hondt by een rapen can, alleene de Annaten, dat is te seggen, de eerste vruchten des jaerlijcschen incomstes, die de Bisschoppen, Abten, Prelaten, ende andere proven-coopers den Paus moeten opbrenghen, bedragen slechts alleen in Vranckrijck jaer voor jaer, tot thienmael hondert duysent croonen (1). Jae in de tijden des Paus Pii des 2, werdender over de twintich soo ertzbisdommen als bisdommen in Vranckrijck ledich, welcke brochten hem in, tot hondert ende twintich duysent croonen (2). Daer na ontfinck hy niet veel weynigher van LX. abdijen, die oock alle vacant werden in sijne tijden. Ende voorts van de priorien, dekenen ende proostijen*, creegh hy ymmers niet min dan hondert duysent croonen. Ende daerenboven warender by de hondert duysent prochien ende pastorien, welcke d'een door d'ander den voorseyden Paus opbrochten, een yeder ten minsten XXV. croonen : siet of dat in de somme niet en beloopt XXVIII. mael hondert duysent, ende noch XL. duysent croonen? Rekent nu toe, ende overlegt alle de andere

* VAR. Prosidien.

(1) [Dese calculatie van stuck tot stuck vint ghy in een boecxken *Taxa episcolum regni Franciæ,* begrepen in 't boeek ghenaemt Oceanus juris, in 't 24 stuck, int 388 bladt gedruckt te Lions, in 't jaer 1549.] — (2) Dese calculatie ende rekeninge vint ghy int boec ghenaemt, *Defensio pro libertate Gallicæ Eccl. adversus Romanam aulam,* gemaect van 't Parlement van Parijs, ende overgegheven den Coninck Ludovico II. ende 72. 73. 74. ende 75. artic. Siet ooc hier over Carolum Molineum, int boeck de Annatis, ende siet de taxe der bisdommen ende ertzbisdommen, ende *Franciscum Duarensi de sacris Eccle. ministeriis ac beneficiis,* int eynde des boecx.

Digitized by Google

profijten, beneven de annaten, die doch ontallick zijn. Ende overdenckt dan voorts, wat een grousame somme dat alle andere landen over het gantsche Christenrijck te hoop maken, die oock alle ghelijck over eenen cam gheschoren worden. Ick swijge nu voort van de incomste, die hem van de Roomsche hoeren alle jaer betaelt worden, beloopende (op elck hooft een ducaet) over de veertich duysent ducaten, beneven het ghene dat hy van de Joden noch crijght, ende daerenboven, dat hem in de penitency-camer wordt opgelegt, aldaer de vergevinge aller zonden op sekere gelt gheset ende ghetaxeert wordt, so als wy hier boven vermeldet hebben, ende dispensatie ghegeven, om te mogen houwelijcken met sijn naeste maechschap, welck niemandt ghegunt en worden dan den rijcken. Want aldus luydt de text (1) :

Et nota diligenter, quod hujusmodi gratiæ et dispensationes non conceduntur pauperibus, quia non sunt, ideo non possunt consolari.

Dat is te segghen :

Ende merckt neerstelijck, dat alsoodanighe ghenaden ende dispensatien den schamelen oft den armen niet ghegunt en worden, want sy en zijnder niet, ende daerom en connen sy niet vertroostet worden.

Siet, dit is een text des Bybels, welcke sprekende van het volck van Israel, onder den naem van Rachel, seght dat sy bedruckt is, ende hare kinderen beweent, ende en can niet getroostet worden, om dat sy niet voorhanden en zijn. Dat verstaet de h. Roomsche Kercke, van de arme ghesellen, die gheen ducaten noch goude croonen voorhanden en hebben,

(1) Int boeck ghenaemt, *Taxa cancellariæ Apostolicæ, cum notabilibus, juxta stilum hodiernum Romanæ Curiæ, in rubrica de Matrimonialibus.*

Digitized by Google

ende en mogen derhalven geenen troost ontfangen in de penitenci-camer : al waer niemandt getroostet wordt, dan daer wat op sit, [volgende den ghemeynen regel :

Deficiente pecu deficit omnenia.

Dat is :

Waer gelt end' goet ontbreeckt,
Daer oock all' onwill' steeckt.]

Maer wie soude doch connen vertellen alle de verscheydene manieren van comenschappen, finantien, kremerijen ende simonien des alderheylichsten Vaders ende Paus van Romen? Het is doch een grondeloose poel, die des menschen verstant te boven gaet. Soo dat geen wonder is, dat de Paus Joannes de 22. nae sijne aflijvinge xxv. milioenen, oft xxv. mael duysentich duysent croonen, dat is op onse rekeninghe vijf hondert tonnen gouts in ghereede penninghen achter ghelaten heeft (1). Beneven alle het ghene dat hy binnen den tijt sijns pausdoms doorghebracht hadde, met hoeren, met boeven, met bombancien, met pracht ende prael, ende andere dusdanighe pauselijcke heylichdom : het welcke ontwijffelijck een oneyndelijcke schat geweest is. Daerom ist dat de Ertzbisschop van Maeghdenburg dit aenmerckende, ende hebbende overleght ende gerekent, dat ten tijden des Paus Martini de 5. wel neghen milioenen gouts, dat is neghenmael duysentich duysent croonen alleen uyt Vranckrijck tot Romen gecomen waren, gebruyckt ten laetsten dese woorden, met grooter verwonderinghe : *Iudicet timoratus, quœ vorago hœc :* dat is te segghen : *Een yeder Godtvreesende man bedencke hier uyt ende oordeele wat voor een afgront ende onversadelicke poel dat dit zy* (2).

(1) Dit schrijven Franciscus Petrarcha, ende Marsilius Patavinus *in defensione pacis*. — (2) In sijn boeck ghenaemt *Sylva locorum communium*.

Digitized by Google

Maer wat is hier van veel te segghen? Een yegelijck weet genoech, dat by de Pausen van Romen alle dinghen te coop staen, ende dit blijckt genoech uyt de vrome daden der heylige Vaderen Alexandri de seste, ende Leonis de thiende. Want van den eersten heeft Joannes Picus Prince van Mirandolä aldus gheschreven :

Vendit Alexander cruces, altaria, Christum :
Emerat ipse prius, vendere jure potest.

Dat is te segghen :

Alexander vercoopt Christum, cruys end' altaer :
Hy vercoopt het met recht, want 'twas ghecochte waer.

Ende van den anderen heeft de geleerde poëte Accius Sannaharius aldus ghedicht :

Sacra sub extrema, si forte requiritis, hora,
Cur Leo non potuit sumere? vendiderat.

Dat is te segghen :

Vraeght ghy waerom Leo 't Sacrament niet en mocht
Ghenieten voor sijn doot? Hy haddet al vercocht.

Maer och oft de proven ende beneficien alleenlijck om gelt ende om gaven te coop waren, noch soude het met onse lieve Moeder de h. Kercke wel tamelijck toegaen. Maer wat ist? Men siet opentlijck, dat sy met roffiaenschappen, hoererijen, eebrekerijen, ende schendighe sodomytische ontuchticheyt te becomen zijn. Want op dat ick verswijghe, dat de Paus Paulus Tertius, nae dat hy voor de derde mael afghewesen was, creegh hy noch* ten laetsten een cardinaelschen hoet, met het

* VAR. Het woordt *noch* ontbreekt in de tweede redaktie.

Digitized by Google

gheduerich aendrijven van sijn suster Julia Fernesia, des Paus Alexandri hoere, dreyghende dat sy hem verlaten soude, soo hy haren broeder in dat eerlijck collegie der Cardinalen niet en ontfinck. Op dat ick oock onverhaelt late den voorghenoemden Cardinalin de Monte, die met sijne sodomytische grouwelijckheyt, des Paus Julii de Monte Cardinaelshoet beerfde. De ghene die te Romen een weynich verkeert hebben, connen ghenoechsaem ghetuyghen, dat het al een ghemeyne sake is. Jae het en is van heden noch van gisteren niet, maer het is een van de oude traditien of ghewoonten der h. Roomscher Kercken, die sy ongheschreven van vader tot kindt ontfanghen heeft, ende altijdt naeghevolght. Want de Paus Benedictus de twaelfde. die selve een Decretael ghemaeckt heeft, verbiedende *dat men den onweerdighen gheene beneficien en soude gheven*, boodt nochtans, ontrent het jaer 1336, den gheleerden man Francisco Petrarcha een Cardinaelshoet, by alsoo dat hy hem hadde willen sijn suster ten besten gheven (1). Waer op Petrarcha antwoordde, *dat hy eenen alsulcken vuylen hoet niet en behoefde*. Doch sijn broeder Gerardus Petrarcha verwellichde daer in, ende leverde den heylighen Vader sijne suster om een rooden hoet. Maer doe de Paus sijnen wille met haer volbracht hadde, ende den hoet niet en betaelde, soo wert de goede man mistroostich, ende stack sich in een Carthuysen clooster.

Maer alsulcke comenschap is de daghelijcksche neeringe der Roomsche Pilaten ende h. Vaderen. Derhalven soo mochte dat schuytken Petri wel schipbrekinge lijden, soo men uyt hare heylicheyt ende vromicheyt wilde weghen de weerdicheyt des priesterdoms ende des geestelijcken ampts, ende der Missen, of ander seven Sacramenten. Want of sy schoon alle gelijc hare proven, beneficien ende cruynen ghecregen hadden door haer vromicheyt ende heylighe feyten, nochtans soude men

(1) Dit wordt verhaelt in het leven Petrarchæ, dat van Vergerio, ende van Squarciafico, die bynae op den selven tijdt gheleeft hebben, beschreven.

Digitized by Google

evenwel haer Missen niet mogen hooren, soo lange als sy met haer jonge maeghdèn boeleren, uyt cracht des Concilii van Mantua, alwaer opentlijc verboden is, *dat men geens priesters Misse hooren en mach, die men weet een byslaep oft boelschap te hebben.*

Ende nu late ick op de conscientie der Papen, Monicken ende Canonicken berusten, of de alderheylichste onder hen sonder boelschap oft byslaep altijdt herden. Midts dat kennelijck is ende openbaer, dat de gemeyne hoop met een byslaep oft met een eyghen jonckwijf niet verghenoeghet en zijn, soó men merckelijck sien mach, aen der Pausen ende andere heylighe Prelaten bastaerden, daer sy de weerelt mede vervult hebben, ende hebben haer het landtschap uytghedeylt. Ende daerom moeten wy altijdt indachtich wesen deses reghels: soo wanneer wy yet vernemen van de Papen of Monicken dat niet veel gelts weerdt en is, als dat evenwel sulckes aen haer weerdige priesterdom ende heylighe Misse niet schaden en can. Jae het wordt selve door de weerdicheyt des persoons geheylicht, hoè boos ende snoode dat het van sich selven can gezijn, want dit heeft onse l. Moeder de h. Kercke alsoo besloten, *dat of schoon de Paus alle geestelijcke goederen, alle proven ende prebenden, ende d'eene bras met den anderen met ghereet ghelt vercochte, soo en mach dat nochtans voor gheene Simonie gherekent worden, dewijle de heylicheyt sijner persoone, alle onsuyverheyt ende besmettinghe fijn can afwasschen ende suyveren* (1), jae van een zonde can hy een groote deucht ende vromicheyt maken, so als hier vooren bewesen is. Ende so verre ist dat de Paus of die h. Roomsche Kercke in de schuldt der Simonie soude connen ghevallen, dat het Roomsche Hof is *Monarcha Simoniæ*, dat is te seggen, *een opperste heerscherinne ende vorstinne der geestelicke dieverije* (2). Ende derhalven en can te Romen gheene Simonie

(1) *Felinus in ca. ex parte* 1. *De officio Delegati*, ende *Jacobatius in tract. de Conciliis. Tilti.* 4. *cap.* 4. — (2) Dit beschrijvet opentlick Restau. Castaldus, *in Tract. de Imperatore.*

Digitized by Google

begaen worden. Ende aengaende alle andere daden, daer can de Paus volcomentlijck over dispenseren. Soo dat de h. Kercke geenen noodt en heeft, jae al ware sy soo vol schelmen ende booswichten, als een ey vol suyvel.

Digitized by Google

DAT V. CAPITTEL.

Sprekende van de ongheleertheyt der Hughenoosche Predicanten, ende van de hooghgheleertheyt, subtijlheyt, sware ende diepgrondighe questien der Catholische Doctooren.

Daerom laet ons nu op de Hughenoosche ministren ende predicanten comen, ende die met hare vederen eenmael afmalen. Soo seght dan m. Gentianus, dat sy ongheleert zijn, ende van een quaet leven. Aengaende het eerste punct, hare ongheleertheyt is daer uyt lichtelijck af te nemen, dat sy hare paternosters, hare benedictie, hare psalmen ende andere ghebeden niet en willen in latijn lesen noch singhen, maer ghebruycken altijt hare moeders tale; voorwaer hadden sy dat latijn soo vast, als de Papen in hare Missen ende ghetijden doen, sy en soudender alsoo carich niet van wesen. 't Is wel waer, datter sommighe onder hen zijn die niet alleen het Latijn, maer oock het Griecx ende Hebreeusch beter weten ende verstaen *, dan onse Papen ende Monicken hare *Kyriellen* ende *Per omnia*. Maer ten eersten, is dat al ketters latijn, ende van desen nieuwen aert, daer men by de doctoren van Loven, van Ceulen, ende van Parijs niet van en weet te spreken, ende seer weynich van verstaet, ende daer de h. Roomsche Kercke niet veel van nae segghen en sal. Ten anderen, soo zijnder

* Var. Beter weten te verstaen.

Digitized by Google

oock veel onder hen, die geen beter latijn en connen dan onse Monicken ende prochypapen. Ja sy en willen sich niet roemen yet te weten, buyten alleenlijck Jesum Christum, ende die selve ghecruycighet (1); ende laten sich duncken, dat dat alleene ten minsten alsoo veel weerdt is, als alle de doctoors covelen, Aristotelis broecken ende liripipien, die onse *Magistri nostri* ende *Supermagistri* te Loven, met soo sueren arbeyt becoopen. Maer alst al om comt, wat weten doch hare gheleerden soo vele? Souden sy een questie alleene connen ontknoopen, die onse meesters van Loven met groote menichte op de bane werpen, ende brekender hare hooft seer over, dat sy het met lappen ende leuren moeten omwinden, soo wanneer sy in de locht comen, op dat het niet in stucken en springhe? Ick dencke voorwaer neen. Het moeste al een schalcke bottemuyl wesen, die alsulcke diepe questien soude connen resolveren. Want siet, dit is daer sy hare baccalarisen, licentiaten ende doctoren over maken. Namelick, te weten : *Of Godt wel soude connen sondigen? Of hy sijnen Sone wel soude connen haten? Of hy wel wat quaets soude connen gebieden? Of hy de weerelt wel hadde connen beter scheppen dan hy gedaen heeft? Of hy wel een vader hadde connen scheppen sonder kint, oft een kindt sonder vader, ofte een bergh sonder dal? Of hy van een hoere wel wederom een maegt soude connen maken? Item of de Sone Gods wel hadde een vrouwen lichaem connen aennemen? Jae of hy wel hadde connen een Duyvels wesen ende substantie, oft een ezels natuere aen sich nemen? Of hy wel hadde een keysteen connen worden, of een pompoen, of cawoerde? Ende so hy dan een pompoen geworden ware, hoe dat hy soude gepredickt hebben, mirakelen ghedaen ende aen het cruyce genagelt gheweest zijn? Item oft onse l. Vrouwe sonder erfzonde geboren is? Item hoe veel chooren der Engelen datter zijn ; wie op 't hooghste eynde, ende wie op het leeghste sit; wie voor ende*

(1) 1. Cor. 2. 2.

Digitized by Google

wie achter gaet? Item wat men in de Helle al bedrijft? Met wat blaesbalcken ende tangen dat men het vyer stooct? Hoe heet dat het Vagevyer is? Waer mede dat het van de Helle afgeschoten is? Hoe lange dat de zielkens daer in braden moeten, eer sy te dege gaer zijn? Beneven noch de gene die wy hier boven verhaelt hebben, aengaende de muysen die int Sacramenthuysken geraect zijn, wat sy daer te knabbelen vinden, dewijle datter geen broot meer en is, hoe lange dat de weerdt in de halve mane daer blijft, ende wanneer hy de vluchte neemt? Of hy ooc fenijnich is als men fenijn onder 't broot gedaen heeft; of hem de vlieghen wel beschijten connen? Met veel andere hooghe questien sonder mate noch eynde, daer de ketters niet een steeck in en sien*, ende wetender niet meer van te seggen, dan van den windt die my laetste den hoet af waeyde. Sy moeten dan voorwaer wel ongheleert wesen. Sy meynen dat het nu is ghelijck als het in Pauli ende der Apostelen tijden was, doe men van gheene baccalarisen noch licentiaten en wiste te spreken, doe de Quotlibeten, Sillogismi Cornuti, Quidditates, Identitates, Realitates, ende andere diergelijcke muysenesten, noch niet ghevonden en waren, doe de visschers predicanten waren, ende de leertouwers Apostelen. Daerom zijn sy altijdt met haren Paulo ende met hare Propheten besich, ende spotten met al het ghene dat onsen *Doctoor Subtilis, Joannes Scotus* (1), *onse Doctoor Angelicus, Thomas de Aquino* (2), *dat onse Albertus Magnus, Petrus Lombardus, Occam* ende andere diergelijcke hooghberoemde doctoren, met veel groote boecken geschreven hebben, ende nae veel diepsinnighe speculatien, voor artijckelen des gheloofs besloten ende ghedediceert. Maer het is verloren ghecalt, sy moeten noch wel thien jaren te scholen gaen, soo sy willen voor gheleert gheachtet wesen. Wat

* Var. In sien.

(1) Doctoor Subtilis is te seggen een spitsinnich doctoor, ende also noemen sy gemeynlijc Joannem Scotum. — (2) Doctoor Angelicus, een enghelsche oft Enghelen doctoor, ende dit is de toenaem, die sy Thoma de Aquino gheven.

Digitized by Google

calle ick van thien jaren? Een wijs doctoor in der Godtheyt seyde teghen *Erasmum*, dat men binnen neghen jaren niet en soude te rechte connen leeren verstaen, wat alleen *Scotus* in sijne voorrede op *Petrum Lombardum* gheschreven heeft; ende een andere seyde, dat het niet moghelijck en was een sententie of spreucke in *Scoto* te verstaen, oft men moeste de gantsche Metaphysica Aristotelis (1) op sijn duymken hebben. Wat willen doch dese ketters sich laten duncken, dat sy gheleert zijn, om dat sy den Býbel ofte *S. Paulum, of Augustinum ende Jeronimum* ghelesen hebben? Ofte dat sy het Hebreeusch, Chaldeeus, ende het Griecx weten? Sy moetender seker noch al anders aen, sy moeten noch al een twintich of dertich jaren in de pedagoghen gaen blocken, ende Aristotelis broecke op het hooft trecken, of sy blijven hare leefdaghe lanck ongheleert, ende en connen nemmermeer licentiaten of baccalarissen, ick swijghe doctoren werden; jae al hadden sy schoon noch seven Bybels opghegh'eten, ende wisten al wat Paulus oyt gheweten heeft. Daerom en ist gheen wonder, dat hen meester Gentianus verwijt, dat sy ongheleert ende onwetende zijn, dewijle sy de gheleertheyt onser Moeder der h. Kercken, ende de wijsheyt van Loven noyt ghesmaeckt hebben.

(1) *Metaphysica* is te seggen, de dinghen die boven oft beneven de natuere zijn, als de gheesten, de Enghelen, etc. Ende 't is de naem van een boeck dat Aristoteles van alsoodanige overnatuerlijcke dingen gheschreven heeft.

Digitized by Google

DAT VI. CAPITTEL.

Van het leven ende reformatie der Hughenoosche Predicanten, ende der stadt Geneven, ende daerenteghen van de groote deuchden ende vromicheyt der stadt van Romen, ende van de goedertierenheyt der Roomscher Kercken, ende van de taxen oft rekenboeck der penitency-camer.

Aengaende voort haer leven, meester Gentianus stelt hier wederom sijn conste te wercke, die hy van de Oratores ende meesters der welsprekentheyt gheleert heeft : als namelijck, dat hy hem selven in de voorbane maeckt, ende beschuldicht sijne wederpartije, int ghene daer hy sijne conscientie niet al te suyver in en kent; hoewel nochtans, dat hy dit seer behendelijck is doende. Want hy seght slechts, dat hy hem heeft laten segghen, als dat in de stadt van Potiers in Vranckrijck, een Hughenoosche Predicant gherichtwerde, die sijn leefdaghe lanck een straetschender ende moorder gheweest was, ende hadde wel tot honderden toe, met sijn eyghen handt vermoordt. Ende so dat waer is, het gheeft hem vreemdt dat alsulcke predicanten den Paus van Romen voor een straetschender ende gierighe bloethondt, ende de Cardinalen ende Bisschoppen, voor schelmen ende deughenieten straffen willen. Ende het soude oock in der waerheyt vreemdt wesen, want het staet qualijck, dat de eene wolf den anderen verbijten wil. Sy behoorden veel eer, goede vrienden met malcanderen te zijn,

Digitized by Google

ende segghen nae het ghemeyne spreeckwoordt : *Te ti, te mi : Clapt van my niet, ick en sal van dy niet segghen*. Doch evenwel, meester Gentianus en wilt daer van niet veel spreken noch versekeren. Want hy segt dat hyder alsulcke gheene en kent. Waer in hy sijn onschult, als een man van eeren in tijdts doet, op dat men niet en dencke dat hy ooc daermede al wat bestoft is, ende met alsulcke voghelen verkeert heeft. Daeromme, hoewel hy seght, dat het ghemeyne gheruchte aldus gaet, als datter sommighe Hughenoosche predicanten zijn, die niet veel beter en zijn, dan straetschenders, snaphanen, dochteren schoffierders, nochtans soo scheydet hy seer lichtelijck daer van, ende laetse zijn sulcx als sy wesen willen. Hy vreest moghelijck, dat hy den h. Roomschen Stoel al wat te nae soude spreken. Want het en is niet alleenlijck een ghemeyn gherucht, maer het is de ghewisse waerheyt, die een yeghelijck sien ende tasten mach, dat soo men alsulcke gasten gebreck heeft, om een hupsche galeye te stofferen, men soudese nerghens ter weerelt beter connen becomen dan te Romen. Want, ghelijck als de glose op de decretalen schrijft (1), *Romen is van roovers ende straetschenders eerst opgebouwet gheweest, ende sy houdt noch al den ouden aert, ende wordt derhalven ghenoemt* Roma *int latijn, als of men seyde* rodens manus , *dat is, knaghende de handen*, ghelijck als de selve glose op de decretalen met dit clupperveersken is betuyghende :

Roma manus rodit, quos rodere non valet, odit.

Dat is *:*

Romen beknaegt elcx hant; ende die sy niet en can knagen,
Dien soeckt sy haet ende nijdt, vast op den hals te jagen,

Derhalven oock de goede ende vrome Coninck Alphonsus plach te segghen :

Dat de gierighe, grijpende, ende vuyle voghelen, ghenaemt

(1) Glos. in cap. *Fondamenta ff. Ne autem. De electis et electi Potestate in* 6.

Digitized by Google

van den poëten, harpien, niet meer op de eylanden en woonden, maer waren nae Romen verhuyst, ende hadden het Roomsche Hof inghenomen.

Ende desen propooste gelijckformich, beclaeghde sich de Paus Adrianus de vierde, aen Jan van Saresburien Bisschop tot Chartres, dat de Paus van Romen sijnen rechten naem hadde *Servus servorum*, dat is, *de dienaer der dienaren*, midts hy was een dienaer ende slave der Romeynen, die rechte slaven ende dienaers der giericheyt zijn (1); ghelijck als de glose oock betuyghet, in het ghemeyne clippelveersken :

Servierant tibi, Roma, prius domini dominorum,
Servorum servi nunc tibi sunt domini.

Dat is te segghen :

Wel eertijdts hebben dy, O Romen prachtich,
Ghedient ende gheeert
De heeren der heeren groot ende machtich ;
Maer 't bladt is omghekeert.
Want selve de knapen der knapen slaefachtich
Hebben dy nu verheert.

Jae, hy seyde noch meer, dat de Paus van Roomen nu gheen naevolgher Petri meer en was, maer Romuli : welcke Romulus in de fonderinghe der stadtmueren van Romen, sijnen eyghen broeder Remum vermoorde, ende een weynich daer nae schoffierde met gheweldt de vrouwen ende jonghe dochters van den Sabijnen sijne nabueren, onder het decksel van een heylighe kermisdach te houden. Soo dat de stadt van Romen is eyghentlijck ghefondeert, ghewijet ende gheheylicht, met moorden, met straetschenden, ende met vrouwen schoffieren. Derhalven het gheen wonder is, dat alle dusdanighe voghels aldaer kermis houden, ende seer willecom zijn.

(1) Dit schrijft Joannes van Saresburien selve in sijn boeck ghenaemt *Speculum* oft spieghel, in cap. *Quotione*, 1. 4. 7.

Digitized by Google

Jae niet alleen moorders, straetroovers ende vrouwenschenders, maer oock, dat men sonder grouwel niet dencken en can, alle ezels-vrijers, alle moeder ende suster beslapers, alle sodomiten ende gomorriten, alle kinderen-verleyders, alle godtloose epicuristen, die met Godt ende met Christo haren spot openbaerlijck drijven, alle Gods-lasteraers ende vloeckers, alle meyneedighe, alle hoeren ende boeven, alle heete ritsche teven, alle coppelaers, roffianen ende bordeelbrocken, alle schelmen ende dieven, alle schriftueren ende testamenten vervalschers, alle verraders ende vergifters, alle teerlingenbotters, valsche munters, panneleckers, schuyffelschappraeyen, lavuytgevers ende speckvoghels, alle swarte constenaers ende tooveraers, alle listighe practizijnen, alle snorckers ende stuytvossen, alle blauwe sackmeters, alle woeckenaers, in somma, alle guyten, rabauwen, scharluynen ende galgen-asen, houden in de h. stadt van Romen open hof, ende zijn daer alle willecome. Daer crijghen sy proven ende prebenden met hoopen, Bisschops-mijteren, Cardinaels-hoeyen ende Pauscroonen. Daer schrijven sy boecken van de sodomye, ende van alle hare ontuchticheyt, ende scheldense voor een goddelijcke sake, als de Bisschop Monsignor della Casa, ende Petro Aretino ghedaen hebben (1). Daer houden sy opene scholen, ende disputeren oft het houwelijck beter is dan de sodomye; item,

(1) Joannes de la Casa, Aerdtsbisschop van Beneventen, heeft een boec gheschreven tot lof der sodomyen, noemende het een goddelijck werc, ende seggende dat hy daer groot genoegen in heeft, ende anders gheene byslapinghe en ghebruyckt. Hy was Deken der apostolischer camer, ende Ambassaet des Paus int gantsch Venedische landt; ende hy is de gene die aldaer eerst liet uytgaen het register der verboden boecken, int jaer 1549, den 7 mayo. Ende, dit boecxken daer hier van gemeldet wordt, is te Venegien ghedruckt gheweest, by den drucker ghenaemt Navus. — Petrus Aretinus is oock een groot vriendt der Pausen geweest, ende heeft veel boecken laten uytgaen, aldaer hy veel dinghen handelt van oncuyscheyt ende ontucht, ende heeft seer schendighe schilderijen laten te Venegien drucken, van verscheyden manieren van byslapen, ende een boeck ende uytlegginghe daer op ghemaeckt.—Int jaer 1558, in de tijden Pauli des 4, is te Bolognien een geweest, die openbaerlijck in de scholen op den vastelavonts dach reden hadde teghen het houwelijck, tot lof der sodomye. Van dese disputatie zijn der Italiaenders boecken vol.

Digitized by Google

of de ziele oock sterffelijck is, ende of Christus oyt gheweest is , als de Paus Leo de thiende ghedaen heeft. Daer is de stapel van alle schelmerijen die men verdencken can. Daer haelt men dispensatien over alle zonden ende schendicheden, soo als men in de *Taxa Pœnitentiaria* merckelijcken sien mach. Daer coopen ende vercoopen sy, heylich ende onheylich, vrouwen ende mans, sonen ende dochteren, ziel ende lichaem, bullen ende aflaten, beneficien ende veneficien, jae Godt ende de Duyvel, Sinte Peter ende Sinte Paulus, het isser al te coop. Jae de stadt selve soude te coop wesen, by soo verre dat men een coopman* conde ghevinden, dien het aent gheldt niet en ontbrake : soo als over sesthien oft seventhien hondert jaren, van eenen ghenaemt Jugurtha, ghepropheteert is gheweest (1). Somma sommarum, daer en is gheen dinck ter weerelt soo boos noch soo grouwelijck of het en is in de stadt van Romen vry ende gheoorloeft. Alleen is daer ongheoorloeft ende verboden godtsalichlijck te leven, ghelijck als de voorghenoemde Monick Baptista Mantuanus selve ghetuygt heeft, schrijvende:

Vivere qui sancte cupitis, discedite Roma :
Omnia cum liceant, non licet esse pium.

Dwelck men alsoo mach verduytschen :

Soo ghy begeert de boosheyt te versaken,
End' schicken u nae des Heeren ghebodt,
Ghy moet terstont u van Romen wech maken,
Vluchten daer uyt, nae 't exempel van Loth.
Ghy condt daer niet wel dienen uwen Godt :
Want daer ist al gheoorloft sonder laken,
Behalven slechts te drijven Godes saken.

Siet, daeromme heeft meester Gentianus seer wijsselijcken

* Var. De coopman.
(1) Dit vertelt Salustius in sijne historie, ghenaemt Bellum Jugurthinum.

Digitized by Google

bedacht gheweest, dat hy van dese dinghen niet veel en heeft willen schrijven, vreesende dat hy de heylighe stadt van Romen te nae soude ghesproken hebben, midts dat een yeghelijck ghenoechsaem weet, dat de neeringhe ende de stapel van't ghene dat hy den ketters oplegt, in de stadt van Romen, jae int hof des h. Vaders des Paus is. Want Romen, soo als de Italiaensche poëte Franciscus Petrarcha fijn ghesonghen heeft, is een rechte

Fontana di dolore, albergo d'ira,
Scola d'errori, e templo d'heresia :
Gia Roma, hor Babylonia falsa e ria,
Per cui tanto si piagne e si sospira.

O fucina d'inganni, O prigion d'ira,
Ove 'l ben muore, e'l mal si nutre e cria
Di vivi Inferno, un gran miracol sia,
Se Christo teco al fine non s'adira.

Item :

Nido di tradimenti, in cui si cova
Quanto mal per lo mondo hoggi si spande,
Di vin serva, di letti e di vivande,
In cui Lussuria fa l'ultima prova, etc.

Dat is te segghen :

Een rechte fonteyn van alle verdriet, herberghe des toorns quaet,
Schole van alle dwalinghen, ende tempel der ketteryen vuerich,
Voortijden Romen, maer nu Babylon, valsch ende boose raet,
Om wiens wille men over al sucht ende karmt treurich.

Digitized by Google

O crauwel des bedrochs, end' kercker des gramschaps doot,
Daert goede sterft, end' het boose wordt onderhouden groot:
O helle der levenden : het soud' wesen een groot mirakel claer,
Soo sich Christus op 't eynde teghen dy niet vergrimde swaer.

Item :

O nest der verraderijen, daer uyt ghebroedt wordt blinckende
Al het quaet dat daghelijcx over de weerelt is stinckende ,
Du slavinne des dronckenschaps, byslaeps, end' gulsicheyt vraet,
Daer sich d'oncuysheyt met alle haer crachten versaet.

Daerenteghen dese kettersche ende Hughenoosche ministren ende predicanten, ghelijck als sy de h. Roomsche religie ghesworene vyanden zijn, alsoo haten sy oock ende vervolgen de Roomsche manieren ende oude hercomen. Ende in sonderheyt, in dat vertwijffelde Geneven, daer zijn sy alsulcke vyanden der Roomscher practijcken ende vrome feyten, dat soo yemandt aldaer wilde op sijn Roomsche oft op sijn cardinaelsche wijse gomorrhiseren, oft de Clementische ghemeynschap der vrouwen te wercke stellen, men soude hem al in ernsten een Cardinael maken, met eenen rooden hoet op den hals; oft men soude hem een Bisschop op een veldt maken, aldaer hy de benedictie met de voeten soude gheven ; ende zijn Pallium oft Bisschopsmantel en soude hem op gheen dertich duysent ducaten comen te staen, soo als de Pallia te Romen doen.

Daeromme, soo het met meester Gentiano * niet al te claer en stonde, gelijck als het wel te vermoeden is van eenen soo ghetrouwen ondersaet der heyligher Roomscher Kercken, als

* Var. Soo het meester Gentiano, enz.

Digitized by Google

dat hy met de Roomsche heylicheyt eenichsins bestoft is, soo en soude ick hem gheensins willen raden, dat hy lust creghe om dese nieuwe predicanten te gaen versoecken, of de Hugenoosche reformatie ende afstervinghe te smaken. Hoewel dat het uyt sijn schrijven schijnt, dat hy wel geerne weten wilde, hoe dat het in sijn werck toe gaet. Maer wilt hy wijs zijn, hy sal sich verre van daer maken : want het mochtę hem wel ter naghelen uytsweeren, ende alsoo suer opcomen, dat hy sich sijn leefdage lanck berouwen mochte. Want hare afstervinghe is allen Roomsgheloovigen kerste menschen een soo bitteren dranck, ende soo walgelijck pilleken, dat sy daer lichtelijcken van souden bersten. Is Gentianus wijs, hy sal sich daer van maken, ende sal liever nae Romen trecken [om aflaet te winnen], ende houden hem aen de mortificatie oft afstervinghe der h. Roomscher Kercken. Want onse lieve Moeder is alsoo goedertieren, dat sy alle man in haren schoot gheerne ontfanght, nae den uytgedruckten text des Propheten Ezechielis, als dat de dochter Israels hare beenen geopent heeft voor een yeghelijck die daer voorby ginck (1); ende neemt een yeghelijck aen, behalven alleen de Lutherianen ende Hugenoösen , ende behoudelijck altijdt, dat men de taxatie der apostolischer rekencamer oft der penitenci-camer ghenoech doe, tot bewijs van een oprechte penitentie. Als namelijck.

Die moeder oft suster beslapen hadde, die sal met vier ponden toernoos quijt gaen.

Maer die noch daerenboven overspel met haer bedreven hadde, namelijck daer sy een ander man hadde, die salder ses moeten betalen.

Die van simonie beschuldicht is, sal moeten vijfendertich ponden toernoos betalen.

Maer die vader oft moeder, suster oft broeder vermoordt hadde, die gaet vry met vier ponden toernoos, een ducate ende ses carlijnen ; ende soo van allen anderen : verstaende

(1) Ezec. 16. 25.

Digitized by Google

dat dit plaetse alleen grypen moet, soo wanneer dat et Rroomsche hof aen dese zijde van de berghen resideert, namelijck in Vranckrijck : want soo sy hare woonstede over de berghen heeft, als in Italien, dan sal men voor ponden ende penninghen toernoosen, met ponden ende penninghen grooten rekenen, alsoo de jurist Ludovicus Gomesius is vermeldende (1).

In somma, men can gheene soo groote zonde doen, of men mach te Romen daer over dispensatie crijghen om een stuck gelts, ende quijt van alle schuldt ende straffe gaen : soo dat sy nemmermeer int Vaghevyer en sullen comen, soo sy sich selven van 't Hellegat connen ghewachten. Daer sal meester Gentianus al veel willecomer zijn, dan te Geneven, oft elders by de Hughenoosche predicanten. Ende desen fijnen boeck oft brief die hy ghemaeckt heeft, sal hem te Romen moghen dienen tot een goede recommandaci-brief aen den heylighen Vader de Paus, om erghens aen een Bisschops mijter oft Cardinaels hoet te gheraken.

(1) *In reg. cancellariæ, in regula, de velore exprimendo, col. 4.*

Digitized by Google

DAT VII. CAPITTEL.

Aldaer meester Gentiano ende allen goeden Catholijcken eenen goeden raedt ghegheven wordt, ende dit boeck besloten.

Maer boven alle dinghen ter weerelt wil ick meester Gentianum van herten gheraden hebben, dat hy doch aen de oude maniere ende religie sijner voorsaten blijve hanghen, als slijck aent radt, hy en sal niet connen qualijck raken. Of hy dan schoon een goet ghesel mede is, oft een drinckebroeder, oft dat hy gheerne de vrouwen siet, nochtans by dien * dat hy geen ketter en zy, dat en can hem niet schaden. Hy en behoeft maer slechts eens des jaers ** te biechten te gaen, ende hooghtijt te houden, daer mede sal hy voor een goet ende getrouwe ondersaet der h. Catholijckscher Kercken door gaen. Ende of hy schoon nae sijn doot int Vaghevyer comt, soo sal men soo veel Zielmissen (die doch nu seer afgheslaghen zijn, ende goeden coop gheworden) voor hem laten singhen, dat hy met cousen met schoenen nae den Hemel vlieghen sal, soo recht als een zickel. Daeromme moet ick my grootelijcx verwonderen ende verblijden, over sijne wijse, voorsichtighe ende welbedachte sluytreden, die hy hier aen voeght : als namelijcken, dat hy in de schoot sijns liefs Moeders der heyligher

* Var. Op dien. — ** Var. Eens jaers.

Digitized by Google

Kercken altijdt blijven wil, ende met de ketters niet te doen hebben. Want dewijle dat de ketters (soo hy seght) niet en connen gheloovich wesen, midts sy niet en willen ghelooven, alles wat de h. Kercke gelooft; ende in sonderheyt, willen sy het heylich Sacrament des Altaers niet ghelooven; dewijle het oock gheloghen is, dat men niet en mach aennemen beneven het woordt Gods in de Schrift vervatet, ende dat men daer niet en mach toe noch af doen, ende dat evenwel de Schrift aen onse zijde staet, als sy wel verstaen ende uytgheleght wordt, nae den sin der h. Kercken; dewijle oock dat sy ons met grooten onrecht noemen afgoden-dienaers, gelijck als de Joden oock doen; dewijle dat hare leven niet beter en is, dan der goede christenen leven, ende dat sy alle ghebeden, vasten ende abstinentien der h. Kercken versmaden ende belachen; dewijle dat hare predicanten ende dienaers met goeden rechte moghen voor ongheleert ende onwetende, jae oock voor boose menschen ghescholden worden ende mispresen; dat sy oock gheene andere bewijs-redenen en hebben, die ons tot hare gheloove connen ghebrenghen dan uyt de Schrift, ende dat meester Gentianus tot noch toe altijdt heeft hooren segghen, datter geen salicheyt buyten de Kercke en is, soo wil hy by sijne moeder leven ende sterven, ende wilse in der eeuwicheyt niet verlaten. Want al ist schoon dat hy met grooter haesten antwoorde vordert, ende ghelaet sich alsoo als wilde hy te poste loopen nae der Hughenooscher predicatien, het en is hem nochtans gheen ernste. Ick houde hem wel voor alsoo standtvastich ende crijghel, dat hy niet gheerne sijn huyt veranderen sal, noch sijne vlecken, ghelijck als Jeremias van de Moriaen ende den luypaert seght (1). Daerentusschen nochtans, als ick aenmercke den grooten vyerighen ijver daer hy mede wordt ghedreven, soo ben ick van noodts weghen ghedrongen, uyt name der heyligher Kercken Godt te bidden, dat de Hughenoosen hem gheen antwoordt en gheven, ende dat sy

(1) Jere. 13. 23.

Digitized by Google

soo veel te doen crijghen met andere swaerdere ende gewichtiger becommernissen, dat sy op meester Gentianum niet eens en dencken, van vreese of het mochte alsoo comen (dwelck ick niet en verhope) dat hy verandert werde, midts dat het schijnt, dat hy met sulcken ijver ghedreven wordt nae sijne salicheyt, dat hy noch stock noch staeck aen en siet, maer loopt daer slechts henen, recht toe, recht aen, als een eyndekuecken sonder hooft. Daeromme soude ick liever den Paus willen bidden, dat hy hem een brocxken in den mondt steken wilde, ende een goet lecker beneficie geven, op dat hy van ons niet lichtelijck en scheyde. Want het ware al te groote schade, soo de heylighe Kercke een alsulcken pilaer quijt ginck. Sy mochte wel haest t'samen in de asschen vallen, daer ons de lieve Moeder Godts, met alle de Sancten ende Sanctinnen die te Bruessel op den grooten altaer van Sinter Goelen staen, van beschermen willen, *Per omnia sæcula sæculorum*, dat is te segghen, in eeuwicheyt. Amen.

Oock wil ick den goeden man, die den brief Gentiani in onse Nederduytsche sprake overghesettet heeft, vriendelijck gebeden hebben, dat hy noch dese meeyte doen wil tot nutticheyt onser liever Moeder der heyligher Kercken, ende tot vervreuginghe ende sterckinghe des voorseyde goeden Catholijckschen mans meester Gentiani, dese onse uytlegginghe sijns briefs oock in het fransoys over te setten, op dat de Walen dese onsen Byencorf oock mogen ghebruycken, ende den honich ende honichraet daer uyt nutten, tot roem, glorie ende heerlijckheyt onser Moeder der heyliger Kercken, tegen alle hare vyanden.

Digitized by Google

BESLUYT DES BOECX.

AEN DEN CHRISTELIJCKEN LESER.

Hier hebstu, lieve leser, een corte wtlegginghe ende verclaringhe op den sendbrief of missive des hooghgheleerden doctoors meester Gentiani Hervet, welcke niet alleenlijck daer op dient, maer op alle boecken ende schriften der catholijckscheschrijvers, ende beschermers des Roomschen Stoels. Want wy hebben hier in op het aldercorste ende alderduydelijckste verhaelt, de twee voornemelijckste fondamenten, daer alle hare schriften, bewijs-redenen, conclusien ende syllogismen op ghefondeert ende gheslaghen zijn, namelijck :

Het eerste : de h. Catholijcksche Kercke wat sy is, waer in sy bestaet, ende hoe verre [sy] hare macht strecken can.

Ende het tweede, namelijck : de uytlegginghe der Schrift, alwaer een yeghelijck met oogen sien mach, dat hoewel de Hughenoosen ende Lutherianen sich altijdt op den text der Schrift beroepen, nochtans soo can onse l. Moeder de h. Kercke den selven text met bequame uytleggingen alsoo fijn matighen

Digitized by Google

ende buyghen, dat hy gantschelijck tot haren voordeel is streckende.

Wilt het dan lesen, ende onsen arbeydt in dancke nemen; ende merckende de grondige oorsaken van alle beroerten ende oproeren, die binnen veertich jaren herwaerts int Christenrijck over de saken der religie ende Godtsdienst gheweest zijn, wilt den Heere bidden, dat hy om sijns soons Christi Jesu wille balde verschijnen, ende den verderver ende vervalscher sijns H. woorts met den adem sijns mondts ende cracht sijns gheests dadelijck storte, tot grootmakinghe sijns heylighen naems, ende tot opbouwinghe sijner ghemeynte, [die soo wreedelijck vervolgt ende verdreven wordt].

Maer dewijle wy hier boven in desen onsen Byencorf der Roomscher Kercken dickmael verhaelt hebben, als dat het van veel stucken ende lappen by een ghenaeyt, ende van velerley bloemen ende cruyderen by een gheraept is, soo dat het dieshalven te rechte een Byencorf is genaemt, soo willen wy tot verlustinghe dijns gheestes, ende meerder verclaringhe ende bevestinghe des gheseyt is, een weynich breeder verhalen de ghestaltenisse ende gheleghentheyt van onsen Byencorf, den oorspronck, aert, natuere ende constighe vernufticheyt van onse byen, in hare honich ende honichraet, hare regiment, ende alles watter toebehoort: op dat men claerlijck sien mach, waer in sy met de ghemeyne honichbyen overeen comen, ende waer in sy van de selve zijn verschillende. In welcken handel wy op't aldernaeste volghen sullen de beschrijvinghe der byen, die ons Aristoteles int griecx, ende Varro, Columella, Vergilius ende Plinius in latijn hebben seer constich beschreven ende naghelaten. Maer op dat niemandt en dencke, dat wy der heylighe Roomsche Kercke onrecht doen, als dat* wy haer heylicheyt ende vaste fondament by de byen ende by eenen byencorf vergelijcken, soo wil ick voor alle dinghen eerst verhalen, den hoogen lof ende prijs, die sy selve den byen

* Var. Als oft.

Digitized by Google

toeschrijft. Want siet, dit zijn de woorden, die sy op den Paeschavondt ghebruyckt in de wyinghe oft besweeringhe der Paesch-keerssen (1) :

Cum igitur hujus substantiæ miramur exordium, apum necesse est laudemus originem. Apes vero sunt frugales in sumptibus, in procreatione castissimæ, ædificant cellulas cereo liquore fundatas, quibus humanæ peritiæ ars magistra non coæquatur; legunt pedibus flores, et nullum damnum floribus invenitur; partus non edunt, sed ore legentes concepti fœtus reddunt examina, sicut exemplo mirabili Christus ore paterno processit; fœcunda est in his sine partu virginitas, quam utique Dominus sequi dignatus, carnalem se matrem habere, virginitatis amore constituit. Talia igitur Domine dignè sacris altaribus tuis munera offeruntur, quibus te lætari Religio Christiana non ambigit, Per Christum Dominum nostrum, Amen.

Dat is te segghen op onse Nederduytsche sprake :

Dewijle wy ons dan van den eersten aenvanck deser substantie (namelijck des wassen keersse) grootelijcx verwonderen, so moeten wy nootsakelijck den oorspronck der byen hoogelijck prijsen. De byen zijn doch sober in de cost, ende uytnemende cuysch in de gheneeringe. Sy maken hare cellekens, ende fonderense op het vochtighe wasch, soo dat de conste der menschelijcke wetenschap daer by niet te verghelijcken en is. Sy lesen de bloemen met hare voeten, ende nochtans en worden de bloemen daer mede geensins beschadighet. Sy en brenghen geen jonghskens voort, maer baren haren jongen swerm door den mondt, ghelijck als Christus tot een wonderlijck exempel uyt de mondt des Vaders voortgecomen is. Sy hebben een vruchtbare maeghdom sonder

(1) In de Misboecken.

Digitized by Google

baren, der welcker exempel de Heere heeft willen naevolgen, ende verordenen, dat hy soude een vleeschelijcke moeder hebben, uyt liefde des maeghdoms. Daerom, o Heere, worden dy op dijne alt..ren alsulcke gaven weerdichlijck opgheoffert, met de welcke de Christelijcke religie versekert is, dat du dy grootelijcx verblijdest, door onsen Heere Jesum Christum. Amen.

Siet, hier hooren wy, wat een costelijck dinck dat dese byen zijn. Derhalven soo en sal sich onse l. Moeder de h. Kercke niet belghen, dat wy hare zeden ende ordinantien by een byencorf vergelijcken : dewijle sy wel derf de eeuwige ende onbegrijpelijcke generatie des Soons Godes van den Vader, t'samen met sijne gheboorte uyt de reyne maeght Maria, met den byen verghelijcken: welck soude ontwijffelijck een grouwelijcke blasphemie wesen, so de byen van sulcker weerden niet en waren, dat men daer mede de heylighe Roomsche Kercke mochte verghelijcken. En dewijle sy segt, dat Godt sich verblijdt met het gheschenck van den byen hercomen, waerom en soude sy selve met onsen Byencorf sich niet hooghelijck moeten verheughen? Daerom en can ons niemandt hier in beschuldighen, ten zy dat hy de heylighe Roomsche Kercke selve van blasphemie ende Gods-laster wil verclaghen* ende beschuldigen. Daerom willen wy in de beschrijvinghe onses Byencorfs vry voortgaen.

* Var. Beklagen.

Digitized by Google

DE UYTLEGGINGHE

DES

BYENCORFS DER H. ROOMSCHER KERCKEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

NU VOLGHT VOORTS DE WTLEGGINGHE

ENDE

VERCLARINGHE DES BYENCORFS

ENDE

BESCHRIJVINGHE DER BYEN, DES HONICHS ENDE HONICHRAETS,

MET ALLE DATTER TOEBEHOORT.

DAT EERSTE CAPITTEL.

Van den Byencorf, waer van hy ghemaeckt wordt.

De Byencorf dan, daer onse byen in woonen, swermen ende hare honich maken, wordt met taye ende stercke Lovensche of Parisische horden ende teenen onder een ghevlochten: sy noemense ghemeynlijck te Loven *Sophismata* oft *Quotlibeta*, ende men vindtse by de corfmakers der Roomscher Kercken veyl, als by Joannem Scotum, Thomam de Aquino, Albertum Magnum ende andere dierghelijcke, die seer subtijl in deser conste gheweest zijn. Dese horden alsoo ghevlochten, moet men noch tot meerder dichticheyt te samen binden, met grove Joodtsche oft thalmudische kabelen, ende dan daer over een clevende mortelplaester trecken, ghemaeckt van oude puyne oft kalckscherven (daer de oude vervallen Concilien [hier] voor-

Digitized by Google

tijdts mede ghemetselt waren) wel cleyn tot pulver ghestooten ende dunne ghewrocht, met ghecapt stroy, dat de aptekers noemen *Palea Decretorum*, begietende het t'elcken met schuym der oude leeraers; ende daer onder oock wat nieuwe calcks van Trenten vermengt, ende alsoo t'samen ghewrocht met zant, dat uyt de gheborste putten * der menschelijcker superstitien ghegraven is, of van dat zant, daer de oude ketters hare snoerkens mede pleghen te binden. Ghy moeght hier in oock wat jodenlijms oft *Bitumen* vermenghen, welck is een seer taye clevende materie, daer de stadt ende thoren van Babylon hier voortijden mede ghemetselt waren, ende wordt ghehaelt uyt den poel oft doode meyr van *Sodoma* ende *Gomorra* : want hier mede sult ghy een alsoo stercke mortel hebben, dat het met gheene hitte der sonne noch natticheyt des reghens weycken noch splijten en sal. De meesters van dese byencorven, die wat schoons in de ooghen willen hebben, die maken daerenboven noch sneeuwitte *Gypsus* of plaesteringhe, van witten bybelschen marbersteen, wel cleyne ghemaelt in een Lovenschen of Parijsschen molen, ende met stercken dreckedick ende drecketalen ghewrocht, ende alsoo met een witquispel oft quast overghestreken, ende daer op allerley lustighe figueren ende beeldekens ghemaeckt : want dat is seer schoon ende lieffelijck in de ooghe, ende maeckt datter de byekens dies te liever in comen.

* Var. Uyt geborste putten.

Digitized by Google

DAT II. CAPITTEL.

Van den eersten oorspronck deser byen.

Van den eersten oorspronck der byen, zijn seer verscheyden ghevoelen by de gheleerden. Sommighe onder de poëten, als Higinius ende andere, segghen, datter een [uytnemende seer schoone] vrouwe was, ghenaemt *Melissa*, welcke Jupiter in een bye veranderde. Ende het schijnt oock wel eensdeels, dat onse byen van vrouwen aert zijn, [want sy hebben een eeuwigh overeen-kominghe oft sympathie met de vrouwen]. De andere, als Evhemerus, segghen, dat sy van de horselen ende bremmen [door de kracht der sonnen] souden hercomen zijn, [ende zijn van de joffroukens oft Nimphen van Phrion opghetoghen,] ende hebben den afgodt Jupiter opgevoedt, in een kuyl, int eylandt van Creta, ende dat hyse daerom met honich begaeft heeft. Welcke fabel daer in met der waerheyt over een comt, als dat [onse byen oock de joffroukens wonderlijck lief hebben, ende dat] de afgodt Jupiter ende andere afgoden met onser byenhonich opghetoghen, ende in de kennisse der menschen gebracht zijn. Sommige meynen, dat sy eerst in Thessalia (welcke is een lant seer vruchtbaer, van allerley fenijn ende tooverische gereedtschap) gevonden

Digitized by Google

zijn geweest; de andere seggen, in een eylandt ghenaemt *Quea;* de andere op eenen bergh *Hymettus*. In somma, watter van zy, soo veel ist ymmers, dat onse byen seer oudt zijn : want Moses vermeldt, dat in Egypten alsulck byen-gheslachte te sijnen tijde was. David vermelt ooc van een swerm alsulcker byen, die hem omringelt hadden (1). Ende Esaias spreect van de byen uyt het landt van Assyrien ende Chaldeen (2). Doch evenwel zijn onse byen wat verschillende van de selve. Want dese zijn aldereerst te Romen opgevoedt geweest, in de tijden van Numa Pompilius, ende hebbender menige hondert jaren daer nae gheduert, ende zijn seer vermenichfuldicht gheweest; doch daer nae zijnde bynae het gheslachte heel vergaen, soo zijn sy naederhandt op een ander aert wederom opghestaen, ontrent de tijden Phoce des Keysers van Romen. Maer dit willen wy onder het gericht der historischrijvers laten staen, ende vervolghen onse materie.

(1) Psal. 118. 12. — (2) Esai. 7. 18.

Digitized by Google

DAT III. CAPITTEL.

Van den aert ende verscheydene soorten der byen.

Dese byen dan zijn van menigherley aert, maer worden bynae alle ghelijck op twee deelen, specien ofte soorten gebracht, nae de beschrijvinge Plinii (1). Want de eene zijn huysbyen ende verkeeren altijdt onder de menschen, de andere zijn vreemdt ende seltsaem, eysselijck int ghelaet, veel toorniger, ende met scherperen anghel, maer oock veel neerstigher in haren byecorf. Ende hoewel sy oock onder de menschen verkeeren, ende hare honich ten besten geven, nochtans zijn sy eensamer ende meer afgesondert dan de eerste, ende worden derhalven ghenoemt met een Griecx woordeken, *Monachi*, dat is te segghen, woonende alleen, oft eensaem; ende men canse daer uyt onderscheyden, dat sy als een capken oft covelken op het hooft hebben. Wy sullen de eerste noemen, tamme byen, ende dese, wilde byen.

Nu worden sy beyde wederom ghedeylt in vierderley soorten of specien, nae de beschrijvinghe Aristotelis ende Columelle. Waer van de alderbeste zijn dick ende rondt, sy maken den meesten honich, ende verkeeren aldernaest by haren Coninck, onder welcke de excellenste van allen zijn roodt-

(1) Natural. hist. lib. 11. cap. 18.

Digitized by Google

verwich, als of sy roode scharlaken vleughelen hadden. Dese slaen den Coninck gade, ende blijven ghemeynlijck aen sijn zijde, ende zijn van beyder aert, wilde ende tamme. De andere zijn veelerley ende seer verscheyden, maer hoe naerder dat sy by den Coninck verkeeren, hoe ronder ende dicker dat sy ghemeynlijck worden.

De tweede specie oft soorte, is den wespen, horselen ende bremmen seer ghelijck. Sy en maken soo veel honichs niet als de eerste, om dat sy van soo goeden aert niet en zijn. Doch arbeyden sy seer neerstelijck, ende brengen oock veel honichs in den corf. Sy zijn bynae van aert ende natuere den peertsvliegen ende bremmen gelijck, behalven dat sy niet soo seer op de peerden ende koeyen, als op de schapen gheerne vlieghen : waer in sy een contrarie aert hebben van de ghemeyne honich-byen, welcke de schapen seer vermijden, van vreese dat sy in de wolle verwert mochten blijven. Maer dese weten goeden raedt daer toe. Want sy bijten haer eerst de wolle af, ende daer nae het vel, ende ten laetsten suygen sy het bloedt uyt, daer sy wonderlijck op verleckert zijn, ende worden derhalven bijtschapen van sommighe ghenoemt, oft om de cortheyt der sprake, Bisschoppen; [hoewel dat sommige gheleerde meynen dat zy Bisschoppen ghenoemt worden, als of men seyde visch-coppen, om dat zy soo veel verstants gemeynlijc hebben als een visch in zijnen kop.] Daer zijnder oock wel onder dese, die soo nuttich zijn in den Byecorf, als eenighe andere, om haerder felheyt halven, midts dat sy seer felle ende moordadighe anghelen hebben, soo dat men qualijck de doodt ontgaen can, als men van haer ghesteken is. Want de wonde en can sonder gulden salve gheensins gheenesen worden. Sy zijn van het gheslachte der wespen, die Aristoteles ende Plinius met een Grieck woordt noemen *Ichneumones*, dat is soo veel te segghen als ondersoeckers, oft soo men het int latijn wil uytlegghen, *Inquisitores*, [ghenomen van dit woordeken *Ichneno*, dat is de spoor van de wagen neerstelijck ondersoecken;] ende worden alsoo ghenoemt, nae het segghen Plinii,

Digitized by Google

om dat sy met groote neersticheyt ende ruste* weten de vlieghen te soecken ende te vanghen, ende bijten haer het hooft af, ende voorts leven sy van 't ghene datter over blijft; hoewel dat dese onse *Ichneumones* veel liever het bloedt ende de wolle der schapen ondersoecken, ende zijn seer bloedtdorstich. Sy zijn oock van beyde aert, sommighe tamme, sommige wildt, maer de wilde zijn altijdt feller ende moordadigher. Sy worden gheteelt oft ghegenereert, effen ghelijck als Aristoteles van sijne *Ichneumones* verhaelt, namelijck, als dat sy nemen seer fenijnighe spinnecoppen, ghenaemt *Phalangia*, (welcke men seer veel in Spaengien vindt aen de oude Inquisitie mueren ende balcken) die draghen sy in hare holen, ende nae dat syse met dreck oft vuylicheyt (waer toe de onse ghemeynlijck papensmeer ghebruycken) wel ghesmeert hebben, soo broeden sy daer over, ende brenghen hare gheslachte alsoo voort.

De derde aert wordt van Aristotele** genaemt *Phekes*, welck soo veel te segghen is, als dieven ende roovers, om dat sy van seer diefachtighen aert zijn, ende hebben eenen grooten breeden buyck, ghemeynlijck swert int ghelaet. Dese eten machtich veel honichs, ende moghen insonderheyt seer wel van den prebenden of vette proven honich, die de byen-aptekers int latijn noemen *Venefitia*, ende worden dieshalven gheheeten *Veneficiati* oft *Beneficianten*. Sy zijn meestendeel tamme, doch vindtmender ooc niet weynich, die van den wilden ende seldtsamen aert zijn. Ende sy worden onder malcanderen onderscheyden, een yeghelijck nae den ampt ende staet daer hy van den Coninck over ghestelt is. Want sommighe en hebben anders niet te doen, dan met een eysselijck ghedommel in den Byecorf te swermen, by nacht ende by daghe; maer sy weten haren sekeren reghel, hoe ende wanneer dat sy swermen sullen, ende worden derhalven genoemt Regulieren, oft met een Griecx woordeken *Canonici*. Sommighe zijn elck over sijne honichraet bysonder ghestelt, die sy noemen prochien,

* Var. Listen.—** Var. In den ouderen text staet, van *Arlem* genaemd *Pheres*

ende heeten om dier oorsaken halven prochi-byen. De andere zijn als presidenten * int capittel, ende hebben elcx ontrent thien byen onder haer bevel, waer van sy met een Griecksche woordt genoemt worden *Decani*, dwelcke in onse sprake luydt soo veel als thiendemans, oft rotmeesters over thien.

Aengaende de wilde, sommighe worden ghenoemt vaders, oft met een Chaldeeus woordeken *Abbas*, om dat sy de andere byen regeeren, als een vader sijne kinderen; sommighe, bewaerders, oft op sijn Italiaens ende Fransoys *Gardianen;* sommighe worden ghenoemt de Eerste, oft in latijn *Priores;* sommighe, landtvoochden oft in latijn, *Provinciales :* een yegelijck nae sijnen staet ende ampt, die sy over de andere ghemeyne byen voeren. Welcke ghemeyne byen maken den vierden ende laetsten hoop oft aert van byen, nae Aristotelis getuyghenisse, ende worden int griecx ghenaemt *Cephenes*, ende int latijn *Fungi* **, dat is op onse sprake, bommelen oft holmen te segghen. Dese zijn de alderonnutste onder de byen, ende nochtans de aldermeeste int ghetal. Sy en hebben gheenen anghel, ende en willen niet wercken, maer leven slechts op den arbeydt van de andere, ende in sonderheyt de wilde, onder de welcke sommighe vlieghen ende swermen van deure tot deure om haer aes te crijghen, daer sy haren sack mede vullen, ende worden derhalven ghenoemt *Mendicantes*, dat is te seggen, bedelaers, oft Goybyen, om dat sy zijn de biddende ordene der byen. Maer de tamme bommelen en vlieghen soo van huys te huys niet bedelen, maer blijven in haren Byecorf, ende daer crijghen sy den cost met swermen, sonder arbeyden of yet goets te doen. Want als sy yet goets doen willen, soo missen sy gemeynlijck, ende worden daerom oock ghenaemt Misbyen.

Ende dit zijn de vier voornemelijckste specien ende soorten van onse byen, comende seer wel over een met de beschrij-

* Var. Zijn presidenten. — ** Var. Fuci

Digitized by Google

vinghe Aristotelis ende Plinii. Want aengaende een sekere ghewormte (daer sy van vermelden) het welcke in de byencorven wast, ende wordt van haer met een Griecx woordt ghenaemt *Cleros,* ende heeft oock anders geenen naem in latijn noch in onse sprake, dan *Clerus*, dat en is gheen seker bysonderde aert van byen, maer is een naem van alle de byen te ghelijck, als sy eerst voort comen, soo als Plinius int 16 capittel des 11 boecx beschreven heeft. Want hy seght, dat soo wanneer de byen niet volmaect en worden, maer blijven altijt wormkens, soo worden sy genoemt *Clerus** : het welcke effen alsoo toegaet met onse byen. Want onder haer en wordender gheene *Clerici* genoemt, dan die eerst beginnen te sweven, ende hebben een wit plecxken op het hooft, soo dat het schijnt een witte worm te wesen, als Plinius seght. Ende blijven sy dan in dien staet, sonder voort op te comen tot de andere ordenen ende gheslachten der byen, dan worden sy gheacht voor een onvolmaeckte gheboorte, ende hebben anders gheenen naem dan *Clerici*, ende het witte plecxken 't welck sy op het hooft draghen, *Tonsura Clericalis*.

* Var. Niet volmaeckt zyn, worden sy genoemt *Clerus*.

DAT IV. CAPITTEL.

Van de natuere deser byen, van hare genereringhe ende voortcominghe.

Nu voorts, aengaende de natuere van dese byen, daer is wel een onderscheyt van manneken ende wijfken, in sonderheyt onder de wilde; ende sy gaen seer gheerne te samen, doch en genereren d'een van den anderen hare gheslachte niet, maer sy moeten alle gelijck van haren Coninck ghegenereert ende gheteelt worden, soo als Aristoteles ende Plinius merckelijck beschrijven. Want sonder desen Coninck en connen sy haers gelijc niet voortbrengen, hoewel dat sy het voorgemelde gewormte genaemt *Clerus*, als het van den Coninc gheteelt is, wel voort connen uytbroeyen, so ymmers als Plinius getuygt int sesthiende capittel des voorschreven boecx sijner Historie.

Digitized by Google

DAT V. CAPITTEL.

Welcke zy het regiment ende wesen deser byen, aengaende haren Coninck.

In haer regiment zijn sy den ghemeynen honich-byen seer ghelijck, want sy hebben alle eenen Coninck, jae en connen sonder Coninck niet geherden : welcken sy noemen *Papam*, ghelijck als oft men segghen wilde, *Pater Apum*, dat is te seggen, *de Vader der byen*, waer van wy oock hebben, dat wy alle dese byen te ghelijck noemen *Papen* : want men in latijn een bye *Apem* noemt.

Dese Coninck heeft wel eenen anghel, maer hy en stelt hem niet veel te wercke, om dat alle andere byen altijdt gereedt zijn om hem te dienen in het ghene dat hem ghelieft. Ende gelijckerwijs als de Coninck der honich-byen een [extraordinarise] plecke op het hooft heeft, soo draeght dese Coninck oock een teecken op het hooft, als een drydobbelde croone; hoewel dat alle andere byen, soo gheseyt is, oock een ronde witte plecke midden op 't hooft draghen, bynae gelijck een cruyne. Sy vliegen alle ghelijck om desen Coninck her, ende zijn hem wonderlick gehoorsaem ende dienstich. Hy gaet selden uyt, maer als hy uyt wil, dat mach men langhe te vooren ghewaer worden aen het gheswerm, oft aen het ghedommel der voorloopers. Want soo wanneer hy uyt gaet, daer vlieght den

Digitized by Google

heelen swerm rondtsom her, ende dickmael dragen sy hem op de schouderen, gelijck als de honichbyen haren Coninck dragen. Hy heeft ooc etlijcke trauwanten by hem, ende dienaers die hem bewaren; ende sommighe andere van de alderbeste rootverwighe blijven altijdt naest sijne zijde, ende worden derhalven genoemt *Laterales* oft *Latere*. In summa, een yeghelijck soude geerne de naeste wesen, want dat achten sy voor een groote eere. Daer hy blijft sitten, daer is* de legher van den gantschen swerm. ende de stapel van den honich ende honichraet; ende die veel hondert mijlen van daer woonen, hebben nochtans aldaer haren toevlucht. Die hem te sijnen besten heeft, die heeft het gheheele swerm ten besten. Als sy hem verliesen, dan is het kranck werck : want dan gaen sy al treurende in hare cellekens sluypen, ende dommelen oft swermen daer soo lange ende so veel, tot dat sy eenen anderen Coninck hebben ghecreghen. Ende soo het by ongheval gheschiet, datter twee of dry Coninghen zijn (ghelijck als het dickmael gesien is) dan isser een groote scheuringhe ende *Scisma* voorhanden, ende sy voeren eenen swaren strijdt d'een teghen den anderen, jae houden niet op, tot dat sy den eenen oft den anderen hebben ommeghebracht : ghelijck als Vergilius seer aerdich beschreven heeft.

* Var. Daer blijft hy sittende, ende is, enz.

Digitized by Google

DAT VI. CAPITTEL.

Van hare wtvaerden.

Sy houden seer neerstelic de wtvaerden, gelijck als de gemeyne honich-byen oock doen, ende maken een groot ghedommel, so wanneer sy een van de byen uytdraghen. Men canse met gheluydt van ghedoopte clocken ende schellen seer vertroosten : want met alsulck gheclanck zijn sy seer vermaeckt, ende dan swermen sy alle gelijck, ende vergaderen sich in haren byencorf met groot gedommel. Maer in sonderheyt canmense grootelijcx vertroosten, soo wanneer sy treurich zijn ende qualijck te passe, met brandtreuck van goede cruyden, als *Argentina* ende *Nummularia* : want dien reuck riecken sy seer gheerne, ghelijck als Vergilius beschrijft, dat de ghemeyne honichbyen seer vermaect zijn met brantreuck van *Casia*, *Thymus*, ende andere welrieckende cruyden. Sy houden hare wake ende Vigilien, ghelijck als alle andere byen : want daer zijnder die by nachte met een gedommel opstaen, ende swermen d'een den anderen toe, ghelijck als oft sy de Mettenen oft een *De profundis* singhen wilden.

Digitized by Google

DAT VII. CAPITTEL.

Hoe dese byen wercken, ende in haer werck ghehouden worden.

Dese byen zijn den ghemeynen honichbyen int wercken seer ghelijck, want sy schuylen oock des winters, ende alst quaet weer is. Sy en bestaen niet te wercken, oft de boonen beginnen te bloeyen; ende als sy eenmael begonnen hebben, soo houden sy niet op, soo langhe alst goet weer is, effen ghelijck als Plinius van de andere byen ghetuyght. Maer daer in * zijn zy den anderen onghelijck, dat sy gheenen nieuwen honichraet en connen maken : maer hy moet haer te vooren bereydt worden van sekere apotekers, die goet verstandt daer van hebben, ende maken den honichraet aldus : sy nemen twee oft dry loodt honichdau, dat uyt den hemel valt op de prophetische ende apostolische boomen, ende wordt ghemeynlijck ghenaemt *Manna cœleste* oft *Drosomeli*. Het plach in Calabria veel ghevonden te zijn, maer nu is het oock in Duytslandt, Vrancrijck, Enghelandt, jae oock in onse Nederlanden seer ghemeyn.

Maer dit moghen sy by namen niet rouwe in den Corf set-

* Var. Hier in.

Digitized by Google

ten : want het soude de byen den loop des buycx doen crijghen, ende sy soudender alle ghelijck van sterven. Daeromme haten sy dit so seer, dat* al waer sy seer verkeeren, daer can men qualijck van dit hemels-dau ghecrijghen. Derhalven so moeten de apotekers dit honichdau eerst aldus bereyden : sy latent by een heet vyer van sophistische smecolen heel smelten, ende daer nae laten sy het noch meer dan op de helfte versieden, in een turbel ende onclare water, dat sy of uyt den Tiber te Romen, oft uyt de Seyne te Parijs, oft oock wel uyt de Dilie te Loven scheppen. Ende dan zijnde alsoo versoden, distileren sy het in een clocke oft doctoors covel, soo lange ende soo veel, dat de natuerlijcke substantie heel wech zy, ende dat sy daer de *Quintam Essentiam* uyt ghetrocken hebben.

Desen *Quintam Essentiam* vermenghen sy met een plaester-koeck die sy aldus bereyden : *Recipe* een half pondt blauwe Concilien, die sult ghy dry dagen ende dry nachten laten weycken in stercken romenye oft bastaert; of cont ghy gheenen romenye noch bastaert crijghen, soo neemt van den besten *Vinum Theologicum* die ghy vinden cont, oft van den wijn daer de Babelsche hoere den Coninghen ende Vorsten plach van te tappen. Dese Concilie alsoo geweyckt, ende de stelen met de kernen fijn uytghedaen, sult ghy wel cleyn stooten in eenen Parijsschen mortier, ende t'elckens begieten met stercke Roomsche dreckedick ende drecketalen, ende door eenen dunnen Spaenschen doeck oft stromijn der Inquisitie doorgedaen, ende met wat seevers van de oude leeraers vermengt ende onder een geroert, sult ghy het met wasch, daer men de Bullen van Romen mede beseghelt (soo veel alst noodich is) tot een plaester-koeck maken : welcke plaester-koeck van de apotekers genaemt wordt *Pastillus*, oft *Bolus Fidei Romanæ*; ende desen koeck een weynich begoten met de voorsz. *Quinta Essentia* van het honichdau, sult ghy in den

* Var. *Dat* ontbreekt in de tweede redaktie.

Byencorf setten : want dit is de honichraet ende het fondatment daer de byen op wercken. Soo ghy het selve niet condt ghemaken, ghy sult het te Trenten te coop vinden : want daer hebben de byen-apotekers, over een jaer oft twee herwaerts, langen tijdt vergadert geweest, om van desen honichraet soo veel te maken, dat het allen den byen in Europa ghenoech zijn can; ende wordt seer goeden coop vercocht. Ghy meucht het u doen van daer brenghen by de muylstooters, die ghemeynlijcken in het gheberghte van Italien hare muylen drijven.

Digitized by Google

DAT VIII. CAPITTEL.

Wt wat bloemen ende cruyderen dat dese byen wercken.

Dese byen wercken bynae uyt allerley bloemen ende cruyderen : dan Plinius verhaelt dat sy uyt een cruydt niet en connen wercken, dat int latijn genoemt wordt *Rumex*, ende by ons wordt het gheheeten *Patientie*, noch oock van een ander dat hy noemt *Chenopodium*, ende wort van de Duytschen genaemt *Swijnendoot*. Aen dese twee cruyderen hebben onse byen oock gheenen lust. Maer in sonderheyt haten sy twee andere cruyden, daer van het eene genoemt wordt in de apoteken, *Gratia Dei*, oft *Gods ghenade*, het ander, *Palma Christi* : want soo yemandt dese cruyden by haren Corf wilde setten, sy souden hen * ghelijck overvallen, ende met hare anghelen doot steken. Daerom wie desen Byencorf houden wil, moet alsulcke cruyden uyt sijnen hof weeren. Maer hy sal in sijnen hof saeyen ende planten dese naevolghende cruyden, daer sy een sonderlinghe behagen aen hebben : als namelijck, weechbree, koeckoecks-bloemen, ezels comcommeren, hondtstonge ende hondtsribbe, calfsneuse, cattensteert, wolfs-clauwe, gansendijstel, geytenbaert, bocksboonen, verckens-gras, paddenbloemen, lupaerts-clauwen,

* Var. Hem.

Digitized by Google

dulcruyt, guychelheyl, manneken ende wijfken. Ende recht naest by den Byencorf sal hy setten papencruydt, papenhout, drakenbloet, sevengetijdencruyt, monicxkapkens, somersottekens, Roomsche bete, Roomsche malloten oft meliloten (soo mense noemen wil), wolfs besien, witte ratelen ende roode ratelen; item een weynich voorder van den Byencorf, daer de byen gemeynlijcken gaen spaceren, sal staen joffroumerck, jonckvrouwen hayr, *Capillus Veneris*, want daer mede zijn zy wonderlijck seer wermaeckt; item, cannen-cruyt ende croesbesien, want dese hebben sy dickmael liever, dan seven-ghetijden cruyt oft papen-cruyt die naest haren Byecorf staen. Ende soo ghy de gheleghentheyt hebt om een loopende waterken daer by te hebben, oft een gracht, dat sal seer nut wesen, ende daer in sult ghy setten de cruyder ghenaemt *Umbilicus Veneris* ende *Restum Merionis*, d'welck in hooghduyts gheheeten wordt *Narrenkolben*. Sult oock niet vergeten niet verre van den Byecorf boonen te hebben die in hare bloetsel staen. Ende soo ghy ymmers condt, sult maken datter een molen niet verre van daer stae : want sy vlieghen seer nae by de meulen.

Digitized by Google

DAT IX. CAPITTEL.

Van de kranckheyden deser byen, ende remedien daer toe.

Dese byen hebben oock hare kranckheyden, ghelijck als de gemeyne honich-byen, ende zijn in sonderheyt gequelt met den loop des buydels ende met gheltsucht. Want dan en hebben sy gheenen moedt : daerenteghen sal men haren Byecorf dickmael beroocken met de voorghenoemde cruyden, als namelijck, met *Argentina*, *Nummularia*, gouwortel ende andere dierghelijcke. De aptekers weten oock een syroop te maken, dat seer goet is teghen alle hare kranckheyden, het welcke is alsulcx : *Recipe* een handtvol wortelen van* seven-getijden cruydt, van ratebloemen ende van guychelheyl manneken, ende stoot die met Duyvels melck, ende begiet het met de *Quinte Essentie* van somersottekens; ende voorts een bolus van witte terwemeel, met hondesmeer fijn rondt ghebacken, ende dat met veel cruysdoren ende cruyscruydt, ende met negen bladeren van *Alleluya* opgesoden, ende daer na in wijngaert-syroop geweyckt, ende dan met vijf vingeren-cruydt gesegent; doet daer soo veel honichs in, tot dat het dicken syroop werde : dese syroop wordt ghenaemt van de byen-

* Var. Ende.

Digitized by Google

aptekers *Syrupus Missaticus*, ende is seer goet ende costelijck in den Byencorf gelegt. Want soo de byen des morghens nuchter daer van eten, sy en sullen dien dach niet sterven eer sy veege zijn; ende soo sy quamen te sterven, so sullen sy recht in den byen-hemel varen. Het mochte oock wel by grooten ongheluck geschieden, dat het gantsche gheslachte der byen verginck, soo als men wel in sommige landen ghesien heeft, als in Engelandt ende Schotlandt; daer toe gheeft u Vergilius eenen goeden raedt, die ghy in alles sult navolgen : wel verstaende nochtans, dat ghy in stede van een kalf, oock wel een vercken oft een ezel moeght nemen, ende stoppen hem sijnen mondt ende neusgaten, soo als Vergilius beschrijft : hoewel dat ghy hem niet en derft doot slaen, maer stroyt slechts etlijcke cruyden daer onder van de voornemelijckste die wy in den Byecorf ghenoemt hebben, als papencruydt ende sevengetijden-cruyt, ende laet hen een wijle tijdts op dese cruyden in verckens-mest ligghen, ghy sult wat wonders sien, want uyt desen ezel oft uyt dit vercken salder een swerm byen ontstaen : ende alsoo moeght ghy het gheslachte onderhouden.

Digitized by Google

DAT X. CAPITTEL.

Van het wasch ende den honich deser byen.

Het wasch dat dese byen wercken, werdt ghenaemt bullenwasch, ende wordt seer hooghe gheacht ende duyre vercocht, jae veel duyrder, dan of het tegen gout ghewegen werde. Maer het is seer crachtich : want wie van dit wasch heeft, die heeft veel voordeels, want hy mach in de Vasten vleesch eten sonder schade. Hy mach trouwen ende byslapen die hy wil, jae al waert sijn eyghen suster [oft moeder], sonder daerom voor* een ketter gherekent te worden. Hy is oock voor het Vagevyer alsoo wel bewaert, als die teghen den donder eet mostaert. Want men seght, dat soo yemandt met dit wasch voor Lucifers deure quame, hy soude een paer zielkens of twee uyt het Vagevyer los laten gaen, spijt sijne tanden : nochtans wel ghenomen ende verstaen, by dien dat het wasch niet en smeltte, door de hitte des vyers, want daer moet eene gheheele zegel staen opgedruckt met een rinck, ghenaemt *Annulus Piscatoris*. Aengaende den honich, daer zijn sommighe landen daer men geenen anderen honich en ghebruyckt, dan van dese byen, ende wordt daer seer groot gheacht, als in sonder-

* Var. Sonder voor.

Digitized by Google

heyt in Spaengien. Men plach het oock seer* te ghebruycken in Duytslandt ende in Vranckrijck, maer het is daer seer afgegaen, gelijck als het oock in de Nederlanden was, maer de Spaengiaerts hebbents onlancx heele schepen uyt Spaengien ghebracht, soo dat het wederom seer gebruyckelijc is. Doch evenwel heeft men met ervarentheyt bevonden, dat het is onnatuerlijck ende ongesont, jae seer schadelijck ende vergiftich ghegh'eten. Want het is van den selven aert, daer Plinius van vermeldt (1), sprekende van het fenijnige honich, ende segghende dat men het daer uyt kennen can, dat het niet dick noch vast en wert, dat het rootverwich is met een vreemde reuck, die haest int hooft slaet, ende verweckt tot niesen; die het ghegh'eten hebben worpen sich om leegh teghen de aerde, ende soecken vercoelinghe, etc.

Dit is de beschrijvinghe waer mede de natuere ende aert van onser byen honich seer wel over een comt. Want hy is oock bloetverwich, ende en wordt nemmermeer dick noch vast, maer blijft altijt ongestadichlijck vloeyende. Het heeft oock eenen seer vreemden reuck, want het rieckt seer sterck nae den honichraet, die meest van de stinckende Roomsche drecketen ende drecketalen gemaeckt is, ende met vuyl stinckende water versoden. Het slaet oock haest int hooft, ende doet niet alleenlijck niesen, maer berooft de mensche oock van sijne sinnen ende verstandt. Het is oock seer swaer int ghewichte ende lastich, ende daerom de gene die het gebruycken, hebben meestendeel een swaer gemoedt, als of sy een meulensteen op het herte gheladen hadden. Het verhit alle de leden, ende blaest de menschen seer op, ende maeckt hem seer hittich ende toornich, doch blijven altijdt op der aerden cruypende, ende willen qualijck opwaert na den Hemel sien. Sy soecken altijt vercoelinghe, ende loopen als rasende menschen van d'een plaetse op d'ander, ende werpen sich neder op

* Var. Oock wel eer.
(1) In het 21 boeck der natuerlicke Historie, int 13 cap.

Digitized by Google

hare knyen teghen houte blocken, ende steene of metale beelden, om wat vercoelt te worden; maer hoe meer dat sy sich hierin misdragen, hoe krancker van hoofde ende van ghemoedt dat sy werden. Sy snacken seer nae den voorseyden syroop, ghenaemt *Syropus Missaticus;* maer hoe meer dat sy daer van nutten, hoe meer dat sy worden opgheblasen met eyghen heylicheyt, soo dat sy ten laetsten wel mochten bersten. Sy worden bywijlen flauhertich, ende verliesen den moedt; hare oogen worden verduystert, de ooren verstopt, alle de leden ghekrenckt ende verslaghen. Ende noch laten sy sich duncken, dat sy wel sterck ende frisch zijn, ende haren vrijen wille ten besten hebben, om alle hare leden, verstandt ende sinnen te gebruycken. Men vindter sommige, die effen alsulcke accidenten oft *Symptomata* hebben, als of sy van een dullen hondt verbeten* waren. Hare gantsche lichaem is bloetverwich. Sy zijn walgich, ende schuwen het licht. Sy hebben een eeuwichduerende pijne, als een knaghende worm op 't herte. Sy schuymen uyt den mondt, jae sy bassen ende blaffen, ende verbijten oock de gene diese ghemoeten, al waert hare eyghen vader oft moeder, suster oft broeder, behalven slechts, so sy met de selve kranckheyt bevanghen zijn : want den alsoodanighen doen sy hinder noch schade. Sommighe onder hen, loopen te bedevaerde tot S. Hubrecht, of te Ghele, of oock wel tot onse Liefvrouwe te Hal, jae sy loopen wel nae Italien tot onse Liefvrouwe van Loretto, oft nae Spaengien te Montserrato, ende te Compostellen, ende nae Jerusalem, ende in andere plaetsen meer, verhopende wat verlichtinghe te crijghen van de Sancten of Sanctinnen, maer ten can haer t'samen niet baten.

* Var. Gebeten.

Digitized by Google

DAT XI. CAPITTEL.

Remedien voor de ghene die van den honich deser byen kranck zijn.

Het eenich remedie is, datmense sal doen overgheven al wat sy hebben inghenomen (maer* daer willen sy seer qualijck aen). Ende daer nae salmense alle morghenstondt een syrope van het hemelsche honichdauwe, daer wy te vooren van ghesproken hebben, heel rouwe ende onversoden ingheven, ende nae dat sy dit een wijle tijdts ghebruyckt hebben, ende dat hare lichaem daer mede bereydt is ende wel gesuyvert, soo sullen sy eenen dranck innemen van het sap van *Gratia Dei* ende van *Palma Christi*, ende alsoo met der hulpe Gods, sullen sy lichtelijck tot goede gesontheyt gheraken.

* Var *Maer* ontbreekt in de tweede redaktie.

Digitized by Google

DAT XII. CAPITTEL.

Hoe dat het te nemen is, t'ghene dat Aristoteles schrijft, dat de byen sterven, soo wanneer mense met olye bestrijckt.

Aengaende voorts de reste van t'ghene dat men noch mochte segghen op den aert ende natuere onser byen, dat meugt ghy by Aristotelem, of Plinium, of Columellam gaen lesen, want onse byen comen met hare byen bynae in alles over een. Dan ghy moet in sonderheyt mercken, dat het ghene dat Aristoteles ende Plinius beschrijven van de andere ghemeyne honichbyen, als dat sy moeten sterven, so wanneermense met olye bestrijckt, dat wort verstaen van een sekere aert van olye oft smeer, datmen heylich oly noemt, want als onse byen daer mede bestreken worden, soo zijn sy veegh, dat is ghewis, ende selden staen sy daer nae op. Maer aengaende de anderen oly, daer hebben sy een sonderlinghe behaghen in, want sy en connen niet te deghe in den Byencorf wercken, of sy moeten eerst met olye bestreken zijn. Ende so wanneer ghy van een ezel, kalf ofte vercken het gheslachte wilt verwecken, soo als tehans gheseyt is, soo moet ghy dat selve met olye wel besmeeren, oft anders en soude het gheen deghe hebben. Men maekt oock een compost van olye, sout, witte maeghdenwasch

Digitized by Google

ende speecsel, daermense het hooft mede smeert, eer sy noch uytghebroedt zijn, ende soo sy noch niet wel willen aerden, men smeertse wederom met olye, want daermede worden sy ghevormt oft gheformeert, ende als sy tot volmaeckte byen worden, dan moeten sy noch voor de derde mael met olye ghesmeert worden, ende daer mede worden sy gantsch natuerlijck ende volcomen nae haren aert.

Digitized by Google

HET SLOT DES BOECX.

Hier van hebbe ick dy willen vermanen, lieve leser, op dat du de natuere ende gheleghentheyt van dese byen soudest connen onderscheyden van de ghemeyne honich-byen, ende niet dencken, dat sy in alle stucken over een comen, want sy zijn in veel dingen verschillende. Maer een yegelijck die wat verstants heeft, hal het uyt sijn eyghen selfs wel connen mercken. Daerom en willen wy dy niet langer verdrietich wesen, ende willen desen onsen Byencorf een eynde maken. Een yeghelijck lese het ende mercke, ende in sonderheyt overlegghe alle de ghetuygenissen ende allegatien, die hier soo uyt de Schrift als uyt andere boecken byghebrocht zijn. Ick hope hy salder groote nutticheyt ende soeticheyt uyt halen. Godt de Heere wille ons alle t'samen verlichten door sijnen heylighen Gheest, ende beware ons voor de cracht der dwalinghen, door sijne eeuwighe waerheyt, wijsheyt ende Sone Jesum Christum, wien alle lof, prijs ende eerlijckheyt toecomt, met den vader, in de eeuwicheyt* des heyligen Gheestes. Amen.

* Var. Eenigheyt.

Digitized by Google

Digitized by Google

REGISTER

om lichtelijck te vinden het ghene dat men begeert, ghestelt nae de ordinantie van A, B, C. Ende de leser sal weten, dat het cyferghetal de folio oft bladeren beteeckent, ende waer I by staet is t'eerste boekdeel, ende daer II staet, het tweede boekdeel.

A

Digitized by Google

B

Digitized by Google

C

Digitized by Google

Digitized by Google

D

E

F

G

Digitized by Google

H

Digitized by Google

I

Digitized by Google

K

VAN DE ROOMSCHE KERCKE,

DAT SY IS

Digitized by Google

VAN DE KETTERSCHÉ LUTHERIANEN.

L

Digitized by Google

M

Digitized by Google

N

O

Digitized by Google

P

Digitized by Google

Q

R

Digitized by Google

S

Digitized by Google

T

Digitized by Google

V

W

Digitized by Google

Digitized by Google

DE DRUCKER TOT DEN LESER.

Aenghesien dat wy (Beminde Leser) int drucken van desen Byencorf, ghevolght hebben den eersten Byencorf, die sonder Register ghedruckt is gheweest, soo hebben wy goet ende grootelijck van nooden bevonden, een Register oft Tafel daer by te voeghen, op dat de Leser alle dinghen, daer toe sijn begheerte strecket, sonder groote moeyte ende arbeydt (als met der handt aengheleydet) soude moghen soecken ende vinden. Ende op dat sulcx te gherievelijcker soude moghen gheschieden, zijn op de canten deses Boecx eenighe annotatien ende handekens ghestelt, daer het Register op aenwijst, latende den text ende des auteurs werck ongheroert. Alleenlijck, dat tot meerder vermakinghe des Lesers, eenighe notable redenen, somwijlen met een ander letter, somwijlen op een nieu reghel ghestelt zijn; op hope dat wy der ghemeynte Christi eenighen dienst daer aen souden moghen doen, biddende den eenvoudighen Leser, dat hy desen onsen arbeyt (daer inne wy gheene costen ghespaert hebben) int goede wille aennemen, ende niet doen als de sommighe, die selve niet weten oft willen yet goets aenlegghen, ende evenwel niet laten en connen, den goetwillighen altijdts te berispen. Want wy hebben ghedaen t'ghene dat wy ghekunt, ende niet t'ghene dat wy gheerne ghewilt hadden. Indien daer eenighe fauten mochten wesen, wiltse corrigeren, ende de autheur ontschuldigen. Vaert wel.

Digitized by Google

Digitized by Google

CORT BEGRIJP

DER

VOORNAEMSTE HOOFT STUCKEN

DER

CHRISTELIJCKER RELIGIE

Ghestelt vraghe ende antwoordischer wijse tot nut ende voordeel der teere aencomende jonckheyt ende stichtinghe alle Christenen in 't gemeen.

Dit Boecxken is ghevonden onder de Schriften van wijlen de Heer van S. ALDEGONDE zaliger gedachtenis; soo is by de Erfgenamen goedt gevonden 't selve in druck te laten uytgaen.

T'AMSTERDAM, BY OTTHO BARENTSZ SMIENT.

Digitized by Google

Digitized by Google

CORT BEGRIJP

DER

VOORNAEMSTE HOOFT STUCKEN

DER

CHRISTELIJCKER RELIGIE.

V. Wie heeft u geschapen?
A. Godt.
V. Hoe heeft hy u gheschapen?
A. Na sijn beelt.
V. Heeft hy oock niet alle andere dinghen gheschapen?
A. Ja hy : maer niet na sijn beelt.
V. Wie heeft hy dan meer na sijn beelt gheschapen?
A. Alle menschen.
V. Waer toe heeft hy u geschapen?
A. Om hem te eeren en te dienen.
V. Hoe kont ghy Godt dienen?
A. Als ick aen hem gheloove, hem bidde, prijse, ende hem gehoorsaem ben.
V. In wien gelooft ghy?
A. In Godt?
V. Welcken Godt.
A. In Godt den Vader, Godt den Soone, ende Godt den Heyligen Geest.
V. Gelooft ghy in Godt den Vader?
A. Ja ick.

Digitized by Google

V. Verhaelt den artijckel?

A. Ick gheloove in God den Vader almachtigh Schepper des hemels ende der aerden.

V. Isser dan oock meer dan een Godt?

A. Neent : daer en is maer een Godt.

V. Is de Vader dan de Soone, ende de Soone is die oock de Heylige Geest?

A. Neent : maer Vader, Soone, ende Heylighe Geest is maer een God maer dry persoonen.

V. Waer woont dese Godt?

A. In den hemel.

V. Woont hy niet in der papen kercke?

A. Neen hy.

V. Hoe weet ghy dat?

A. Dat seght hy selve.

V. Wat seyt hy dan?

A. Den hemel is mijnen stoel, de ærde is mijn voetbanc : wat huys wilt ghy my timmeren.

V. Wat besluyt ghy daer uyt?

A. Dat Godt in geen tempel met handen ghemaeckt en woont.

V. Wat is den tempel Godts?

A. Mijn herte.

V. U herte alleen?

A. Neen : maer ooch't herte van alle Christen.

V. Woont Godt dan in u herte?

A. Jae hy.

V. Hoe?

A. Met zijnen Heylighen Gheest.

V. Wie woont dan in de papen kercke?

A. De afgoden.

V. Wat zijn de afgoden?

A. Groote poppen.

V. Maer en zijn 't gheen Santen ofte heylige menschen die oogen, ooren, neuse, monde, handen ende voeten hebben?

Digitized by Google

A. Sy hebben oogen, maer en sien niet, sy hebben ooren, maer en hooren niet, sy hebben een mont ende en spreeken niet, handen, ende en tasten niet, voeten en gaen niet.

V. Wat zijnt dan?

A. Stomme blocken.

V. Wat maeckense dan in de kercke?

A. Sy staen en proncken.

V. Wat doender de papen mede?

A. Sy biddense aen.

V. Is dat wel ghedaen?

A. Neent.

V. Waerom?

A. Godt heeft het verboden.

V. Waer?

A. In sijn wet.

V. In welck gebodt?

A. In het tweede ghebodt.

V. Maer wat seggen de papen daer op? Waer om dat zijt even wel doen.

A. Om dattet Godts ghelijckenisse zijn?

V. Zijnse dan Gode ghelijck?

A. Neen sy.

V. Waerom?

A. Want God is gheen stomme block ghelijck.

V. Hoe soo? Waerom?

A. Want God is eeuwigh ende levendig ende gheeft alle dinghen het leven, ende de blocken en leven niet.

V. Maer sy segghen datmen God daer uyt leerdt kennen, is dat waer?

A.. Neent.

V. Waer uyt leertmen dan God kennen?

A. Wt sijn wercken.

V. Wat wercken?

A. Hemel, aerde, de mensche, ende al wat hy gheschapen heeft.

Digitized by Google

V. Konnen wy Godt uyt sijne wercken volkomelijck leeren kennen?

A. Neen wy.

V. Waerom?

A. Om dat wy al te verdorven zijn.

V. Waer uyt moeten wy hem beter leeren kennen?

A. Wt sijn woort.

V. Waer vinden wy sijn woort beschreven?

A. In den Bybel.

V. Wat hout den Bybel in?

A. De wet, ende het Evangelium.

V. Wat is de wet?

A. De gheboden Gods.

V. Wat is het Evangelium?

A. De leere der saligheyt in Christu Jesu.

V. Wat is de somme van de wet?

A. Ghy sult God den Heere lief hebben van gantscher herten, uyt alle uwe zielen, uyt alle uwe kracht; ende uwen naesten ghelijck u selven.

V. Connen wy dat wel volkomelijck volbrengen?

A. Neen wy.

V. Waerom?

A. Om dat wy al te verdorven sijn.

V. Maer zijnse niet al vervlockt die het niet en volbrenghen?

A. Ja sy.

V. Hoe weet ghy dat?

A. God heeft het selve gheseyt.

V. Wat seght hy dan?

A. Vervloeckt is hy die niet en doet al wat hier in geschreven staet.

V. Zijn dan alle menschen vervloeckt?

A. Ja sy.

V. Maer wie heeft ons van den vloeck verlost?

A. Christus.

Digitized by Google

V. Hoe?

A. Hy heeft den vloeck op hem ghenomen.

V. Waer?

A. Aen het kruyce.

V. Is het kruys dan vervloeckt?

A, Ja het.

V. Waer uyt weet ghy dat?

A. God heeft het selve gheseyt.

V. Wat heeft hy dan gheseyt?

A. Vervloeckt is die die aen het kruyce hanght.

V. Heeft u Christus dan aen't kruyce verlost?

A. Ja hy.

V. So zijt gy dan een christen?

A. Ja ick.

V. Waerom heet ghy een christen?

A. Om dat ick aen Christum gheloove.

V. Maer de papisten segghen oock dat zy aen Christus geloven, zijt ghy dan ooc een papist?

A. Neen ick.

V. Waerom?

A. Om dat ic Christum alleen houde voor mijnen saligmaker ende middelaer.

V. Maer de papisten segghen oock dat Christus haer salichmaker is?

A. Sy seggent wel, maer en geloovent niet?

V. Waerom seght ghy dat?

A. Om dat sy noch veel meer middelaers ende salichmakers hebben.

V. Welcke houden sy dan voor haer middelaers?

A. De verstorven heyligen.

V. Wat middel van saligheydt hebben sy meer?

A. De verdiensten der wercken, des paus aflaten, ende het vagevyer.

V. Houdt ghy Christum alleen voor uwen salichmaker?

A. Ja ick ende niemant meer.

Digitized by Google

V. Maer hebt ghy niet gheseyt dat ghy in Godt alleen ghelooft?

A. Ja ick.

V. Hoe kont ghy dan in Christum ooc geloven?

A. Christum is Godt ende Godts Soone.

V. Ghelooft ghy dan in Godes Soone?

A. Ja ick.

V. Hoe luyt den artijckel?

A. Ick geloove in den eenigen gheboren Soone Gods, Jesum Christum onsen Heere.

V. Maer is Christum niet een mensche ende eens menschen sone?

A. Ja hy : hy is een mensche, ende oock eens menschen sone, ende God, ende Godes Sone.

V. Heeft hy dan een moeder hier op aerden gehadt?

A. Ja hy.

V. Wie heeft zijn moeder geweest?

A. De maget Maria.

V. Heeft hy oock een vader gehad hier op aerde?

A. Neen hy : hy en heeft gheen vader dan God.

V. Is dan God de Vader, sijn vader van eeuwigheydt geweest?

A. Ja hy.

V. Maer sijne moeder, is die oock sijne moeder van eeuwigheyt geweest?

A. Neense : want sy is een waerachtigh mensche gheweest.

V. Is hy oock een waerachtigh mensche?

A. Ja hy.

V. Maer hoe is hy dan mensch gheworden dewijle hy gheenen vader heeft ghehadt dan Godt alleen?

A. Hy is ontfanghen van den Heylighen Geest gebooren uyt de maget Maria.

V. Is hy ons in alles ghelijck?

A. Ja hy, uyt genomen de sonde.

Digitized by Google

V. Hoe is sijnen naem?

A. Jesus Christus.

V. Wat is te seggen Jesus?

A. Salighmaker.

V. Heeft hy ons dan saligh gemaeckt, of verlost?

A. Ja hy.

V. Waer mede?

A. Met sijn bloet.

V. Heeft hy dan sijn bloet voor ons vergoten?

A. Ja hy.

V. Hoe verhaelt den artijckel?

A. Hy heeft gheleden onder Pontio Pilato, hy is ghekruyst, gestorven ende begraven.

V. Waer van heeft hy ons verlost door sijn lijden ende sterven?

A. Van de sonde, vande dood, ende vande Helle.

V. Heeft hy ons vande sonde verlost?

A. Ja hy.

V. Hebben wy dan geen sonde meer?

A. Ja wy, maer de sonde en wert ons niet toe gherekent.

V. Waerom?

A. Om dat hy de straffe van onse sonden voldaen heeft.

V. Maer hoe heeft hy ons van den doodt verlost dewijle wy moeten sterven?

A. De doot en heeft geen macht over ons.

V. Waerom?

A. Om dat wy vande doot in het eeuwigh leven gaen.

V. Is de doot dan gheen doot meer?

A. Neense voor Gods kinderen niet.

V. Wat isse dan?

A. Een ruste ende in gaen totten eeuwigen leven.

V. Maer heeft hy ons niet gheheelijck van de helle verlost?

A. Ja hy.

V. Hoe soo verhaelt den artijckel?

A. Hy is selven neder ghedaelt ter hellen.

Digitized by Google

V. Soo en sullen wy dan in de helle niet konnen varen indien wy aen hem ghelooven?

A. Neen wy.

V. Hoe weet ghy dat?

A. Hy seght het selve.

V. Wat seght hy dan?

A. Die mijn woort hoort ende gelooft aen die die my ghesonden heeft, die heeft het eeuwigh leven ende sal in't gherecht niet komen, maer is van den doot in het leven ghetreden.

V. Wat is te seggen Christus?

A. Gesalft.

V. Is Christus dan ghesalft gheweest?

A. Ja hy.

V. Wie heeft hem gesalft?

A. God de Vader.

V. Waer mede?

A. Met den heyligen geest.

V. Waer toe is hy ghesalft gheweest?

A. Op dat hy onsen koninck soude wesen.

V. Is hy dan onse koninck?

A. Ja hy.

V. Wat koninck is hy?

A. Onse geestelijcke koninck.

V. Maer is hy niet doot ghebleven als hy aen't kruyce ghestorven is gheweest?

A. Neen hy. Gantschelijcken niet.

V. Hoe so?

A. Hy is ten derden dage van den dooden opgestaen.

V. Is hy daer na hier op de aerde ghebleven?

A. Neen hy, hy is opgheklommen ten hemel.

V. Is hy nu in den hemel?

A. Ja hy.

V. Wat maeckt hy daer?

A. Hy sidt ter rechterhandt Gods sijns Vaders almachtigh.

Digitized by Google

V. Sit hy daer op eenen stoel gelijk wy hier sitten?

A. Neen hy.

V. Wat is dan te seggen dat hy ter rechterhant Gods sidt?

A. Dat hy den hemel ende aerde regeert.

V. Is hy dan onsen Heere?

A. Hy is de Heere aller Heeren, ende Koninck aller Koninghen.

V. Maer waer in toont hy sijne heerschappie?

A. Daer in dat hy ons beschermt ende beschut.

V. Waer inne noch?

A. Dat hy van daer sal komen om te oordeelen de levende ende de dooden.

V. Waer toe is hy noch meer ghesalft?

A. Om onsen hooghen priester te wesen.

V. Is hy dan onsen hooghen priester?

A. Ja hy.

V. Wat priester?

A. Onse offer priester.

V. Wat heeft hy geoffert?

A. Sijn lichaem ende sijn bloet.

V. Aen wien?

A. Aen God den Vader.

V. Door wien?

A. Door my, ende alle die aen hem gelooven.

V. Waer toe is hy noch meer gesalft?

A. Om onsen propheet te wesen.

V. Wat is te seggen propheet?

A. Leeraer.

V. Heeft hy ons dan yet gheleert?

A. Ja hy.

V. Wat heeft hy ons gheleert?

A. Den wegh der salicheyt.

V. Waer vinden wy dien beschreven?

A. In de heylighe Schrift.

V. Wat schrift?

Digitized by Google

A. Van het oude ende nieuwe Testament.

V. Staet daer in al wat ons ter salicheyt noodich is te weten?

A. Jaet.

V. Hoe seydt dan de Paus datter noch veel dingen zijn, die hy inde kercken ons leeren moet?

A. Hy lieght.

V. Maer hoe? is hy niet het hooft der kercken?

A. Neen hy.

V. Wie is dan het hooft der kercken?

A. Christus alleene.

V. Wat is de Paus?

A. Den Antichrist.

V. Maer is Christus het hooft der kercken, wie is sijn lichaem?

A. Alle de gheloovighe.

V. Zijn die dan litmaten Christi?

A. Ja sy.

V. Zijn die dan heyligh?

A. Ja sy.

V. Wie maecktse heyligh?

A. Den heyligen Geest.

V. Wie is den Heylighen Geest?

A. Het is den geest Godts des Vaders, ende den geest Jesu Christi.

V. Gheslooft gy dan noch inden heyligen Geest?

A. Ja ick.

V. Verhaelt den artijckel.

A. Ick gelove in den heyligen Geest.

V. Wat doet desen heyligen Geest?

A. Hy gheeft my het gheloove ende maeckt my heyligh.

V. U alleen?

A. Neen, maer alle de gheloovighen mede.

V. Hoe heetmen die?

A. Sy heeten de kercken Godts.

Digitized by Google

V. Glooft ghy dan datter een kercke Gods is?

A. Ja ick.

V. Verhaelt den artijckel.

A. Ic geloove een algemeyne heyligen Christelijcke Kercke.

V. Wat is dese algemeyne Christelijcke Kercke?

A. De gemeenschap der heyligen.

V. Maer hoe zijn sy heylich, dewyle sy noch sondigen?

A. Ick geloove de vergevinge der sonden.

V. Worde hen hare sonden niet meer toegerekent?

A. Neense niet meer dan oft sy geen en hadden.

V. Waerom sterven sy dan?

A. Sy sterven om wederom op te staen.

V. Sullen sy dan vanden dooden verrijsen?

A. Ja ick geloove een verrijsenis des vleeschs.

V. Hoo sal dat selve vleesch dat eens verrot is wederom leven?

A. Ja het.

V. Waerom sal het verrijsen?

A. Om dat Christus verresen is vande doot.

V. Sullen wy daerom oock verrijsen?

A, Ja, want hy is ons hooft ende wy sijn litmaten.

V. Maer en verrijsen dan de godloose oock niet?

A. Ja sy : maer niet ten eeuwigen leven.

V. Verrijsen dan de gelovige ten eeuwige leven?

A. Ja : ick gheloove het eeuwigh leven.

V. Ende hier en tusschen waer gaen de sielen der gheloovigen?

A. In den Hemel.

V. Hoe veel weghen zijnder dan voor de gheene die sterven?

A. Twee.

V. Welcke?

A. Hemel ende Helle.

V. Wie gaet in den Hemel?

A. Gods kinderen.

Digitized by Google

V. Wie sijn Gods kinderen?

A. Die geloovighen, die aen Christum ghelooven.

V. Wie gaet in de Helle?

A. De Duyvels kinderen.

V. Wie zijn 's Duyvels kinderen?

A. Alle godloose menschen, ende die aen Christum niet en gelooven.

V. Maer waer blijft dan het vagevier?

A. In der papen beurse.

V. Isser dan geen Vagevier?

A. Neent.

V. Waerom?

A. Want Christus bloedt heeft ons alleen ghevaeght ende reyn ghemaeckt.

V. Waerom seggen dan de papen dat sy de ziellen uyt het Vaghevier verlossen met de zielmissen ende offerhanden?

A. Om gelt in de beurse te krijgen.

V. Maer den Heylighen Geest hoe heylight hy de Kercke Gods?

A. Door den geloove.

V. Ende waer door komt dit geloove?

A. Door het ghehoor des Woordts Gods, ende door het gebruyck der Sacramenten.

V. Heeft dan het woort of de Sacramenten sulcke kracht van haer selven?

A. Neen sy : maer als wy het woort hooren, soo werkt de Geest Gods in ons herte.

V. Hoe veel Sacramenten zijnder?

A. Twee.

V. Welcke?

A. Doop ende Nachtmael.

V. Wat doet men in den Doop?

A. Men giet watcr over des kindts hooft.

V. Wat heeft dat water te beduyden?

A. Dat wy met Christi bloet ghewasschen zijn.

Digitized by Google

V. Wat heeftet noch meer te beduyden?

A. Dat wy de sonde moeten afsterven, ende op staen in een nieuwigheyt des levens.

V. Wat doetmen in den Nachtmale?

A. Men eter broodt, ende drinckter wijn.

V. Wat heeft dat broot ende den wijn te beduyden?

A. Dat wy met Christi lichaem ghespijst worden, ende dat wy sijn bloet drincken.

V. Eten wy dan sijn vleesch met de tanden, ende drincken wy sijn hloet metten monde?

A. Neen wy : maer met de ziele deur den geloove.

V. Hoe weet ghy dat?

A. Hy seght het selve.

V. Wat seght hy dan?

A. Die tot my komt die sal geenen honger hebben ende die aen my gelooft, en sal geen dorst lijden.

V. Maer als wy door het woort en Sacramenten gheheylight zijn, moghen wy noch in de sonde wandelen?

A. Geensins : want wy moeten wandelen in een nieuwigheyt des levens.

V. Hoe moeten wy dan leven?

A. Na de gheboden Gods.

V. Hoe veel geboden zijnder?

A. Thien.

V. Hoe zijn die ghedeelt?

A. In twee tafelen.

V. Welcke is de eerste tafel?

A. Die den dienst Gods aen gaet.

V. Welck is de tweede?

A. Die de liefde des naesten aengaet.

V. Welcke is het eerste ghebodt?

A. Datmen gheen ander Goden sal hebben dan den waren Godt.

V. Welck is het tweede?

A. Datmen geen beelden sal maken om te eeren.

Digitized by Google

V. Het derde?

A. Datmen den name Godts niet en sal lichveerdelijck in den mont nemen.

V. Het vierde?

A. Datmen den sabbath sal vyeren.

V. Wat is te segghen sabbath?

A. Ruste.

V. Waerom heetet den rustdach?

A. Om dat Godt den sevenden dagh gherust heeft van alle sijn wercken, ende heeft dien gheheylight.

V. Hoe sullen wy dien vyeren ofte heyligen?

A. Met Godt te bidden, ende inde ghemeente Godts sijn woort te hooren, ende de Sacramenten te gebruycken.

V. De vier geboden, wat zijn die?

A. Ee eerste tafel.

V. Welck is nu het vijfde gebodt?

A. Datmen vader ende moeder eeren sal.

V. Welck is het seste?

A. Datmen niet dooden en sal.

V. Het sevenste?

A. Datmen niet en sal eebreken.

V. Het achtste?

A. Datmen niet en sal steelen.

V. Het negenste?

A. Datmen niet en sal lieghen, noch valsche ghetuygenisse spreeken.

V. Het thiende?

A. Datmen niet en sal begeeren het goet van sijnen naesten.

V. Wie is onsen naesten?

A. Alle menschen.

V. Maer is het genoegh dat wy de geboden uytterlijcke volbrengen?

A. Neent.

V. Waerom?

Digitized by Google

A. Want de wet is gheestelijck, ende Godt wil het herte hebben.

V. Maer dewijle wy de geboden niet en konnen volbrenghen konnen wy door d' onderhoudinge van dien de saligheyt verdienen?

A. Neen wy.

V. Hoe worden wy dan saligh?

A. De saligheydt wordt ons gheschoncken uyt genade.

V. Om wiens wille?

A, Om Christi Jesu wille.

V. Wanneer?

A. Als wy aen hem gelooven.

V. Maer en hebb enwy gheen rechtveerdigheydt voor God?

A. Neen wy : maer de rechtveerdigheydt Christi wort ons toegerekent.

V. Worden wy dan gherechtveerdight door den geloove sonder wercken?

A. Ja wy.

V. Waerom moeten wy dan goede wercken doen?

A. Om dat Godt in ons ghe-eert soude worden, ende onsen naesten gestichtet.

V. En zijn de goede wercken ons oock in onsen aensien niet nut?

A. Ja sy.

V. Waer inne?

A. Dat sy ons versekeren dat wy kinderen Gods zijn.

V. Zijn dan de goede wercken oorsaecke waerom dat wy kinderen Gods worden?

A. Neen sy : maer sy zijn teeckenen daer af.

V. Soo moeten wy dan God looven ende eeren, niet alleen in u herte ende met den monde, maer in alle onse leven.

A. Dat is waer, want daer toe zijn wy gheschapen.

V. Godt gheve ons de ghenade dat wy het doen moghen!

A. Amen.

Digitized by Google

V. Wat seyt de wijse man?

A. De mont die lieght die doot de ziel.

V. Wat seyt hy noch meer?

A. Een wijs kint is de kroone des vaders.

V. Wat seyt Christus?

A. Laet de kinderkens tot my komen, het rijc der Hemelen hoort haer toe.

V. Wat seyt hy noch?

A. Komt alle tot my ghy die belast en beladen zijt ende ick sal u verquicken.

V. Wat seyt hy noch?

A. God heeft de werelt soo lief ghehadt dat hy sijnen een gheboren sone niet ghespaert en heeft, maer heeft hem ghegheven op dat alle die aen hem ghelooven niet verlooren en souden gaen, maer het eeuwighe leven hebben.

V. Wat seyt Paulus?

A. Die niet en werckt en sal niet eten.

V. Wat seyt hy noch meer?

A. Als wy kost ende kleeren hebben, so moeten wy daer mede te vreden zijn.

V. Waerom?

A. Want wy en hebben inde werelt niet gebracht, wy en sullender oock niet uytdraghen.

EYNDE.

Digitized by Google

WILHELMUS LIED.

Digitized by Google

Digitized by Google

WILHELMUS (1).

(1568 OF 1569.)

Wilhelmus van Nassouwe,
  Ben ick van Duytschen bloet,
Den vaderlant ghetrouwe
  Blijf ick tot inden doedt.
Een prince van Orangiën
  Ben ick vrij onverveert,
Den coninck van Hispaengiën
  Heb ick altijt gheëert.

In Godes vrees te leven
  Heb ick altijt betracht,
Daerom ben ick verdreven,
  Om landt, om luyd'ghebracht:
Maer Godt zal my regeren
  Als een goet instrument,
Dat ick sal wederkeeren
  In mijnen regiment.

(1) Dit bekende, eenvoudige en treffende lied werd waarschijnlijk in het laast van 1568, of den aanvang van 1569, door Filips van Marnix, gemaakt; de redenen die het aan dezen als dichter doen toeschrijven, vindt men wijdloopig by Schotel, *Gedachten over het Wilh. van Nass.* 1834, beknoptelijk en nog nader aangedrongen bij Broes, *Filips van Marnix,* II. I. bl. 182 vv. — « Erst voor troostlied gezongen, werd het, van de eerstvolgende jaren aan, opwekkingslied en krijgsmarsch. » (*Broes.*) Men zong het oorspronkelijk op de wijs van *Charles*, een lied op Karel V, in het oorspronkelijk duitsch uitgegeven in Gœrres, *Altteutsche Volks-u. Meisterlieder.* S. 279 (Van Vlotens aanm. *Nederl. geschiedz.* I. bl. 365).

Digitized by Google

Lijdt u mijn ondersaten,
Die oprecht zijn van aert,
God zal u niet verlaten
Al zijt ghij nu beswaert;
Die vroom begheert te leven,
Bidt Godt, nacht ende dach,
Dat hy my cracht wil gheven,
Dat ick u helpen mach.

Lijf en goet al te samen,
Heb ick u niet verschoont,
Mijn broeders, hooch van namen,
Hebbent u oock vertoont :
Graef Adolff is ghebleven
In Vrieslandt, in den slach,
Sijn siel, in 't eeuwich leven,
Verwacht den jongsten dach.

Edel — en Hooch — gheboren,
Van Keyserlicken Stam,
Een Vorst des Rijcks vercoren,
Als een vroom christen-man,
Voor Godes woort ghepreesen,
Heb ick, vrij, onversaecht,
Als een helt sonder vreesen,
Mijn edel bloet ghewaecht.

Mijn schilt ende betrouwen
Sijt ghy, o Godt mijn Heer,
Op u soo wil ick bouwen,
Verlaet my nemmermeer;
Dat ick doch vroom mach blijven,
U dienaer taller stondt,
Die tyranny verdrijven,
Die my mijn hert doorwondt.

Digitized by Google

Van al die my beswaren,
   En mijn vervolghers zijn,
Mijn Godt! wilt doch bewaren
   Den trouwen dienaer dijn :
Dat sy my niet verrasschen
   In haren boosen moet,
Haer handen niet en wasschen
   In mijn onschuldich bloet.

Als David moeste vluchten
   Voor Saul den tyran,
Soo heb ick moeten suchten
   Met menich edelman;
Maer Godt heeft hem verheven,
   Verlost wt aller noot,
Een coninckrijck ghegheven
   In Israël, seer groot.

Na tsuer sal ick ontfanghen
   Van Godt, mijn Heer, dat soet;
Daer na so doet verlanghen
   Mijn vorstelick ghemoet;
Dat is, dat ick mach sterven
   Met eeren, in het velt,
Een eewich rijck verwerven,
   Als een ghetrouwe helt.

Niet doet my meer erbarmen
   In mijnen wederspoet,
Dan datmen siet verarmen
   Des conincks landen goet.
Dat u de Spaengiaerts crencken,
   O, edel Neerlandt soet!
Als ick daer aen ghedencke,
   Mijn edel hert, dat bloet.

Digitized by Google

Als een prins, opgheseten,
  Met mijnes heyres cracht,
Van den tyran vermeten
  Heb ick den slach verwacht,
Die, by Maestricht begraven,
  Bevreesde mijn ghewelt; —
Mijn ruyters sachmen draven
  Seer moedich door dat velt.

Soo het den wil des Heeren
  Op die tijt had gheweest,
Had ick gheërn willen keeren
  Van u dit swaer tempeest :
Maer de Heer van hier boven,
  Die alle dinck regeert,
Diemen altijt moet loven,
  En heeftet niet begheert.

Seer prinslick was ghedreven
  Mijn princelick ghemoet;
Stantvastich is gebleven
  Mijn hert in teghenspoet;
Den Heer heb ick ghebeden,
  Van mijnes herten gront,
Dat hy mijn saeck wil reden,
  Mijn onschult doen oircont.

Oorlof mijn arme schapen,
  Die zijt in grooten noit,
U herder zal niet slapen,
  Al zijt ghy nu verstroit :
Tot Godt wilt u begheven,
  Sijn heylsaem woort neemt aen,
Als vrome christen leven,
  tSal hier haest zijn ghedaen.

Digitized by Google

Voor Godt wil ick belijden
  En zijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
  Den coninck heb veracht :
Dan dat ick Godt den Heere,
  Der hoogster Majesteyt,
Heb moeten obediëren
  In der gherechticheyt.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAS

SEVENTIEN PROVINCEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

OPWEKKING (1).

I

(1572.)

Den prince van Or. ten tweedemael wederom int land comende (*July*), werden die steden vermaent hem bystant te doen.

Ras, seventien provincen!
Stelt u nu op de voet,
Treckt de coemste des princen
Vriendelijck te ghemoet;
Stelt u met zijn banieren,
Elck als een trouwe man,
Doet helpen verlogieren
Duc dAlve, den tyran.

Hy comt u niet verderven,
Dit trouwlijcken gelooft,
Maer u weêrom te erven
In dat u is berooft;
Te goed' den coninck van Spaengiën
Doet vrymoedich bystant
Den prince van Oraengiën,
Als zijnen Luytenant.

(1) Zie *Notice bibliographique sur les écrits de Ph. de Marnix.* — *Tableau des différends de la religion.* Bd. IV. bl. 342.

Digitized by Google

Zijn trommels en trompetten
Brengen u geen dangier,
tEn is maer om verzetten
Duc dAlve den bloetgier;
Spijt ruyters en soldaten,
Die den prince benijt,
Hun schade sal u baten,
Hy moet ten lande uyt.

Al hoort ghy veel allarmen
Hier ende daer geschiên,
Hy doetet wt een ontfarmen,
Over u lant, u liên;
U dient stercke purgacy,
En sulcken bitter cruyt,
Dat gy de Spaensche nacy
Wt uwen lande sluyt.

Vlissingen heeft begonnen
Te spelen sulcken dans,
Daer met hevet gewonnen
Recht der laurieren crans;
Hollant wilder aen wagen
Alle zijn principael,
Laet u dit werck behagen,
Ghy landen generael!

tEn is om gheen pillagie,
Van vrienden, landt, off ste;
Doch die groote couragie,
Des graven van Lume,
De grave van Nassouwen,
Dat reyn vroom edel bloet,
Wil niemant laten benouwen
Aen zijn eer, lijff', of goet.

Digitized by Google

Schict u, boose rebellen,
Die slants welvaert benijt,
Des Antichrists gesellen,
Die de waerheyt bestrijt,
Gods woort- en wet- versmaders,
Ja zijnen heilgen throon,
Ghy sult, als landt- verraders,
Noch crijgen uwen loon.

Krijchslien, wilt u oprusten,
In God bestaet u cracht,
Strijt ridderlijc met lusten,
Op storm, slacht, ende wacht,
Voor Gods woort en lants rechten,
Met een verbonden schilt,
Den solt der vromer lantsknechten
Ghylien ontfanghen sult.

Wilt zweert noch spiesse sparen;
Zo Babel heeft gedaen
Over Gods trou dienaren,
Laet haer den loon ontfaen;
Den vooglen wilt maeltijt coken
Al vander hoeren vleysch,
tBloet sal worden gewroken
Nae der schrifturen eisch.

Prinslijcken Godt ghepresen,
U volck victory gheeft,
Dat haer werde bewesen,
Dat ghy regeert en leeft;
Want sy na u woort haken,
Met harten seer benout,
Tot dat ghy in alle saken,
Den lof en prijs behout.

Digitized by Google

II

(1569.)

Madam de Parma die is geleghen,
In het Nederlant, bysonder in Brabant,
En heeft daer een papegayken gecregen,
tWelc haer na zijn hant geset heeft, seer vailliant;

Dat is de cardinael Granvelle,
Die, door haar mandaet, gesonden heeft 't placcaet,
Dat men niet meer Gods woort vertelle,
De verbeurte staet, om te branden quaet.

tIs den lant-raet ter ooren ghecomen (1),
Wouden, wt goeder aert, tlant niet hebben beswaert,
Maer hebben een Contract voorghenomen,
So dat men, onvervaert, heeft Gods woort verclaert.

tWelck heeft verstaen van Parma die vrouwe,
Hoe dat den adel voort wou hebben, met accoort,
Dat elck zijn gheloof vry leven souwe,
En dat om Gods wooort niemant sou zijn vermoort.

Zy seyde den cardinael dees travaille;
Die song met eenen voos, als papegayken boos,
Hij schold al den adeldom voor canaille,
Guyten en boeven loos, hooch en leech, altoos.

(1) De dichter is zeer algemeen in zijne voorstellingen; met den land-raad bevoelt hy waarschijnlijk Oranjes partij in den raad van state, en dicht daarbij aan deze het « contract » der geuze-edelen toe (Van Vlotens aanmerk.)

Digitized by Google

Sy werden te hoof ontboden tsamen (1),
Daer sy oock seer heus, van herten coragieus,
Meest alle met mael en palster quamen (2),
Want Vive-le-Geus was alsdoen haer leus.

Daer heeft elck den coninck trou gezworen,
En dat al totter dood, of tgoet te worden bloot,
Daerom soo creech t' papegayken toren,
Hy vloog, met haesten groot, al na den paus zijn hoot (3).

Die gemeynte wt allen steden
Hinghen den adel aan, die wouden haer bystaen,
Om hout of steen niet aen te beden;
Men sachse oock, seer saen, al te neder slaen.

De regente, die creech veel gaven,
Dat men int openbaer, Gods woort sou spreken daer:
De Geusen, die wilden de mis begraven,
Het viel den Papen zwaer, liepen Madame naer.

Sy gaven haer ghelt om sulcks te wreken;
Al sulcken goet begin viel Madame wel in,
Liet kercken bouwen en weder breken,
Al nae der lieden sin, dies creechsy niet min.

Ghelt en goet creech sy met hoopen,
Want zijt al toeliet, al watter is gheschiet;
Papou dit sach, ginck nae Roomen loopen,
Verzweech daer zijn verdriet het Papegayken niet.

(1) Zeer vrije voorstelling; het was er ver van dat de edelen ontboden werden (Van Vl. aanmerk.)

(2) De edelen kwamen ongewapend (idem.)

(3) Granvelle trok bij zijn afreis eerst naar Borgondië en daarop naar Rome. (idem.)

Digitized by Google

Het papegayken, loos van natueren (1),
Die zwoer, met eenen eet, alsulcx te wreken wreet;
Haer rijck en soude niet lange dueren,
Hy wou haer maken reet als Geusen gaen gekleet.

Hy ginck ras metten Paus doen te raede,
Maecte Duc dAlf gemeyn generael-capiteyn,
Om 't Nederlant te straffen met onghenade,
Beloofde hem, seer reyn, daer Heer te zijn alleyn.

Dit is den adel gecomen ter ooren,
Veel vielen vant verbond, bysonder den Egmont,
Hy liet de predicatie verstoren,
En, daer de kercke stont, men haest een galge vont.

Veel die te voren al Geuzen waren,
Die sach men doen, seer saen, drayen als de weerhaen,
Zy ginghen haer onschult Madam verclaren,
Zy hoorde haer vermaen en lietse vry al gaen.

Oproer en twist was doen voor handen,
Want de gemeente vry woudender blijven by,
Dat Parma belooft had de Nederlanden,
Dat om 't gheloove blij sou zijn gheen Tyrannij.

Zy meyndent wel met gewelt te houden,
Oock den guichelaer (2) snel, met al zijn Apen-spel,
tScheen hijt van harten oock willen souden,
Maer 't was den ouden rel, hy deed d'ander gequel;

(1) De dichter schrijft met zijne geuze-tijdgenooten alle het land grievende maatregelen, die alleen van Alva en Filips uitgingen, aan Granvelle toe (Van Vl. aanmerk.)

(2) Volgens een latere lezing *een Marteken* (apen naam); naar 't schijnt wordt er Egmont of Hoorne mée bedoeld (idem).

Digitized by Google

Had hy te voren Papou in haete,
Hy mengde hem welras met hen op tselfde pas,
Hy meende het sou hem wesen bate,
Maer certeyne ten was; alsdoen Papou ghenas.

De prince (1), die is wt het lant ghereden,
Met hem is oock beducht ontallick volck ghevlucht;
Gods woort wert er weer met voeten ghetreden,
In stêden en ghehucht, na Jan Papous genucht.

Den Duc d'Alba is int lant ghecomen,
Veel specken (2) bracht hy met, om die te maken vet,
Madamme heeft zijn comste vernomen,
Sy heeft, met haesten net, hem in haer plaets geset (3).

Zy is al met de proye gaen strijcken (4),
Want sy dacht eensaem, of 't den Duc dAlf vernaem
Dat haren schat daer sou moeten verblijven,
Het waer haer onbequaem, en ooc een groote blaem.

Den Ducdalba, die heeft gheboden,
Dat men de beelden al ras weer oprechten sal,
En dienen of eeren zijn vreemde goden,
Van gout of silver smal, also Papou beval.

Des princen sone, den graef van Bueren,
Deed hy, al sonder vaer, wt Loven halen daer,
En deed hem te scheep na Spaengiën vueren,
Hier quam int openbaer zijn tyrannije zwaer.

(1) Oranje (Van Vl. aanmerk.)
(2) Spaansche soldaten (idem).
(3) Zeer vrije voorstelling; de hertogin was alles behalve gesticht over hare vervanging door Alva (idem.)
(4) Eene beschuldiging tegen Margaretha die niet gegrond schijnt te zijn (idem).

Digitized by Google

Den Egmont, die wert ontboden te hove,
Hy leyde oock ter stee den graaf van Hoorne mee :
Zy werden gevangen, niet tharen love,
Want elck na rechter zeê, zijn huychelrije deê.

Hiert wert nu waer de prophecije,
Die de prince cloeck hem sey te Willebroeck (1),
Dat hij hem selfs sou brengen in int lijen,
Als hij deed int versoec 't verbond al in den hoec.

Men sach haest beyde graven ontlijven,
Oock Straelen (2), Backerzeel (3), ja dat sonder appeel,
De Batenborchsche (4) cloeck van bedrijve,
Oock al vernielen heel Edelen een groot deel.

Het zijn te recht niet dan Alfsche voeren,
Die hy daer noch bedrijft, en hem Gouverneur schrijft,
Want herberg geeft hy boeven en hoeren,
Maer, die by Gods woort blijft, hy dagelycx ontlijft.

Gebannen heeft hy veel duysent lieden,
Met sinnen opstinaet, al na der Papen raet,
Moorden en branden siet mer geschieden,
In geen Chronijke staet van sulcken Tyran quaet.

Is dat recht bewaert des coninx landen?
Besiet, ghylieden vroet, de deucht, die hy u doet :
Het tiende begeert hy van al u panden,
Madame sochtet goet, Duc d'Alba ooc het bloet.

(1) Oranje, die, in een laatste samenkomst te Willebroek, weigerde Egmonts voorbeeld te volgen en Filips te vertrouwen (Van Vl. aam.)

(2) Anthony van Stralen, burgmeester van Antwerpen, in Sept. 1567 op last van Alva gevangen genomen, en in Juny 1568 onthoofd (idem.)

(3) Jan van Casembroot, heer van Backerseele, Egmonts sekretaris, en, als hij, onthalsd (idem.)

(4) Gijsbert en Theodorus, den 1en Juny, met 16 andere geuze-edelen, allen, den 5en Mei 1567 bij hun ongelukkig vertrek te scheep naar Oost-friesland, bij Harlingen, door hun schipper verraden, en den Spaanschen in handen gevallen (idem.)

Digitized by Google

Scherpelijck doorsiet, ghy ondersaten,
Wat dat den oorspronck is van dees verderffenis,
Of 't niet den Paus is met zijn legaten,
Want eenen coninc fris soeckt slants welvaert gewis.

[Na de gebeurtenissen van het voorjaar van 1572 werden hier, naar 't schijnt, nog 4 koepletten achtergevoegd :]

(1572)

Wilt u nu ras ontlasten daeromme,
Den Paus te zijn subject, al hout hy u suspect,
Hy soeckt niet dan der zielen verdomme,
En 't lichaem hy perfect tot alle boosheyt trect.

Daerom wilt hem nu helpen raseeren,
Want gy siet hoe God werct, die der vorsten hant sterckt,
Om d'affgodische natie te ruineeren,
Alsoomen nu aenmerct, ist nu niet wel geklerckt?

Waer wil den Alff nu henen draven?
Papou en Spaengiaert, met al haer volc vermaert?
De misse wordt nu int vagevyer begraven,
Lof, omganc, noch bevaert, niets en worter gespaert.

Den prins van Oraengien weest ghehoorzame,
Graeff Lodewijck, d'edel bloet, God geeft hem nu voor-
Zy zijn tot den crijgh nu seer bequame, [spoet,
Dien u so woeden doet d'Alfs tyranny verwoet.

Digitized by Google

(1572)

[Tot meerder geneuchte den bekenden ijveraer van Brugge, Broer Cornelis (1), in den mond gelegd.]

Ay, duc dAlfse giericheit wat hebdy ghebrouwen,
In dese Nederlantse landouwen, seer abondant? —
Ba! ja, heb ict niet wel geseyt, gy mannen en vrouwen,
Dat desen tienden penninc ons 't hooft sou doen clouwen,
En brengen ons alle de Geusen int lant? —
Ja, wat sullen wy doen goey lien? ic gerieke brant;
tIs best dat hem elck met de Geusen keere,
Wel is waer, zy zijn in een misverstant,
Maer wy sullen wel accordeeren inde leere,
Want zy houden den coninck voor haren heere,
Al ist dat sy verfoeyen de Babelsche bruyt; —
Roept : vive le Geus! en de Spaengiaerts wt!

Ey, Spaengiaerts, Spaengiaerts! ist nu niet wel gherooft,
Dat ons cappe wordt gelooft, en moeten Geusen bedijen,
Ja maer ba, wie sou dat hebben gelooft,
Dat de veranderinge sou u vallen over thooft,
En dat so veel steden souden voor de Geusen strijen!
Daerom ist sotheyt hem te verblijen,
Want die vore lacht, dickwil namaels schreyt.
Och, mogen ons baerden en cruynen groeyen in tijen,
Wat werdender cappen op de hage geleyt!
Gy heeren van Brugge, ick hebt al wel geseyt,
Dus siet nu wel toe, en, met 't meeste geluyt,
Roept : vive le Geus! en de Spaengiaerts wt!

(1) Zie den Bijenkorf II. 6.

Digitized by Google

Och, ist met my niet qualijck geluckt,
Dat ick so veel gepreect hebbe tegen de Geusen!
Ba, ja, sy hebben eenen boeck van mijn sermoonen ghe-
Ick duchte het vel wert my noch afgepluckt! [druckt,
Wy geestelicken verliesen al ooren en neusen,
Ons vette kaken en sullen niet meer bleusen,
Dit doet ghy, o Spaengiaerts, boose generatie!
Wy, die gherust waren als reusen,
Comen eylacen! in grooter desolatie,
Daerom, och ghy geestelicke, hebdy so veel statie,
Al moet ghy verliesen den besten buyt,
Roept : vive le Geus! en de Spaengiaerts wt!

Princelicke heeren van Brugge, niet om verelen,
So wy niet en spelen de Spangiaerts wter stadt,
Ba, zijt dat seker, men sal ons alle kelen;
De kinders gecken met ons, hoe can ickt helen?
Dat wy soo betoovert zijn geweest, en so madt,
Meenende dat den tienden penninck, sulck eenen schat,
tLant soude consenteeren sonder oproer groot,
Voorwaer tis de bede daer Midas om badt,
Daerdoor hy hem selven bracht inde dood.
Des rade ick voor tbeste in desen noot,
Tot welvaert des lants, voor een besluyt,
Roept : vive le Geus! en die Spaengiaerts wt!

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD.

NU VOLGT DE UYTLEGGINGHE OP HET DERDE STUCK DES SENDTBRIEFS GENTIANI HERVET:

Daer in gehandelt wordt van de Oorbiechte, ende van de Sacramenten des Houwelijcx, des Vormsels, ende des heyligen Olysels.

NU VOLGHT DE VERCLARINGHE OP HET VIERDE STUCK DES SENDBRIEFS GENTIANI HERVET:

Handelende van de Aenbiddinghe der Beelden, soo als sy in de Roomsche Kercke ghehouden ende gheordonneert wort; item, van den naem IDOLOLATRÆ; van de Afgoderije der Heydenen; van de aenbiddinghe der Sancten ende Sanctinnen, ende des Sacraments, ende andere diergelijcke stucken.

Digitized by Google

NU VOLGT DE VERCLARINGE OP HET VIJFDE STUCK DES SENDBRIEFS GENTIANI HERVET:

Daer in ghehandelt wordt, dat de ketters anders niet soecken, dan vleeschelijcke vrijheyt, ende haten alle ghebeden, vasten ende abstinentien.

NU VOLGT DE VERKLARINGE OP HET SESTE ENDE LAETSTE STUCK DES SENDTBRIEFS GENTIANI HERVET:

Meldende van de ongeleertheyt ende quade leven der Hughenooscher Predicanten, ende van de Heylicheyt des Paus ende der Papen.

Digitized by Google

NU VOLGHT VOORTS DE WTLEGGINGHE ENDE VERCLARINGHE DES BYENCORFS

Ende beschrijvinghe der byen, des honichs ende honichraets, met alle datter toebehoort.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google